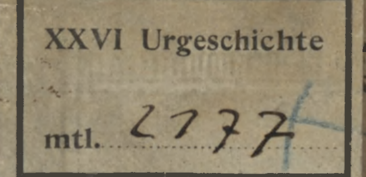
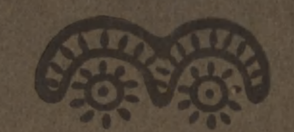

OLDTIDENS KUNST

STENALDEREN

Rewindykat z Narożna

5.VII.48 r.

OLDTIDENS KUNST I DANMARK

STENALDERENS KUNST

VED

SOPHUS MÜLLER

SCHLESISCHES
MVSEVM FVR
KVNSTGEWERBE
V.ALTERTVMER
BRESLAV

STENALDERENS KUNST I DANMARK

VED

SOPHUS MÜLLER

MED 282 AFBILDNINGER AF BODIL MÜLLER OG FL.

UDGIVET PAA CARLSBERG-FONDETS BEKOSTNING

L'ART DE L'AGE DE LA PIERRE AU DANEMARK

PAR

SOPHUS MÜLLER

INTRODUCTION ET SOMMAIRE EN FRANÇAIS

KJØBENHAVN 1918
I KOMMISSION HOS C. A. REITZEL
H. H. THIELES BOGTRYKKERI

FORORD.

Det er Kunstens første Begyndelse i vort Land, som her behandles, og Fortsættelsen indtil Stenalderens Slutning. Hvad der er bevaret, forelægges i Afbildning, det søges ordnet i rette Sammenhæng, forklaret med Hensyn til Oprindelse og prøvet i Værd. Store og for en Del uovervindelige Vanskeligheder knytte sig dog til dette Arbeide. Saa lidet er bevaret af det, som engang var, vel forholdsvis meget fra vort eget Omraade, men oftest yderlig lidt fra Landene sydpaa, med hvilke der var et kunstnerisk Fællesskab. Mere undersøgende end fremstillende maa da dette Arbeide blive, mangedelt, efter som det er muligt at faa Greb paa Sagerne, og med mellemliggende aabne Spørgsmaal. Men naar man fortsat iagttagende og bestandig speidende frem og tilbage bevæger sig mellem de tilgængelige Punkter, findes det sluttelig, at hvad der ikke kunde ses paa et Sted, det viste sig paa det næste, saaledes at det Hele dog tilsidst har formet sig til et sammenhængende Forløb med hjemlig Frembringelse og Delagtighed i fremmed Kunstvirke, med vexlende Stilarter efter Tid og Sted, med Stigning til et Høidepunkt og Nedgang indtil Opløsning.

En fuldstændig Fremlæggelse af Alt maa imidlertid ikke ventes, men kun af det, som har Værd i sig, som nu er forstaaeligt eller skjønnes at kunne blive det. I Stenalderen som til alle Tider frembringes meget af Menneskets Haand, der ikke er særlig Opmærksomhed værd. Men hvor der ved den saaledes trufne Begrænsning er feilet, der vil den kommende Forskning tilføie det manglende, som den vil bøde paa andre Punkter, hvor der maatte være set galt. Nye Fund ville afsløre dette, ligesom de ville udfylde, hvad der endnu staar tomt; men at vente herefter med at foretage Arbeidet synes ikke tilraadeligt, efterat Indsamlingen fortsat er dreven gjennem mere end hundrede Aar.

Forfatteren maa udtale sin dybe Taknemlighed overfor

NATIONALMUSEET,

hvis Samlinger gave denne Bog sit Indhold,

NATIONALMUSEETS MÆND,

der gjorde det store grundlæggende Arbeide,

CARLSBERG-FONDET,

der tilstod Midlerne til Udgivelsen,

DET KGL. NORDISKE OLDSKRIFTSELSKAB,

hvis Skrifter og Afbildninger stode til Raadighed,

som ogsaa overfor den Kunst, der frembragte Tegningerne.

INTRODUCTION.

Dans le présent travail on examine les premiers débuts de l'art au Danemark et on le suit jusqu'à la fin de l'âge de la pierre. Dans les périodes les plus archaïques, que l'on désigne sous le nom de »l'ancien âge de la pierre«, on mettait en œuvre des éléments ornementaux hérités de la période glaciaire. Au cours du »récent âge de la pierre«, c'est-à-dire à l'époque qui nous a laissé des sépultures contenant un équipement funéraire, apparut une ornementation nouvelle empruntée aux travaux de tressage et de réseau et aux franges des vêtements, et que continuèrent à développer les mêmes mains de femmes qui travaillaient à des ouvrages en fil. L'ornementation des vases d'argile était un art féminin. On peut discerner une série de styles successifs s'acheminant vers un apogée marqué par des objets d'une valeur artistique réelle et suivi d'une décadence qui nous mène à une décomposition complète de l'art ornemental à la fin de l'âge de la pierre. La technique varie aussi suivant les époques, et les ornements furent exécutés successivement avec un fil entortillé, avec un ébauchoir façonné, imprimant le motif, avec une écaille de cardium, avec un ébauchoir denté, puis, au temps de la décadence, avec un peigne, par le procédé de l'incision ou de la piqûre à l'aide d'une pointe. Pendant toute sa période de progrès, cet art participa, grâce à des relations passant par l'Europe de l'Ouest, à l'évolution artistique des régions en bordure de la Méditerranée occidentale. Mais en même temps vinrent s'intercaler dans ce développement artistique essentiel des apports venus des régions situées plus immédiatement au Sud du Danemark, ainsi que de l'Europe centrale; cependant ces éléments d'emprunt n'ont qu'une valeur secondaire et sont limités dans l'espace; dans cette technique spéciale, on imprimait les motifs sur l'argile à l'aide d'un lacet à deux fils. Les deux courants artistiques se pénétrèrent mutuellement et se combinèrent.

L'art de l'âge de la pierre fut essentiellement ornemental. L'art plastique fait entièrement défaut à l'ancien âge de la pierre et il est très limité à l'époque récente, où il apparaît dans la façon des armes sous l'influence des ouvrages de métal que l'on fabriquait à la même époque dans les régions plus méridionales. Quant à l'art figuratif, il ne se manifeste guère que dans l'emploi de certains signes. De même que l'ornementation dérive des ouvrages à la main, de même le travail de la pierre aboutit à un art du silex fort développé, et la sollicitude pour les morts donne naissance à un art de la construction qui du reste, tout comme l'ornementation, a son point de départ dans les régions méditerranéennes. D'une façon générale, la participation au développement artistique des pays du Midi fut la condition primordiale des remarquables progrès accomplis dans le domaine danois. Et même l'apogée que nous observons à l'époque des «chambres de géants», autrement dit des grands monuments mégalithiques, comporte une part d'influence provenant de la grande civilisation du bronze des pays méridionaux. Mais ce que l'on recevait ainsi était toujours transposé sous une forme indigène, modifié par un travail indépendant, de façon à prendre un caractère spécifiquement danois.

INDHOLD.

Sluttende sig til Afbildningerne, der ere nummererede: *1—282*, falder Undersøgelsen i følgende Afdelinger:

SOMMAIRE.

Notre étude comprend les divisions suivantes, que nous indiquons en concordance avec nos *282* figures:

1—29. DEN ÆLDRE STENALDER. PRYDKUNSTENS OPRINDELSE OG HOVEDART.

De ældste kunstprydede Sager, der ere fundne i vort Land, angive ikke blot det Grundlag, hvorpaa der senere byggedes videre, og de første Midler, der efterhaanden forøgedes; ved den rette Forstaaelse af selve Begyndelsen findes ogsaa den Plads, som den danske Stenalders Kunst indtager i det store, sammenhængende Hele indtil Middelhavslandene, og dens Forhold til den almindelige Kunstudvikling. Dette, som baade danner Forudsætningen for de her fremlagte Undersøgelser og tillige indeholder deres sidste Sum, vil ses allerede ved Betragtningen af, hvad der foreligger fra det første Tidsrum, forud for Stengravenes Tid.

Ikke fordi der haves meget, tværtimod yderlig lidt, omtrent alt gjengivet: *1—29*; men indbyrdes overensstemmende og klart i sit Sammenhæng udadtil er det let at bedømme. Allerede den ældste Prydkunst i Danmark viser et sammensat og bestemt udformet Mønster, der gjentages fuldt bevidst og i nydelig Udførelse; dertil er det eiendommeligt og af et vist Værd. Paa den spidst tildannede Knogle af Uroxe: *1* ses fine Vinkellinier sammenstillede to og to med visse Mellemrum, og i disse staa rækkevis ordnede andre kort afbrudte Vinkellinier; Længdestreger forene dette til større Sammenhæng. Paa den blankt glattede Flade danne de mange Indskjæringer, der ere omhyggelig udførte med et skarpt Stykke Flint, et tiltalende og overordenlig fint Ornament. Knoglen: *2*, der er et Brudstykke af et lignende Redskab, har de samme lange, dobbelte Vinkellinier og mellem dem korte; paa Benodden: *3* ses alene de takkede Tværstriber, og der er tilføiet en nedadløbende Række stregfyldte Trekanter, men Alt klarlig fremgaaet af samme Prydkunst.

Det bliver nu at oplyse, hvorledes disse Mønstre vel ere fremkomne, hvad der tænktes paa, da de bleve saa nøiagtig indskaarne i den blankt pudsede Benflade, hvorfra de gjengivne Tegninger kjendtes. Thi noget maa der have foreligget, noget velbekjendt og sikkert fæstnet; ellers var dette Mønster ikke blevet saaledes gjentaget. Men hvorledes skaffe Oplysning paa dette Punkt, naar der ikke kjendes mere end disse tre Stykker? — det første fra Ringsted Aa, nær Gjørlev Sø, de to andre henhørende til et stort Fund optaget 4—5 Mil derfra i Mullerup Mose, nær Store Belt[1]. Det er dette righoldige Fund, med mange Sager, der ikke forekomme i de velbekjendte Affaldsdynger fra Ældre Stenalder, og uden mange af dem, der stadig forekomme i disse Skallag, som giver Vished for, at de her ombandlede Prydsager ere af høiere Alder og de ældste, som kjendes fra vort Land; men intet kan der fra denne fjærneste Tid, hvorfra der er fundet saa lidt, tilveiebringes til Oplysning om Ornamentets Oprindelse.

Der maa da udenfor, Jorden over, søges Mønstre af samme Art, for at det kan udfindes, ved hvilket Arbeide og ved hvilke Stoffer de dannes og naturlig fremkomme. Der kan nemlig gaas ud fra, at saadanne Linie-Mønstre ikke ere frit opfundne, men tagne fra Haandarbeidet. De Mønstre, som uforsætlig dannedes ved Haandens Syslen med Baand- og Traadværk, der i sig selv fordrer regelmæssig Gjentagelse, bleve fastholdte og overførte paa andre Stoffer for derefter at bevares gjennem Tiden[2]. Men ved et Eftersyn vil det staa klart, at denne Tværdeling af Fladen med jævnsides stillede Striber, regelmæssig gjentagne med Mellemrum, i hvilke der kan være en rækkevis ordnet, afbrudt Mønstring, hører hjemme overalt, hvor Maatter, Tæpper

11. 1/1

9. 2/3

12. 2/3

3. 1/1

10. 1/1

1. 2/3

2. 2/3

6. 2/3

13. 2/3

14. 2/3
14. 2/3
23. 3/4
16. 3/4
21 3/4.
24. 3/4
20. 3/4
17. 2/3
29. 3/4
22. 2/3
18. 2/3

og Tøier fremstilles paa mere primitiv Vis. Mønstre af denne Art fremkomme naturlig ved selve Arbeidet, dannede af Tværtraade, der forbinde Længdetraade. Uadskillelig har denne Tværstribning været forbunden med det simple Vævearbeide indtil vore Dage fra den fjærneste Old, da de første sammenhængende Flader bleve fremstillede, det være af Vidier, Bast og Græsser eller af Dyrenes Haar. Ved saadan simpel Fletning eller Vævning maa det antages, at de Mønstre ere fremkomne, der ere gjengivne paa de her omhandlede Benstykker.

Der kunde dog tvivles om Muligheden af en saadan Overførelse af Ornamentet fra eet Stof til et andet, fra Vævet til Knoglen, idet dette vilde vidne om mere kunstnerisk Frihed og Herredømme over Prydkunsten, end man er tilbøielig til at antage for saa fjærn en Tid. Imidlertid kjendes der fra forhistorisk-ægyptiske Lerkar en malet Dekoration, der særdeles meget ligner de nordiske, indskaarne Mønstre[3]. De tætstillede takkede Linier, fortsatte i Striber eller kort afbrudte og gjentagne i Række, frembyde en saa stor Lighed, at man ikke kan vægre sig ved at antage et fælles Grundlag, nemlig de Fletnings- og Vævningsmønstre, der da skulde være kjendte baade i Syden og i Norden. Ikke urimeligt maa dette findes, naar de paagjældende Sager begge Steder høre hjemme i en Stenalderskultur med indbyrdes Overensstemmelser paa vigtige Punkter og paaviselige gjennem Vesteuropas Lande mellem Ægypten og Danmark[4], og naar de ægyptiske Lerkar ere fra det 4. Aartusinde eller ældre[5], et Tidsrum, hvortil ogsaa de danske ornamenterede Benstykker skulde henvises. Det er da ikke usandsynligt, at et Haandarbeide med Stof fra Plante- eller Dyreverdenen dengang har været et Fælleseie; men i hvert Fald vise de paamalede Mønstre i Syden, at Overførelsen af Vævemønstre til andre Stoffer kan foregaa under Stenaldren og i den fjærneste Old. At saadan Overflytning ogsaa ellers foregik i Norden, skal nedenfor ses.

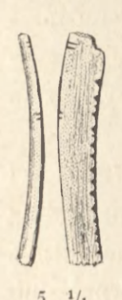
For hvad der iøvrigt er fremdraget fra den ældre Stenalder, skal der her ikke sondres mellem det ældste, der er samtidigt med: *1—3*, og det yngre. Det meste maa antages at hidrøre fra den senere Del af dette første Tidsrum; kun faa Stykker ere beviselig ældre, og flere enkeltvis fundne kunne ikke nærmere tidsættes. Da Landet tilmed har været beboet, medens Rensdyret endnu opholdt sig her, hvad der kan sluttes af enkelte Fund af bearbeidede Rensdyrtakker[6], vil der kunne fremkomme ornamenterede Sager af endnu høiere Ælde; men hidtil er der kun set det vinklede Skrab, som hosstaaende er gjengivet: *4.* anbragt paa et Skaft af Rensdyrtak. Dette er da det ældste, men lidet sigende Ornament, som kjendes fra vort Land.

4. 1/1

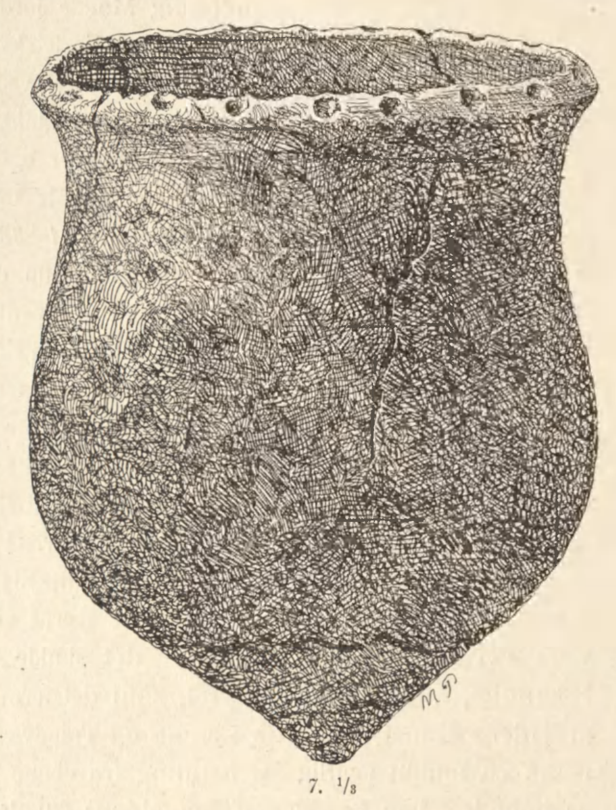
Betragtet som Kunst er Alt, bortset fra: *1—3*, meget ringe. Der ses ganske vist en Række bestemt fastholdte Ornamenter; men de ere ofte kun stykkevis anvendte og overveiende ganske tilfældig anbragte. Meget er saa svagt og løst indridset, at Mønstret er vanskeligt at erkjende. Det er, som skyldtes det mest et flygtigt Indfald, at dette er skrabet og ridset ind hist og her, uden at der tænktes videre over det. Men Ornamenter er det dog, og det hænger da vel saaledes sammen, at de ere hentede fra Arbeidet i andre Stoffer, hvor de egentlig havde hjemme og udførtes smukt og i Sammenhæng, medens de paa Knoglerne, Ravet og Stenens haarde Flade fik en tilfældig Plads og en flygtig Udførelse. Der maa have været en ornamental Kunst med Baand og Traade af Skind og Sener, om hvilken de Sager af fastere Stof, som alene findes bevarede, kun give en ringe Forestilling. Bekræftet bliver dette ved Betragtningen af Enkelthederne, som ofte tydelig gjengive Baand- og Traadværk. Tillige findes det ved et nærmere Eftersyn, at det meste kan udenfor vort Land spores tilbage i Tiden til de under Istiden beboede Pladser i Vest- og Mellemeuropa. Hvad der haves af Kunst fra Danmarks ældre Stenalder maa være dels en gammel Arv, medbragt af de første syd- eller vestfra indvandrede Beboere, dels knytter det sig umiddelbart dertil som fremgaaet af det gamle, fortsatte Haandarbeide[7].

Kanter og Rande udtakkedes eller afstregedes, idet der her var noget fremtrædende, som tiltrak Øie og Haand, eller der gjengives hermed simpelthen en Traadsømning langs Kanten.

Dette kjendes allerede fra Rensdyrtiden[8]. Paa et lille, glatskrabet Stykke af en Vildsvinetand: *5*, vist en Del af et Smykke, er der anbragt en Række smaa Hak langs den ene Kant. Paa en Hjortetak, hvis Sidegrene ere afskaarne, er der rundt om de Steder, hvor den indre Hornmasse saaledes var blottet, anbragt tætstillede Indsnit for at pynte om Pletten: *6*. Ved de store, spidsbundede Krukker fra den ældre Stenalders Affaldsdynger har selve Arbeidet kunnet føre til, at Mundingsranden udmærkedes. De ere nemlig byggede op af Lerruller, der lagdes spiralformet over hinanden, idet der begyndtes med Midtpartiet i Bunden, og derefter Lag paa Lag sammenarbeidedes med Fingrene. Øverst ved Mundingsranden lod man nu de sidste Fingermærker blive staaende, eller der afsattes en Række Indtryk med Fingerenden: *7* eller blot med Neglen, saa at Randen blev takket[9]. Ved den aflange Skaal: *8*, der er af sædvanlig Form fra Affaldsdyngernes Tid, er dette blevet til et egentligt Ornament, idet der med en Pind er afsat en Række tætstillede Hak i Mundingskanten. Straks ved den alleræld ste Behandling af Leret er Fingeren altsaa bleven afløst af en Slags Modellerstok.

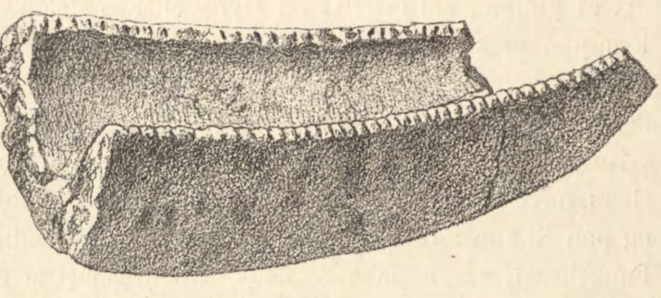

5. 1/1

7. 1/3

Naar krydsvis stillede Linier paa Benodden: *9* eller Skraalinier ved Benstykket: *10* gaa fra Kant til Kant, da giver dette sig umiddelbart som Efterligning af en Bevikling; ved: *11* og *12* og flere Stykker er denne Krydsstregning bleven til et virkeligt Ornament, hvor flygtig udført det end er. Fra Rensdyrtiden i Vest- og Mellemeuropa kjendes meget lignende[10].

8. 1/2

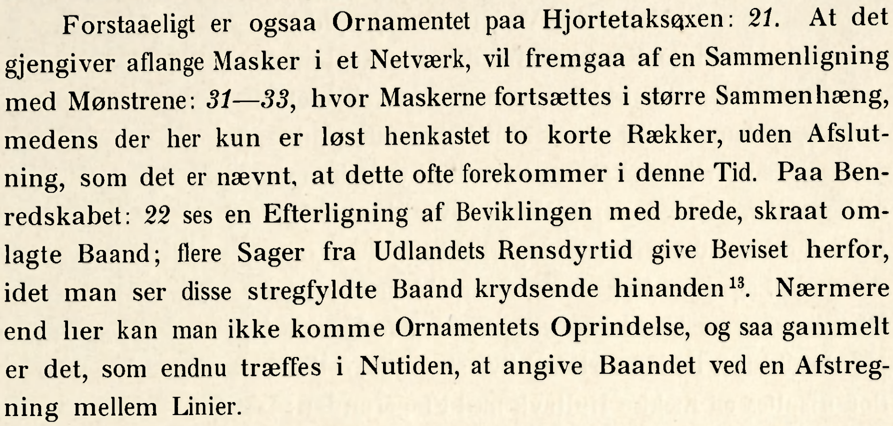
Ved: *13* og *14* er der forskjellige Mønstre paa samme Sted, ovenpaa hinanden, dog Alt mindende om Traadværk. Saa fint er det indridset med et skarpt Flintstykke, at det er vanskeligt at se, som har det ikke været bevidst, at det skulde være til Prydelse, at disse andetstedsfra kjendte Mønstre anbragtes ovenpaa hinanden. Det tilfældige og uoverlagte træder ret frem ved den lille Vinkellinie, der er indridset paa Siden af Benredskabet: *15*, og ved Mønstrene paa: *14*, der uden Afslutning eller nogen Begrænsning ere indskaarne paa afglattede Steder af en Hjortetaksøxe, der ellers har sin naturlige, furede Overflade.

1/1

15. 1/3

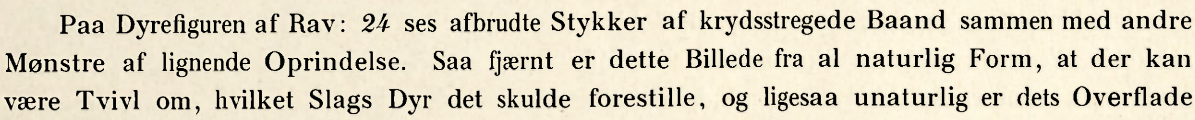
Men andet var erkjendt og anvendt som egentligt Ornament, hvad baade selve Mønstret viser og dets Anbringelse. Ikke ligger dog dette i, at disse Sager ere yngre; thi atter her er der en Arv fra Rensdyrtiden[11]. Her sigtes til de oftere forekommende Længdestreger ledsagede af korte Skraastreger, som de ses paa Horn- og Benstykkerne: *16—19*. At dette gjengiver virkelige Snore, vil ikke være tvivlsomt, naar man ser den mere fuldstændige Fremstilling paa Benodden: *20*, der er prydet med et tydeligt Netværk dannet af

ophøiet fremtrædende og skraat afstregede Lister. Der maa herved ogsaa mindes om, hvorledes det samme ornamentale Led: Snoningen, er udført senere i Stenalderen, i Bronzealderen og paa mangfoldig Maade Jorden over indtil vore Dage; dets Oprindelse var i Istiden. Paa Hjortetaksøxen: *14* og paa Benodden: *23*[12] er Snoren særdeles fint gjengiven, ved tætstillede smaa Hak; paa det sidste Stykke staa de i en indridset Linie, paa det første uden denne.

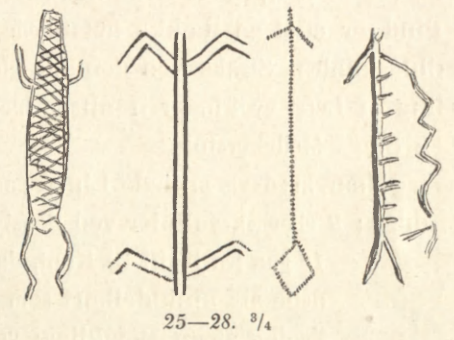

19. ²/₃

Forstaaeligt er ogsaa Ornamentet paa Hjortetaksøxen: *21*. At det gjengiver aflange Masker i et Netværk, vil fremgaa af en Sammenligning med Mønstrene: *31—33*, hvor Maskerne fortsættes i større Sammenhæng, medens der her kun er løst henkastet to korte Rækker, uden Afslutning, som det er nævnt, at dette ofte forekommer i denne Tid. Paa Benredskabet: *22* ses en Efterligning af Beviklingen med brede, skraat omlagte Baand; flere Sager fra Udlandets Rensdyrtid give Beviset herfor, idet man ser disse stregfyldte Baand krydsende hinanden[13]. Nærmere end her kan man ikke komme Ornamentets Oprindelse, og saa gammelt er det, som endnu træffes i Nutiden, at angive Baandet ved en Afstregning mellem Linier.

Paa Dyrefiguren af Rav: *24* ses afbrudte Stykker af krydsstregede Baand sammen med andre Mønstre af lignende Oprindelse. Saa fjærnt er dette Billede fra al naturlig Form, at der kan være Tvivl om, hvilket Slags Dyr det skulde forestille, og ligesaa unaturlig er dets Overflade behandlet, men saa rigt udstyret, som det formaaedes, med al Tidens Kunst, hentet fra Baand- og Traadværk. Saaledes ogsaa en anden figurlig Fremstilling fra denne Tid: *25*, der er indridset paa Bagsiden af Benodden: *20*; det er vanskeligt at afgjøre, om dette er en Dyre- eller en Menneskefigur; Kroppen er udfyldt med den almindelige Traadkrydsning. Paa Siden af Benredskabet: *22* ses indridset Billedet: *26*, der utvivlsomt forestiller et firføddet Dyr, men uden Angivelse af Hovedet. De eneste betydende Fremstillinger, som ellers haves, ere: *27—28*, der findes bagpaa Benodden: *23*, og paa Skaftet: *18*; de synes at forestille Kastevaaben. Den vinklede Tegning, der kan angive Fangelinen, ses ogsaa andetsteds, enten dannet af en enkelt Linie: *17*, eller af flere, der gribe ind i hinanden, saa at de danne et sammensat Mønster: *13*. Begge Dele kjendes fra Rensdyrtiden i Mellemeuropa[14].

25—28. ³/₄

Allerede et og andet af det omtalte har vist Mønstre, der med Hensyn til indre Sammenhæng og Gjennemførelse betydelig fjærne sig fra det tilfældige og løst henkastede, der præger det meste af det øvrige. Endnu høiere staar Ravstykket: *29*, der har forskjellige, eiendommelig sammensatte Tegninger, regelmæssig gjennemførte helt ud til Kanterne, men som det øvrige sikkert nok kun efterlignende Traad- og Netværk. Dette Stykke viser det høieste og i sig selv ingenlunde ringe, hvortil der naaedes i Stenalderens ældste Ornamentstil. Uden Kunst var da ikke dette første lange Tidsafsnit, men væsenlig kun en Prydkunst, endnu under Dannelse, svagt fremtrædende, virkende ved ældgammelt nedarvede Bestanddele og os kun bekjendt, naar den mere eller mindre tilfældig fra de letforgængelige Stoffer, hvori denne Kunst regelmæssig udøvedes, blev overført paa andre, der have kunnet bevares.

Vistnok ere ogsaa de faa figurlige Fremstillinger[15] at opfatte som en Arv fra Istiden og betegne en Billedkunst, der dengang var et Fælleseie hos Folkene. I det forhistoriske Ægypten med dets Flintarbeide, der ganske svarer til det ældste nordiske, og med den Ornamentik, hvis Fællesskab med Nordens alt er berørt, træffes Dyrebilleder, der i Et og Alt, ogsaa med Hensyn

til Krydsstregningen af Kroppen, kan jævnstilles de enkelte i Danmark fremdragne[16]. Men medens der paa dette Grundlag i Ægypten fra d. 4. Aartusinde af foregik det store Gjennembrud til en høi og fri Billedkunst og en Billedskrift, bevaredes i Danmark nedad i Tiden intet Minde fra den ældste billedlige Fremstilling. End ikke en eneste Gjengivelse af Mennesket, Dyr og Planter kan her paavises ned gjennem Stenalderen; ikke et eneste Træk er fra Naturen blevet optaget i den nordiske Prydkunst.

Med den ældste Kunstøvelse under Istiden, der frembragte Billeder hentede fra Naturen, gik det paa høist forskjellig Maade. I de østlige Middelhavslande fik den en Fortsættelse, der førte til Skabelsen af stor og fri Kunst. Hos flere Naturfolk, som hos Buskmænd og Australiere, udøves Naturkunsten endnu i vore Dage uden at være fortrængt af en ornamental Kunst med Bestanddele hentede fra Haandarbeidet, der hos disse Folk saalidt som i Istiden naaede et større Omfang. Paa mange andre Omraader afløstes derimod den ældste Naturkunst mere eller mindre fuldstændig, det kan siges: i samme Forhold som en Industri udvikledes, af Haandarbeidets Kunst. Paa forskjellig Maade skete dette, men dog saaledes at der paa alle Kanter fremkom en Ornamentik — med jævnsides sammenstillede Linier, Trekanter og Firkanter, skraattrukne Ruder, krydsende og vinklede Linier og Baand m. m. — der har den største indbyrdes Lighed, fordi den, skjøndt uafhængig fremkommen overalt, er bygget paa det samme Haandens Arbeide med Baand og Traade til Bevikling, Fletning og Væv, der nødvendig maatte give beslægtede Mønstre.

Det var denne Ornamentkunst, der i Forbindelse med anden Haandarbejdets Kunst udøvedes gjennem Stenalderen i Danmark som i de omliggende nordiske Lande og i det vestligere Europa indtil Middelhavet. Den danske Stenalders Kunst har saaledes sin bestemte Plads i det almindelige kunstneriske Forløb; den viser det almene under de særegne Betingelser, der fandtes her i Landet, og gjennem en lang Udvikling, der paa den ene Side er selvstændig og uafhængig, men paa den anden Side undergiven stærke Indflydelser med mangen en Meddelelse fra Folkene sydpaa indtil Middelhavet.

Sikkert nok er der en uendelig Afstand fra den store Kunst og det herlige Haandværk, der samtidig reiste sig østlig om dette Hav; men i sin Afsondrethed, med sin ringe Bevægelighed, har Kunstfølelsen i vort Land, ved dygtig og opfindsom Syslen med de smaa Opgaver, der her stilledes, fremkaldt meget, der fortjener alle Tiders Opmærksomhed, undertiden ogsaa Beundring. I hvert Fald hævder denne nordiske Kunstydelse fuldt sin Plads ved Siden af og oftest foran Alt, hvad dengang virkedes udenfor Kunstens egentlige Rige i Syden.

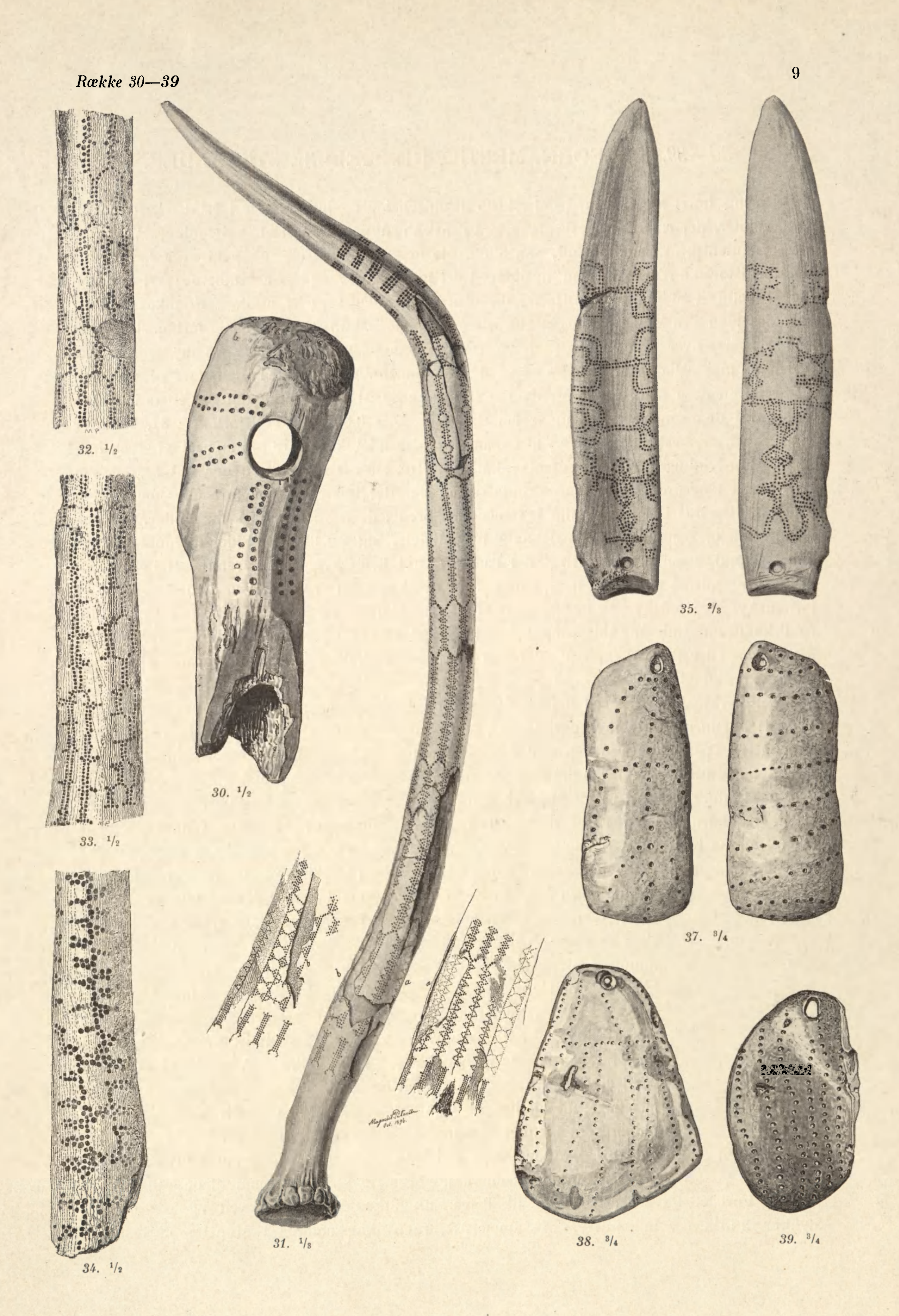
ANMÆRKNINGER.

1. Fundet er beskrevet i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1903, 148.
2. En lignende Betragtning er oftere fremført, se Grosse, Die Anfänge der Kunst, 1894, fl. St.; Hjalmar Stolpe, Amerikansk Ornamentik, 1896, 16; Flinders Petrie, Egyptian decorative art, 1895, 6; Capart, Primitive art in Egypt, 1905, 62; Knut Stjerna, Före hällkisttiden, 145.
3. Flinders Petrie, Diospolis parva, Pl. 15, 206; Naqada and Ballas, Pl. 33.
4. Sophus Müller, i Verdenskulturen 2, De forhistoriske Tider i Europa, 11.
5. Om denne Tidsættelse se: Fimmen, Zeit u. Dauer d. kretisch-mykenischen Kultur, 1909.
6. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1896, 307; 1903, 303. Efterat der i Nordtydskland er fremkommet en Kølle af Rensdyrtak, der i Enkelthederne svarer til de i Danmark fundne Stykker, kan det ikke længere fastholdes, hvad der tidligere er fremført, at de bearbeidede Rensdyrtakker fra dansk Jord kunde være tilførte nordfra. Dette nordtydske Fund maa siges at give Bevis for, at Danmark havde Beboere allerede i Rensdyrets Tid. Se Mannus, 1917, 234.
7. Jvfr. herom Knut Stjerna, Före hällkisttiden, 143.
8. Reliquiæ Aquitanicæ, Pl. 25. Girot et Massénat, Les stations de l'âge du renne, 1888, Pl. 9 og 10. Merk, Höhlenfund im Kesslerloch bei Thayingen, i Zürich. Mitth. 1875, 19, Pl. 6, Fig. 90.
9. A. P. Madsen og fl., Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, 72.

10. Reliquiæ Aquitanicæ, Pl. 24. Schmidt, Die diluviale Vorzeit Deutschlands, Pl. 34. Girot et Massénat, anf. St., Pl. 6.
11. Merk, anf. St., Pl. 6. Nüesch, Das Sweizerbild, 1897, Pl. 8, Fig. 4. Schmidt, anf. St., Pl. 32. Girot et Massénat, anf. St., Pl. 8. Jvfr. herom Antiqvarisk tidskrift för Sverige, 19, 148.
12. Jvfr. Merk, anf. St., Pl. 8, Fig. 70; Pl. 5, Fig. 43. Schmidt, anf. St., Pl. 32.
13. Merk, anf. St., Pl. 5, Fig. 42; jvfr. Pl. 4, Fig. 25, Pl. 3, Fig. 19 og Schmidt, anf. St., Pl. 30 og 32.
14. Merk, anf. St., Pl. 3, Fig. 72. Schmidt, anf. St., Pl. 32 og 35. Reliquiæ Aquitanicæ, Pl. 23. Déchelette, Manuel, 1, 231. Girot et Massénat, anf. St., Pl. 9.
15. Foruden det anførte maa endnu nævnes Dyrebillederne paa en Hornøxe funden ved Ystad, Skaane. Montelius, Minnen från vår forntid, 677. Knut Stjerna, Före hällkisttiden, 151.
16. Capart, Primitive art in Egypt, 71, 91, 104 flg., 177.

AFBILDNINGERNE.

1. Opgravet ved Ringsted Aa, nær Gjørlev Sø, Ringsted Herred. A 23252.
2. Hørende til Fundet fra Mullerup Mose, Løve Herred. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1903, 277.
3. Som frg. Anf. St., 254. Knut Stjerna, Före hällkisttiden, 9 og 147.
4. Ornament paa et Øxeskaft af Rensdyrtak, fundet ved Vesterhavet nær Rubjerg Knude. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1896, 305; 1903, 304. *5.* Som *2.* Anf. St., 278.
6. Hjortetak, hvis Sidegrene ere fjærnede, glatskrabet, tilspidset mod Enden og ved Rodenden afskaaren til Fastbinding, jvfr. ndfr.: *31.* Fundet nær Stranden i Taarbæk, Sokkelund Herred. A 23144.
7. Affaldsdyngen ved Brabrand Sø, Ning Herred. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1906, 39.
8. Affaldsdyngen ved Faareveile, Ods Herred. A. P. Madsen og fl., Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, 119. *9.* Fra Søborg Sø, Nordsjælland. V. Boye, Fund fra Søborg Sø, 13.
10. Samme Fund som *2*, *3* og *5*. Anf. St., 267. Knut Stjerna, Före hällkisttiden, 146.
11. Affaldsdyngen ved Meilgaard, Mols. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1888, 307.
12. Spidst tildannet Knogle, ornamenteret nedad den ene Side. Fra Søborg Sø, Nordsjælland. V. Boye, Fund fra Søborg Sø, 13. Samme Ornament findes paa et Benredskab fra Affaldsdyngen ved Klintesø, Ods Herred. A. P. Madsen og fl., Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, 129.
13. Fundet fra Vaalse Vig, Falsters Nørre Herred: af Lerskifer. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1896, 313. A. W. Brøgger, Den arktiske Stenalder, 53.
14. Som 7. Anf. St., 1906, 23. Stjerna, anf. St., 150.
15. Samme Fund som *2*, *3*, *5*, *10*. Anf. St., 1903, 226. Stjerna, anf. St., 148.
16. Ukjendt Findested. A. P. Madsen, Afbildninger, Stenalderen, Pl. 40.
17. Som *15*. Anf. St., 1903, 275.
18. Haandgreb af Knogle, med Hul i den nedre Ende til Indsættelse af Bladet. Refsvindinge, Vinding Herred. A 24289.
19. Brudstykke af en Uroxeknogle, fra Illebølle, Langeland. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1903, 275.
20. Kastespydspids af Ben, funden paa Langeland. A. P. Madsen, Afbildninger, Stenalderen, Pl. 40. Stjerna, anf. St., 27 og 151. *21.* Hjortetaksøxe, fra Fannerup, Randers Nørre Herred. A 6247.
22. Stensby, Skam Herred. A 17368. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1903, 227.
23. Fundet i Strandkanten ved Winthers Badeanstalt nær Kjøbenhavn. A 5864.
24. Fra en Mose ved Resen, Hindborg Herred. A 8411. A. W. Brøgger, den arktiske Stenalder i Norge, 1909, 229. *25.* Se *20.* *26.* Se *22.* *27.* Se *18.* *28.* Se *23.*
29. Paa den modsatte Side findes andre Mønstre i samme Stil, men meget udslidte. Ravstykket har foroven været gjennemboret med 2, forneden med 6 Huller; men begge Kanter ere nu afbrudte, sikkert ved at Stykket er rullet af Bølgerne ved Vesterhavet, hvor det er fundet. Det har vistnok havt samme Bestemmelse som: *56*· forneden har det samlet 6 Perlerækker; ved de to Huller foroven har det været fastgjort. A 6853. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1888, 287.

32. 1/2

33. 1/2

34. 1/2

30. 1/2

31. 1/3

35. 2/3

37. 3/4

38. 3/4

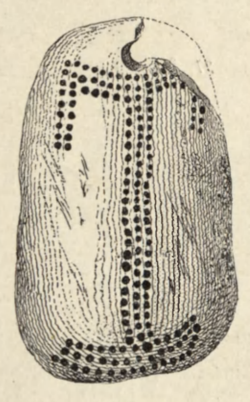
39. 3/4

30—39. BOREORNAMENTIK, DEN ÆLDRE STENALDER.

Boring hører sammen med det ældste Haandarbeide og blev allerede i Istiden[1] anvendt til Ornamenter, der ere væsensbeslægtede med dansk Prydkunst fra den ældre Stenalder. Vel følges Boreornamentik og Benmasse ad, saa ofte baade hen gjennem Tiderne og ud over Jorden — i det forhistoriske Ægypten[2] som nutildags i det indre Afrika og hos Eskimoerne; vel er denne Kunst betinget af Knogler og Horn, der afgiver Grundlaget og foranlediger Fremkomsten, og saaledes maa den kunne dannes uafhængig overalt, hvor kun Stoffet er rigelig forhaanden. Men naar det ses, hvormeget andet den første nordiske Stenalder har taget i Arv fra de forudliggende Tider, da maa dette sikkert antages ogsaa at gjælde om Boreornamentiken i dens første Begyndelse.

Men en egen smuk og fin Anvendelse fik denne Kunst i Danmark, som det ellers intetsteds ses, hidtil dog kun kjendt fra nogle faa Stykker[3]. Den 0,80 M. lange Hjortetak: *31*, helt over glatskrabet, er dækket med et Væv af Ornamenter, der udelukkende er sammensat af smaa, indborede Fordybninger. Nederst ses afvexlende Mønstre, som har Arbeideren her ved Begyndelsen ikke været klar over, hvilket han skulde vælge. Derefter følger det, som fortsættes op gjennem Takken, liggende i Bælter, smalle vexlende med brede, de fleste indbyrdes forbundne. Det bestandig tilbagevendende er Længdebaandet, som deler sig for til begge Sider at mødes med et andet Baand, sammen med hvilket der dannes et nyt Længdebaand o. s. fremd. Det er et Netværk, der saaledes er gjengivet, ligesom ved: *32* og *33* og ved: *21* foran. Ved *34* bestaar Mønstret i fremskydende Spidser paa begge Sider af en Punktlinie; snarest ligner dette et syet Mønster, og ikke usandsynlig har Udsyning i Skind og Læder afgivet Forbilledet. Men i hvert Fald er det Traad- eller Baandværk, der er blevet efterlignet ved disse indborede Mønstre som i den øvrige Prydkunst fra Ældre Stenalder.

Dette erkjendes ogsaa ved det tværløbende, regelmæssige Mønster paa den ene Side af Benkniven: *35*; forneden er dog noget tilføiet, som ikke kan forstaas. Ligeledes er kun en Del forstaaeligt af Tegningerne paa den anden Side af samme Redskab. Nederst ses en Menneskefigur med Benene adskilte og den høire Arm bøiet ind mod Brystet; til den anden Side løber Figuren over i et uforstaaeligt Parti. Umiddelbart fra Hovedet reiser der sig en Fugl, vendt til Høire, Halen vifteformet. Ovenfor ses tilhøire to Fugle over hinanden, Hovederne vendte til samme Side, Halerne trekantede. Det modstaaende, tilvenstre skal vist ogsaa forestille to Fugle; ovenfor følge Baandmønstre. Atter her kommer man til at tænke paa Udsyning; men sikkert nok have Figurerne en bestemt Betydning ligesom de foran: *24—28* omtalte.

36. 1/1

Henførelsen af disse Sager og af Boreornamentiken til den ældre Stenalder er sikker, idet Hjortetaksøxen: *30* hører til et stort Fund fra Tidsrummets ældste Del og saaledes er samtidig med: *1—3*, medens *32—34* foreligge i et Fund fra det paafølgende Afsnit, de store Affaldsdyngers Tid; ogsaa høre Mønstrene herhen, men træffes ikke senere. Paa samme Maade maa et lille Antal Hængesmykker af Rav: *36—39*, der ere udstyrede med Boreornamentik, føres langt tilbage i Tiden[4]. Ravet er vel glatskrabet, men har i det væsenlige sin naturlige Form; Mønstrene ere simple og ensartede, men noget forskjellige paa de to Sider. Ganske tilsvarende, rækkevis ordnede Indboringer kjendes til den ene Side fra Vesteuropas Istid[5], til den anden Side fra det nordøstlige Tydskland, navnlig ved og om Kurisches Haff[6]. De først omtalte, sammensatte Mønstre kjendes derimod alene fra Danmark.

En Fortsættelse nedad i Tiden fik Boreornamentiken ikke. Kun ved nogle faa yngre Stykker findes der Indboringer af samme Art, men ikke ordnede i Mønstre: S. 74. Den

eiendommelige og ved nogle enkelte Stykker tiltrækkende Boreornamentik danner kun et lille, meget begrænset Led af de ældste Tiders Prydkunst, men dog kjendt baade fra Jylland og fra det nordlige og sydlige Sjælland.

ANMÆRKNINGER.

1. Reliqviæ Aquitanicæ, B, Pl. 13. Merk, Höhlenfund im Kesslerloch, Pl. 6.
2. Capart, Primitive art in Egypt, 75, 80.
3. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1896, 325, hvor de her afbildede Sager nærmere omtales.
4. Anf. St., 339. 5. Se Anm. 1.
6. Klebs, Bernsteinschmuck der Steinzeit. A. W. Brøgger, Den arktiske Stenalder i Norge, 198.

AFBILDNINGERNE.

30. Hjortetaksøxe, for største Delen glatskrabet, men henimod Æggen med den naturlige, furede Overflade. Prydet med 5 dobbelte Rækker af Indboringer. Stort Fund fra Sværdborg Mose, Hammer Herred, Nationalmuseet 1917.
31. Hjortetak, hvis Sidegrene ere fjærnede, og ved Rodenden afskaaren til Fastbinding, muligvis Skaft til en Øxe. Opfisket i Silkeborg Sø. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1896, 327, 335.
32—34. Dele af tildannede Hjortetakker som frg. Høre til det store Ældre Stenalders Fund fra Kolding Fjord. Anf. St., 331 og 335. *35.* Ukjendt Findested. Odense Museum. Anf. St., 340.
36—37. Ukjendt Findested. Nationalmuseet. *38.* Hvide Sande, Ringkjøbing Fjord. A 28384.
39. Ukjendt Findested. Privatsamling.

40—47. LERKAR-ORNAMENTIK. SLUTNINGEN AF ÆLDRE OG BEGYNDELSEN AF YNGRE STENALDER.

Paa et enkelt Punkt kan der vel ikke drages Grænse mellem Ældre og Yngre Stenalder; thi disse Betegnelser angive kun to Hovedafsnit i en uafbrudt fortsat Kulturudvikling, uden bestemte Skjel. Men paavises kan det ved Lerkarrene med mærkelig Sikkerhed selv i det Enkelte, hvor og hvorledes de første Træk vise sig, der indvarsle den høie Stigning i det yngre Tidsrum.

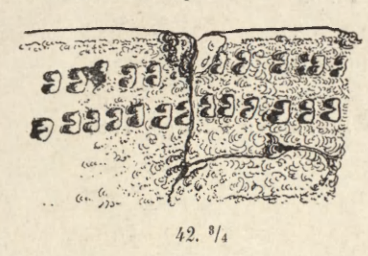
Et heldigt Fund i det øvre Lag af den store Affaldsdynge ved Sølager yderst ved Roskilde Fjord bragte ikke blot uslebne Flintøxer af den ældre Stenalders Art, men ogsaa de slebne, »butnakkede« Grønstensøxer, der betegne Slutningen af dette Tidsrum. Dertil var der paa samme Sted mange smaa Skaar af to store, ensdannede Kar, der for en Del have kunnet sammensættes, som: *40* viser det; til de Fingerindtryk og Hak i selve Overkanten, som træffes ved de ældre Kar: *7—8*, er der her føiet to Rækker Indsnit under Mundingsranden udførte med et simpelt Redskab, en Pind el. lign. Samtidig vise Karrene den første nærmere Formning, idet den forud altid simpelt ind- og udbøiede Side ved de ældre store Krukker: 7 her er inddelt med Hals og Bug[1].

40. 1/3

Lidt høiere i Dyngen, men efter Forholdene hidrørende fra samme mindre Tidsafsnit, laa største Delen af Lerkarret: *41*, det eneste, der overhovedet kjendes af denne Art[2]. Udlinien er omtrent som ved: *40*; men paa Karrets Side og fremhævende Bugen findes der her Indtryk af tolraadet Snor, tre og tre sammen

med visse Mellemrum. Et lille Brudstykke af et andet Lerkar ornamenteret med samme Slags Snor optoges fremdeles umiddelbart under dette Kar, saaledes at den tidlige Anvendelse af Snoreindtryk til Ornamentering er fuldstændig sikker; dette hører til de første Prydelser paa Leret, som vise sig ved den ældre Stenalders Slutning eller den yngre Stenalders Begyndelse.

Men samtidig kjendtes andre Ornamenter. Under Mundingsranden paa et stort Lerkar af samme Art og Form som: *40* ses Ornamentet: *42*, der ikke er gjort med et simpelt spidst Redskab, men med en tvedelt Spids, hvormed der samtidig dannedes to Indtryk, adskilte ved en smal Væg. Redskabet synes at have været en tynd Pind, fladt afskaaren for Enden og deri en Tværfure. Flygtig anbragte tæt ved hinanden eller adskilte danne Indtrykkene to Baand langs Karrets Overkant. Fremdeles optoges der sammen med Lerkarret: *40* nogle Skaar af et lille, velglattet og tyndvægget Lerkar, der er prydet med lignende Indtryk, blot 4—5 i Række, udførte med et takket Redskab; jævnsides stillede danne Indtrykkene et bredt Baand under Mundingsranden. Nogle smaa Skaar med lignende Mønster haves fra andre Affaldsdynger[3].

42. ¹/₁

Efter Lerkarret: *41* kan man tidsætte Karret: *43* baade under Hensyn til Formen og til Ornamentet, der er udført med totraadet Snor. Der kan desuden ikke findes nogen anden Plads ned gjennem Tiden, til hvilken dette Kar i al sin Egenhed kan henvises. Men herved bestemmes atter: *44—47*, der ere af lignende Art, og som vise tilsvarende Traadindtryk under Randen. Naar Adskillelsen mellem Hals og Bug er mere fremtrædende, og naar der ved: *45* for første Gang ses en lille Standflade, saa tyder dette paa en noget senere Tid. Foruden disse haves der endnu kun to som Helhed bevarede Kar af denne Art. Dog have de været udbredte over hele Landet, idet de ere fremkomne i Jylland, paa Sjælland og paa Bornholm; kun eet af dem: *44* er fra en Grav, der var simpelt uddybet nær under Jordfladen. — Noget nærmere kan der tales om disse Bægre S. 21, naar den næstfølgende Række er behandlet.

Det ses af de her omtalte Kar, hvorledes den første mere inddelte Form er fremkommen. En ringe og derefter tiltagende Indsnøring i den hornbuede, »corniceformede« Udlinie ved den ældre Stenalders Kar: *7* — denne Linie, der kan betegnes som Grundlaget for al Profilering, idet den træffes Jorden over og i den fjærneste Old som i vore Dage — førte allerede ved de her omhandlede Kar til en bestemt inddelt Form, med Hals og Bug. Vi skulle følge den videre, kraftige Udformning ned gjennem Stenalderen, indtil et Omslag indtræder, der næsten fører tilbage til det uformede i Begyndelsen: *168—177*.

Ogsaa ses det nu, at der fra første Færd af, dels med Traad dels med et takket Redskab, dannedes indtrykkede Mønstre, der senere paany træde frem, og især ved Prydkunstens Afslutning paa en Maade, der meget minder om Begyndelsen: *163 flg.* At Traaden var det Redskab, hvormed der arbeidedes, ved Siden af at der med den tandede Kant dannedes lignende Indtryk, stemmer vel med, hvad der er set i den forudliggende Tid. Det er fremdeles Traadværk, som efterlignes, dels ombundet, dels nedhængende som Fryndser. Forbilledet for de første Prydelser paa Leret er hentet fra Traadværk. Men at dette skulde være fremkommet her i Landet uafhængigt, alene hvilende paa hjemlige Forudsætninger, kan ikke antages. Meget taler bestemt derimod, navnlig det at Ornamenteringen med tosnoet Traad i Oldtiden havde en vid Udbredelse over Europa, indtil Ægypten, og forekommer baade i Stenalderen og i senere Tider, hvad der synes at maatte vise tilbage til et oprindeligt Fællesskab; men at dette ikke kan være indstiftet fra vort Land, er givet. At der i det samme Lag ved Sølager, hvorfra de omtalte Lerkar hidrøre, fandtes Knogler af Faar, er et sikkert Vidnesbyrd om andre, oprindelig fra Syden udgaaede Meddelelser.

46
47
43
45
44
41
1/2

ANMÆRKNINGER.

1. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1915, 105. 2. Anf. St., 106. 3. Affaldsdyngerne ved Ertebølle og Sebbersund. A. P. Madsen og fl., Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, 76.

AFBILDNINGERNE.

40—41. Fra Affaldsdyngen ved Sølager, ved Mundingen af Roskilde Fjord. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1915, 105 flg. *42.* Affaldsdyngen ved Sebbersund, Limfjorden. N 285.
43. Opgravet ved Koefoedsgaard, Klemensker Sogn, Bornholm. Museet i Rønne.
44. Virring, Sønderhald Herred. Fra en Jordgrav uden Høi; intet andet Gravudstyr. A 26880.
45. Vallensgaard, Bornholms Sønder Herred. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1913, 316.
46. Fra Trammose ved Forsinge, Arts Herred. A 8507. *47.* Ryomgaard, Sønderhald Herred. A 27230.

48—53. FRYNDSE-ORNAMENTIK, BEGYNDELSEN AF YNGRE STENALDER.

Paa de to store Hængesmykker af Rav: *48—49* ses et fast anvendt Ornament, der findes gjentaget paa andre Ravprydelser: *50—52.* Fra en Grundlinie udgaar der tætstillede Linier, altid nedad; Hullet til Ophængning findes ovenfor. Ornamentet er ordnet i Rækker over hinanden, ved nogle af Stykkerne delt, med Mellemrum. Der er øiensynlig noget, man har villet fremstille og efterligne med dette Ornament, og naar det da foran er set, at det bestandig er Baand- og Traadværk, som ligger til Grund for Mønstrene, giver det sig umiddelbart, at dette er en Efterligning af nedhængende Traade eller Fryndser. En Bekræftelse herpaa giver et vel udført Lerbillede fra Stenalderen fundet på Ålandsøerne, en paaklædt Figur, hvis Dragt frembyder ganske det samme Ornament, afsluttede Rækker af nedhængende Fryndser[1].

At disse Ravprydelser ere ældre end Stengravenes Tid, kan sluttes deraf, at intet saadant Stykke er truffet i de talrige ældste, store Samlinger af Ravprydelser fra Grave eller samtidige med dem; overhovedet er intet af dem optaget sammen med andre Sager[2]. Desuden, længere ned i Stenalderen formedes Ravet, men ornamenteredes ikke. Disse Stykker ere derimod nok afglattede, men ikke sønderlig tildannede, de fleste med to fladt hvælvede Sider og smal Kant ligesom Ravprydelserne med Borcornamentik fra den ældre Stenalder. Saa langt tilbage i Tiden skulde man dog ikke sætte dem. Ornamentiken har en umiskjendelig Forbindelse med de nedhængende fryndselignende Ornamenter paa Lerkarrene fra Overgangstiden mellem Ældre og Yngre Stenalder: *41* og *43*, men tillige med Prydelsen paa Lerkarrene fra Begyndelsen af den yngre Tid: *63 flg.* Nærmere kunne vi ikke komme det. Samme Smag har raadet for Ornamentiken paa Rav og Ler og for Pynten paa Klædningen. Den var besat med Stykker af Fryndser rækkevis over hinanden; Billedet heraf havde man i Øiet og fik det da uvilkaarlig i Haanden, naar der skulde gjøres noget for at pynte paa det sjældne Ravstykke og det smukke Lerkar: der fremkom en Fryndseornamentik.

Efter Formen og tildels efter Udskjæringerne hører det store Ravstykke: *53* herhen; men det fjærner sig fra de øvrige ved den grove Behandling og ved forskjellige Mønstre, der meget ligne, hvad der ses paa Sager fra den ældre Stenalder; ogsaa *48* og *52* har noget heraf. Paa den ene Side af: *53* ses ved Midten tilvenstre en sammensat Figur med derfra udgaaende Vinkelbaand og nederst en lignende Figur, der minder om Fremstillingerne: *27* og *28.* Som hine maa ogsaa disse snarest opfattes som betydningsfulde Tegn.

48. 3/4
50. 2/3
48. 3/4
51. 2/3
49. 3/4
52. 3/4
49. 3/4
53. 2/3
53. 2/3

ANMÆRKNINGER.

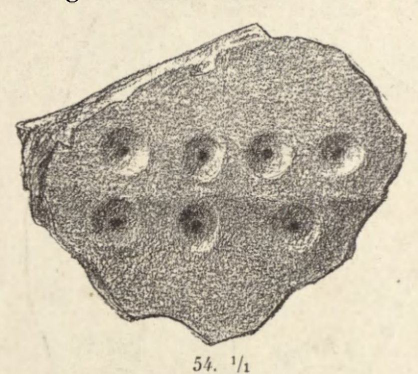
1. Finska fornminnesföreningens tidskrift, 26, 307. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1915, 107.
2. Sidst anf. St. 1896, 393.

AFBILDNINGERNE.

48. Fra en Mose ved Eising, Ginding Herred. A 26163.
49. Fra det vestlige Jylland. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1896, 393. *50.* Opfisket i Limfjorden. Anf. St.
51. Ukjendt Findested. Anf. St. *52.* Fundet paa Stranden ved Sønderho, Skads Herred. A 26164.
53. Fra Egnen om Hjørring. Finn Magnussen, Runamo, 591.

54—78. DEN YNGRE STENALDERS FØRSTE TID.

Da Fryndsestilen med dens Linierækker kom frem i Begyndelsen af den yngre Stenalder, forsvandt vel i det Hele de gamle sammensatte Mønstre; men nogen Fortsættelse fik dog den tidligere Kunstøvelse. Boreornamentiken findes anvendt paa et Lerkar: *54*, iøvrigt det eneste, som kjendes af denne Art, og spores endnu langt ned i Tiden, se S. 74. Et skraat Liniemønster indskaaret med fin Streg ses paa et Par Sager, der ligesom det nævnte Lerkar maa henføres til en tidlig Del af den yngre Tid[1]. Fortsat anvendes den gamle Mønstring med Linier, der ledsages af tætstillede korte Streger, som dette ses paa Hjortetaksøxen: *55*, dels ved begge dens Ender, dels om Skafthullet; indenfor ligger et bredt Mønster, der efterligner Krydsbaand, og ved Midten to Buer, der ere afdelte som Snore. Men den Forskjel viser Linien med Smaastreger, at disse staa nogenlunde vinkelret mod Grundlinien, ikke skraat som tidligere, saalænge man var sig bevidst, at dette var en Efterligning af Snoren med dens skraatliggende Vindinger. Saaledes er det ogsaa ved Benstykket: *56*, der maa henføres til denne Tid, og endnu ved Slutningen af Stenalderen gjenfindes det samme Mønster: *241*.

54. 1/1

Stort mere er her ikke at nævne af Prydkunst paa Knogler og Horn. Det var ikke Kniven, men Formpinden, der skabte den egentlige Prydkunst, og ved Leret har man ikke blot Fundenes Mængde, men med mærkelig Sikkerhed kan det paapeges, hvad der, følgende nærmest efter de foran omhandlede Lerkar, henhører netop til Begyndelsen af den yngre Tid.

Vel støtter dette sig kun til et enkelt Fund; men een paalidelig Iagttagelse er mere værd end Mængden af Ræsonnementer, og er iøvrigt tilstrækkeligt, selv om det kun gjælder et ringe Potteskaar. Et lille, men fuldt charakteristisk Randskaar af et Kar netop som: *63* laa foroven i Affaldsdyngen ved Sølager, 0,30 M. dybt, og 1½ M. derfra, men 0,20 M. dybere, fandtes en sleben Flintøxe, »tyndnakket«, som Øxebladet var i den yngre Stenalders første Afsnit. Dette er altsaa Tiden for Karret: *63*, men ogsaa for *64* og *65*, der ere ornamenterede paa samme Maade, og for den Mængde større og mindre Dele, der haves af tilsvarende Kar fra mange Steder. Sjælden ses de runde Fordybninger anbragte indenfra, saaledes at der udvendig er dannet en Række Knopper: *57*.

Saadanne Kar med nedadløbende Linierækker fremkomme dels øverst i Affaldsdyngerne fra den ældre Stenalder[2], hvad der jo er, som det skulde ventes, dels findes de afleirede paa Bopladser; men tillige ere Dele af flere fundne i Bunden af en Jættestue[3] og enkelte Skaar i en anden stor Stue. Hermed er der givet et bestemt paaviseligt Berøringspunkt mellem de mindre

56. 3/4

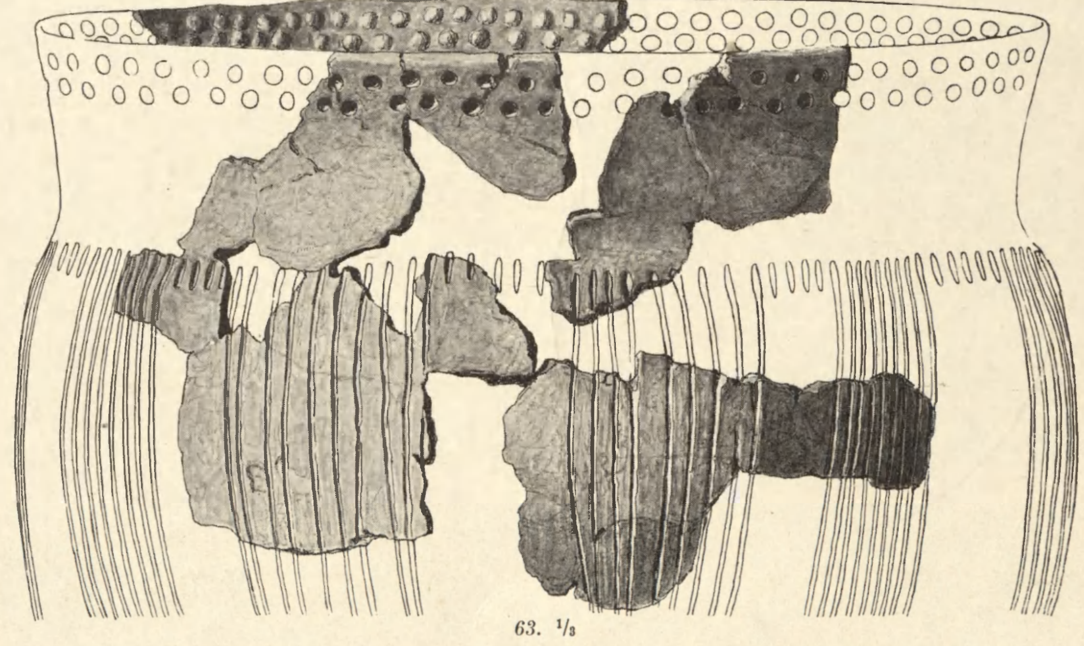
55. 3/4

58. 3/4

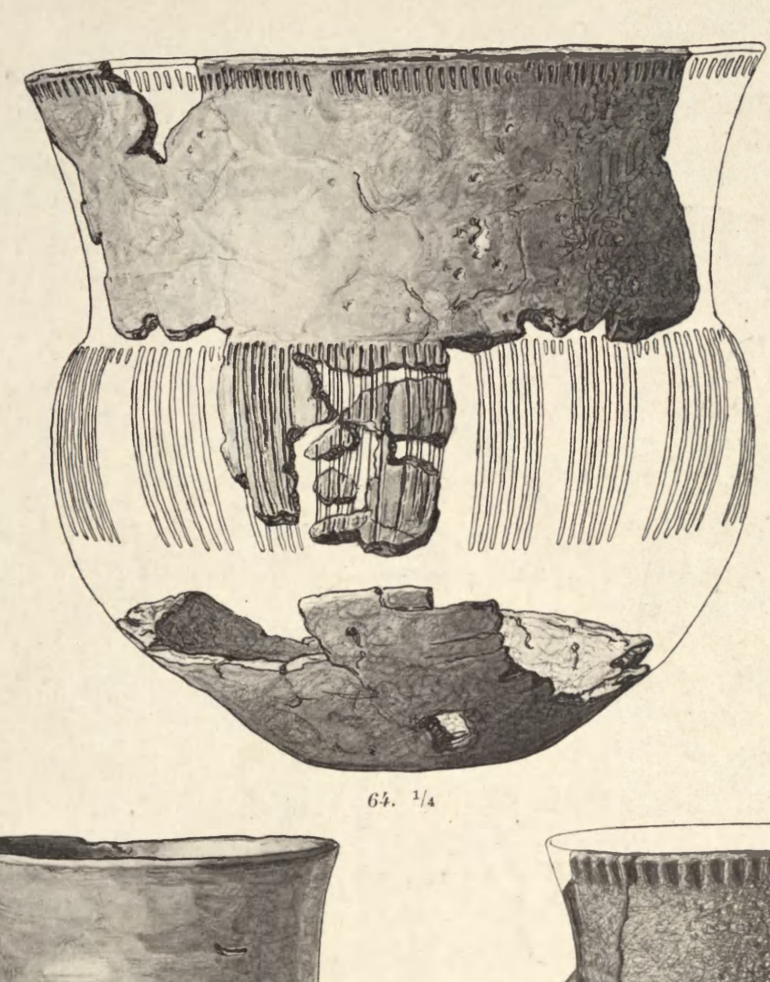
61. 3/4

59. 3/4

62. 3/4

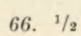

63. 1/3

64. 1/4

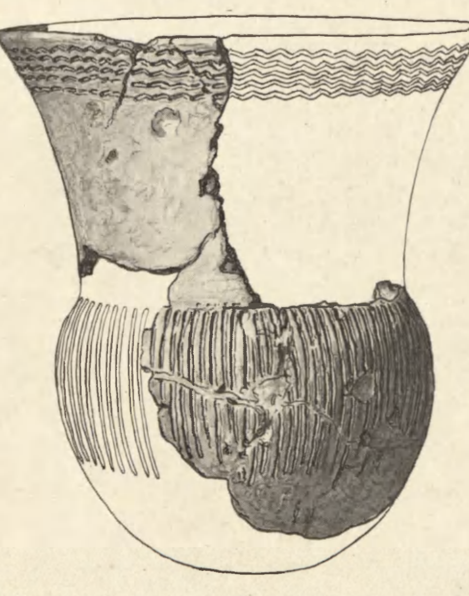
66. 1/2

67. 1/2

65. 1/2

68. 1/2

69

70

72

71

73

74

77

78

76

$^1/_2$

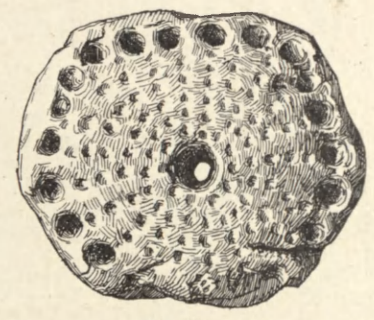
Gravbygninger, Dysserne, hvorhen den her omhandlede Stilgruppe egentlig hører, og de store Jættestuer, for hvilke den i det Hele er fremmed.

Ogsaa uden enhver Støtte i Fundforholdene maatte disse Lerkar kunne tidsættes. I de nedhængende Linier paa Underdelen, anbragte i Striber med Mellemrum, gjenkjendes nemlig den alt omhandlede Fryndseornamentik, og til de runde Fordybninger under Mundingsranden svare Indboringerne i mange store Hængeprydelser af Rav. Almindelig staa de langs Stykkets Yderkanter: *59*, sjælden tillige inde paa Fladen, kun een Gang knyttede til en fuldstændig Mønstring: *60*. Baade ved Leret og ved Ravet kunne Hullerne være førte helt igennem: *58*, saaledes at der dannes et gjennemsigtigt Randornament.

57. 1/8

Utvivlsomt viser denne dybe Ravboring tilbage til de gamle let indborede Mønstre; men Formaalet er nu ikke længere det at ornamentere, men at forhøie Ravets Farvespil. Det er en Prydkunst ikke med Linier, men med Farver. Tydelig ses dette af Ravstykker som: *61*, med dybe Indboringer, ikke paa Bredsiden, men langs ned ad Smalsiderne; det maa her have været Farvespillet, hvorpaa det kom an. Dette blev fortsat noget frem i Tiden, da Ravet, naar det anvendtes til Hængeprydelser, ikke længere benyttedes i sin naturlige, uregelmæssige Form, men tildannet i Efterligning af Øxer; de samme Indboringer staa da i Ravøxens Smalsider. Ved det største foreliggende Stykke af denne Art: *62* ere flere af Hullerne endnu fyldte med en Harpixmasse, der har staaet mørkt mod det klare, lysgule Rav[4]. Der naaedes herved saaledes frem til en Slags Indlægning, der virker ved Farvemodsætningen mellem Stofferne, denne Indlægning af mørk Harpixmasse, som faar en fast Anvendelse i Ornamentiken ved Slutningen af Stenalderen: *242* og derefter i den ældre Bronzealder.

60. 3/4

Det er samme Smag, som har ført til, at Hullerne baade i Ravet og i Leret staa paa Række langs Yderkanten; her er tydelig baade en Stil- og en Tidsforbindelse. Men saaledes vindes en ny og sikker Bestemmelse for Lerkarrenes Tid, idet disse Ravsmykker foreligge dels i flere af de ældste store Ravfund, dels fra Dysser[5], men ikke fra Jættestuer.

I samme Retning fører den videre Betragtning af Karrene. Den jævnlig forekommende Udtakning af Overkanten, det at Øre eller Bæreknop mangler og dertil hele Formen i disse Kar, der naa en meget betydelig Størrelse, minder om de ældre: *40—41*. Men Alt, baade Form og Ornament, er ført et Stykke fremad til større Fasthed og Tydelighed, og der er nu afsat en lille flad Bund. Det skjønnes, at disse Kar ere fremkomne ved en fortsat og fremadskridende Behandling af det ældre, under Tilføielse af den Fryndse- og Hul-Ornamentik, der var denne Tids nye og eiendommelige Prydkunst.

I Modsætning hertil have disse Kar intet at gjøre med de ældre rundbundede og Snorornamenterede Bægre i Rækken: *43—47*. Snoreindtryk findes ikke, Forskjellen i Størrelse er saa betydelig, at en Sammenstilling er udelukket, hine ere yderlig sjældne, men disse forholdsvis almindelige. Dertil kommer, at der ikke kan paavises Kar, der kunde danne Mellemled mellem

hele den hjemlige Række, fra de alleræIdste i Affaldsdyngerne indtil Karrene med Fryndseornament, og Bægrene med Snoreornamentik. Disse indtage en Særstilling, uden Sammenhæng med andet enten op- eller nedad i Tiden; Ornamenteringen med den totraadede Snor fik ingen Fortsættelse i den nærmest efterfølgende danske Prydkunst. Det kan ikke være andet end, at denne Ornamentik betegner et fremmed Indskud, tilført sydfra, hvor der, i det Indre af Frankrig og Tydskland, fremdrages Lerkar fra Begyndelsen af den yngre Stenalder, der i Grundtrækkene ere overensstemmende[6]: den runde Bund med eller uden en kun svagt angiven Standflade, den eiendommelig afsatte Hals og Snoreindtrykkene under Mundingsranden. Den hos os saa tidlig indførte Snoreornamentik forsvandt vel ikke sporløst, men fik dog ingen egentlig Betydning for den videre Kunstudvikling. Længere ned i Tiden træffes andre, mere fremtrædende Forhold af tilsvarende Art.

Ved Siden af meget store: *64* og middelstore Kar: *65* foreligge i de samme Fund mange Bægre: *66—68*, hvis Underdel er ornamenteret paa samme Maade med tætstillede Linier; men disse ere ikke afdelte med glatte Mellemrum som ved de store Kar. Med sikker Kunstfølelse har man ikke behandlet den store og den lille Flade paa ganske samme Maade; saaledes ogsaa ved Ravsmykkerne: *48—52*; Mønstret viser her samme Forskjel, efter som de ere store eller smaa. Fremdeles gaar Afstribningen paa Bægrene oftest helt ned til Bunden. At det dog er samme Prydstil, der præger de store og de smaa Lerkar, er tydeligt; kun er den ved mange af de sidste videre gjennemført, som dette ogsaa gjælder de Lerflasker: *69—76*, der i det følgende skulle omtales. Ved begge Slags Kar er Fryndsestilen ført fremad efter de Muligheder, den bød, til et Høidepunkt, der tillige danner Afslutningen paa denne Prydkunst i dens Renhed. Fra den simple Efterligning af Fryndserækken kom man til den fuldstændige Afstribning af Karret, hvorved der sikkert ikke længere tænktes paa, at dette skulde forestille Traadværk. Ved disse yngre Kar indføres nu det mærkelige Træk, at Mønstret bliver ophøiet: i den indridsede Linie lægges der et smalt Lerbaand, der danner en fremtrædende Ribbe: *67*. Dette er et vigtigt Kjendemærke for den mere fremskredne Fryndsestil; i de paafølgende Grupper mangler det ganske.

Et Punkt af Betydning som Bevis for, at der ikke med Urette her tales om Stil fremgaaet af en bestemt Kunstfølelse, er det, at de omtalte Træk ogsaa kunne paavises ved Stenarbeidet. Køllehovedet: *77*, med en flad Tap, hvori et Hul til Fastbinding i Træskaftet, og et trindt Slagparti, et udelukkende nordisk Vaaben, der efter Fundenes Vidnesbyrd henhører til denne Tid[7], har paa begge Sider to Rækker indridsede Linier, adskilte ved et glat Mellemrum; dette Mønster svarer ganske til Inddelingen paa Lerkarrene: *63—65*. Men paa et tilsvarende Køllehoved: *78* ses der i Stedet herfor tætstillede, kantede Ribber som paa Bægret: *67*.

Disse som de andre fremtrædende Træk ved de større og mindre Skaale gjenfindes ved de høie, bredhalsede og de mindre, smalhalsede Flasker: *69—76*. De nedadløbende Linier paa Karrets Runding ere samlede i Striber med glatte Mellemrum eller dække fuldstændig, men da oftest afdelte med bredere Baand eller smalle Ribber, der kunne være tværdelte, som skulde de forestille Snore. Dette ogsaa paa det største og smukkeste Kar: *72*, der har stærkt fremtrædende Lister. Et enkelt: *74* har, dels rundtløbende dels nedhængende, et eget Mønster indtrykket med totraadet Snor, hvilket oftere ses gjentaget ganske overensstemmende i Streg; i fuld Størrelse gjengives: *75* et lille Stykke af de nedadløbende Snoreaftryk. Et nyt Træk ved de store Flasker ere Øskenerne til Bæresnore, ganske simple eller lange og rørformede. Meget afvexlende i Enkelthederne foreligge baade de store og de smaa Flasker fra mange Dysser, hvor de ere optagne baade sammen med de ovenomtalte Bægre og med de dybt udborede Ravsmykker, hvorimod de ikke ere trufne i Jættestuer. Fundforholdene vise da ligesaa tydelig som Prydstilen, at disse eiendommelige Lerkar høre sammen i Tid med det øvrige her omtalte.

75. 1/1

Foruden mere eller mindre prydede og velformede Kar af de forskjellige Former haves

mange andre, der ere ringere i enhver Henseende, Skaale som de allerstørste, med en Række Indsnit øverst om Bugen, men uden de nedhængende Striber, bred- og smalhalsede Flasker uden ethvert Ornament. Med nogen Sikkerhed lade alle disse Kar sig ikke indordne i en fortløbende Tidsrække, der kunde vise den tiltagende Færdighed og Kunst; men tydelig kan der dog i det Hele gjennem disse Rækker spores en fremadskridende Bevægelse. Som Skaalene: *64* og *67* maa Flaskerne: *69* og *72* hidrøre fra Begyndelsen og fra Slutningen af det Tidsrum, indenfor hvilket disse Former vare i Brug. Det lange rørformede Øre giver et Holdepunkt, idet det gjenfindes i den paafølgende Gruppe.

Det er da en fortsat stigende Kunstøvelse, som disse Lerarbeider vise os, og det gjennem lange Tider, dette vides deraf, at de samtidige tyndnakkede Flintøxer ere fundne i utallig Mængde. Fuldt hjemlig er denne Bevægelse i sit Forløb, men tvivlsomt, om ogsaa fra først af og uafhængig fremkommen hos os. Samme Prydkunst kjendes fra Egne i det nordvestlige Tydskland og det tilgrænsende Holland, og beslægtede Træk kunne findes syd for Østersøen og i Mellemtydskland. Stort nærmere kan man foreløbig ikke komme Sagen alene gjennem Ornamentiken, selv ved Forelæggelse af alle vedrørende Enkeltheder. Men tydeligere tale andre Forhold[8]. Der er i dette Tidsrum modtaget meget vestfra — herved tænkes paa visse Former af Stridsøxer og Flintøxer; fra denne Kant blev Bygningen af Stengrave indført hos os, se: *277—282*. Andet er paaviselig modtaget sydfra, nemlig en vis Form af Stridsøxer, ligesom den lille smalhalsede Lerflaske, der forekommer endnu saa fjærnt som i Galizien, dog uden Ornamenter som hos os. Om Modtagelser udenfra vidne fremdeles Kornavl og Tamdyr, saa det efter Alt er klart, at vort Land i dette Tidsrum ikke var uden Forbindelse med den sydligere og mere fremskredne Kultur. Ikke usandsynligt da, at Paavirkning udenfra ogsaa har bidraget til Fremkomsten af denne første Kunststil, mulig endog har givet dens Grundlag, medens dog den nærmere Form og Art er eiendommelig nordisk og selvstændig.

ANMÆRKNINGER.

1. En Fløite, dannet af en Faareknogle, fra et Yngre Stenalders Lag ved Hammeren, Bornholm, A 22140, og et øxeformet Hængesmykke af Rav, Nationalmuseet, ukjendt Findested.
2. A. P. Madsen og fl., Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, 119.
3. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1915, 103. 4. Anf. St., 107.
5. Sophus Müller, Ordning og Vor Oldtid. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1888, 281; 1911, 303.
6. Anf. St. 1913, 316. 7. Anf. St., 258.
8. Sidst fremstillede i Afhandlingen anf. St. 1913. Fra tydsk Side ere de samme Forhold paa formentlig ganske feilagtig Maade behandlede i: Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift, 7, 1; Mannus, 1, 230; 2, 59; Mannus-Bibliothek, 9.

AFBILDNINGERNE.

54. Fra Affaldsdyngen ved Aamølle, Gjerlev Herred. A. P. Madsen og fl., Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, 99.

55. Fra en Aa ved Fredbjerg, Gislum Herred. Flintbladet, der har været indsat i den ene Ende, er gaaet tabt. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1902, 217.

56. Slutstykke af Ben til et Halsbaand, med et Hul foroven til Forening af Halsbaandets Ender og med fire Huller forneden — de to nu afbrudte — til Fastbinding af Perlerækker. A 12266, fra Møen. Jvfr. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1888, 287. Sophus Müller, Ordning, 259.

57. Fra en Jættestue ved Birkelund, Randers Nørre Herred. Nord. Fortidsminder, 2, 92.

58. Fra en Enkeltgrav under Høi ved Sædding, Skads Herred. Anf. St. 1917, 138.

59. Af et stort Ravfund, fra en Mose ved Skibsby, Vennebjerg Herred. Anf. St. 1888, 284.

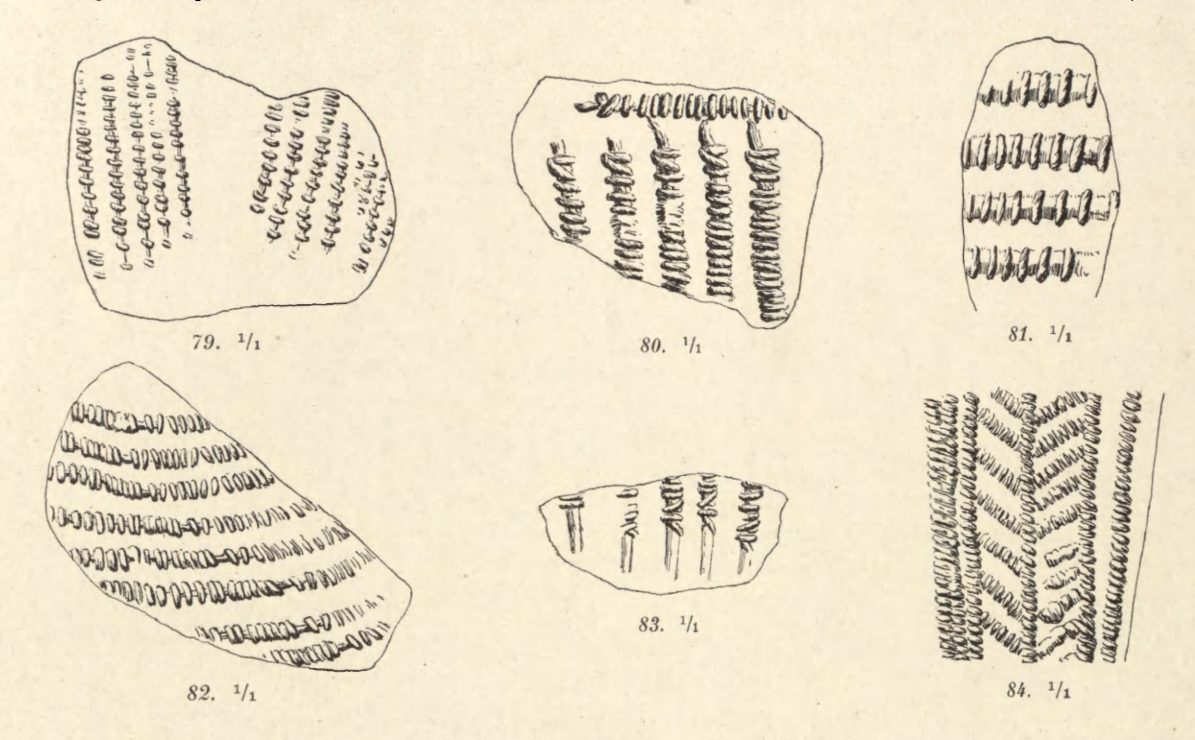
60. Ravsmykke fra en Dysse i Gjerum Sogn, Jyllands Horns Herred. Anf. St. 1911, 279.

61. Af et stort Ravfund, fra en Mose ved Meisling, Jerlev Herred. Anf. St. 1888, 283.

62. Hængesmykke af Rav. Fra en Jættestue ved Olstrupgaard, Skippinge Herred. A 28541.
63. Som: *57.* Nord. Fortidsminder, 2, 93. *64.* Fra Bopladsen paa Hesselø. A 28551.
65. Fra en Mose ved Kongstrup, Ods Herred. A 5255. *66.* Tovstrup, Hind Herred. A 5489.
67. Fra en Dysse paa Studsbøl Hede, Haderslev Øster Amt. Haderslev Museum. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1913, 263. *68.* Som: *64.* *69.* Som: *58.* Anf. St. 1917, 137. *70.* Sønderjylland. Anf. St. 1913, 262.
71. Fra en Enkeltgrav under Høi ved Forum, Skads Herred. Anf. St. 1917, 134.
72. Fra samme Sted som: *66.* *73.* Fra Fyen. A 10566.
74. Skjerngaard, Middelsom Herred. Fra en Dysse. 21291. *75.* Ornament paa frg. Anf. St. 1913, 264.
76. Vedbøl, Haderslev Øster Amt. Fra en Langdysse. Haderslev Museum. Anf. St. 1913, 263.
77. Som: *58* og *69.* Anf. St. 1917, 139. *78.* Fra Jylland. A 4878.

79—101. BEVIKLET OG TOSNOET TRAAD.

Mærkelig er Ornamentiken paa Karrene *79—101*, idet der i det vaade Ler er aftrykket Traade af en ganske egen Art: med en Indertraad og derom en Ydertraad viklet tæt i steile Vindinger. Aftrykkene ere saaledes tværrillede i Bunden. Traaden kan have været af Hør, som

79. 1/1 *80.* 1/1 *81.* 1/1 *82.* 1/1 *83.* 1/1 *84.* 1/1

vides dengang at have været anvendt her i Landet[1], mulig dog ogsaa af andre Plantedele eller Dyrehaar. Undertiden ere Aftrykkene saa tydelige, at man skjelner Fibrene, hvoraf Traaden er spunden: *81.* Men mange andre Enkeltheder ved Beviklingen kunne iagttages[2]. Paa Steder, hvor den var løsere og var gleden fra hinanden, ses den indre Traad i Mellemrummene: *81* og *82.* Navnlig ved Traadens Ende har Beviklingen ofte løsnet sig: *79*, og her rager tillige den indre Traad frem fra Beviklingen: *80* og *83*; ogsaa ses det, hvorledes Ydertraaden ved Enden er krydset for at fæstnes: *80* og *83.* Foroven ender Traaden i en Knude: *86*; og man kan følge den til nederst paa Karrets Side. Det ses, at det er den samme Traad, der efterhaanden er flyttet for at danne det sammenhængende Mønster, idet Uregelmæssigheder og Feil gjentage sig nøiagtig ens: *82.*

Med denne Bevikling dannes der en tæt, nedadløbende Mønstring paa Karrets Underdel,

94

95

96

1/2

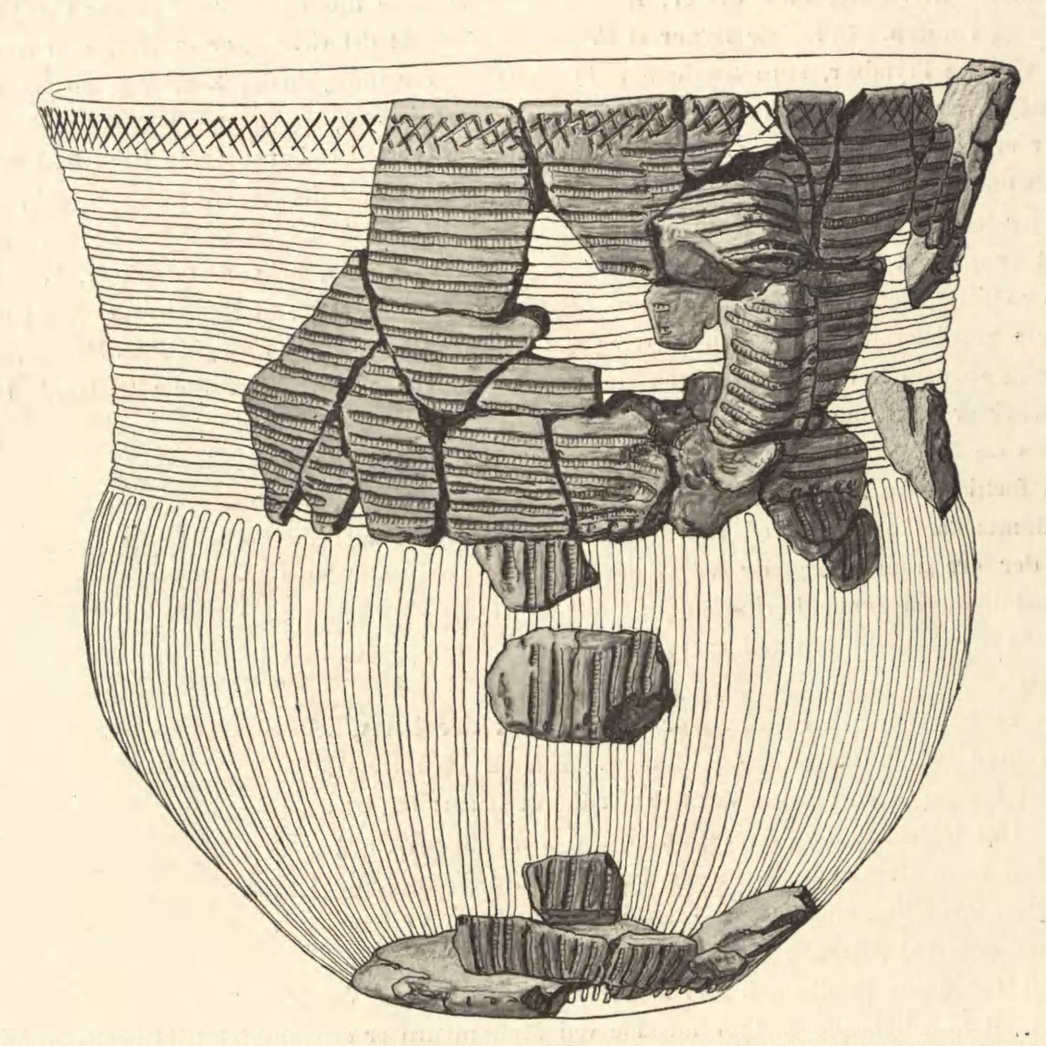
97

98

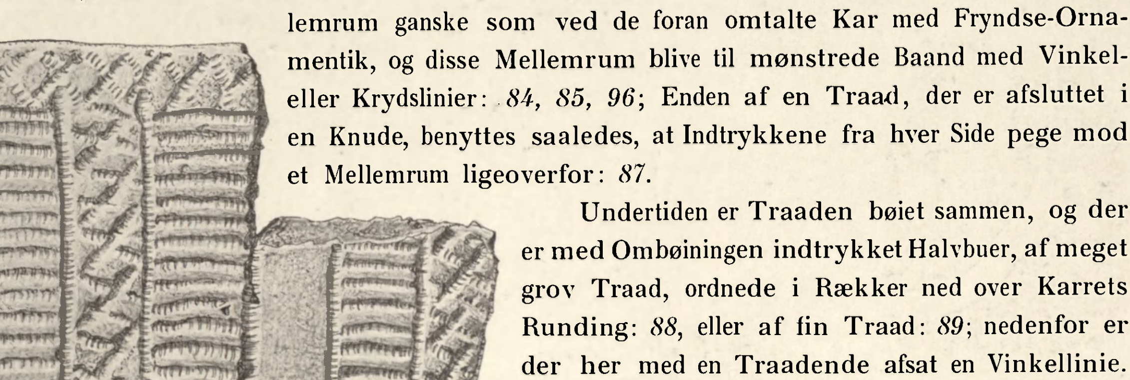
99

100

$^{1}/_{2}$

men paa Halsen og ved Skaalene ogsaa tværløbende: *94—100*. Ved Mundingen kan der være et Trekant-, Bue- eller Vinkelmønster: *101*. De nedhængende Linier samle sig i Striber med Mellemrum ganske som ved de foran omtalte Kar med Fryndse-Ornamentik, og disse Mellemrum blive til mønstrede Baand med Vinkel- eller Krydslinier: *84, 85, 96*; Enden af en Traad, der er afsluttet i en Knude, benyttes saaledes, at Indtrykkene fra hver Side pege mod et Mellemrum ligeoverfor: *87*.

85. 4/5

Undertiden er Traaden bøiet sammen, og der er med Ombøiningen indtrykket Halvbuer, af meget grov Traad, ordnede i Rækker ned over Karrets Runding: *88*, eller af fin Traad: *89*; nedenfor er der her med en Traadende afsat en Vinkellinie. Men dernæst benyttes Traadenden til Udførelse af en sammenhængende, tæt Mønstring med Vinkellinier, der ere meget nøiagtig samlede i Hjørnerne, hvor Endeknuden er trykket dybest ned: *90*; Skaar af to saadanne Kar foreligge fra Bornholm. Endnu videre er denne Mønstring ført paa et Stykke af en Mundingsrand fra Hesselø: *91*, ganske ensartet paa Ind- og Udsiden; Karret maa have været af omtrent samme Form som: *68*. Vinkelrækkerne ere dannede med en beviklet Traad afsluttet i en Knude. Der er gjort 128 Indtryk, idet Traaden hver Gang blev dreiet, saaledes at der i alle Hjørnerne er en større Fordybning efterladt af Knuden. Det Hele ligner et Netmønster, og at det virkelig er et Net, som er efterlignet, vise de Fryndser, som træde frem foroven; de ere indtrykkede, 2 eller 3 sammen, ved Hjælp af en anden beviklet Traad, uden Knude.

Der er altsaa i denne Ornamentik ikke blot arbeidet med et kunstfærdig fremstillet og fint Redskab dannet af Traade, men man har ogsaa efterlignet og villet fremstille Traadværk. Atter her erkjendes det da, ligesom forud, at Traade og Traadværk ligge til Grund for Prydkunsten.

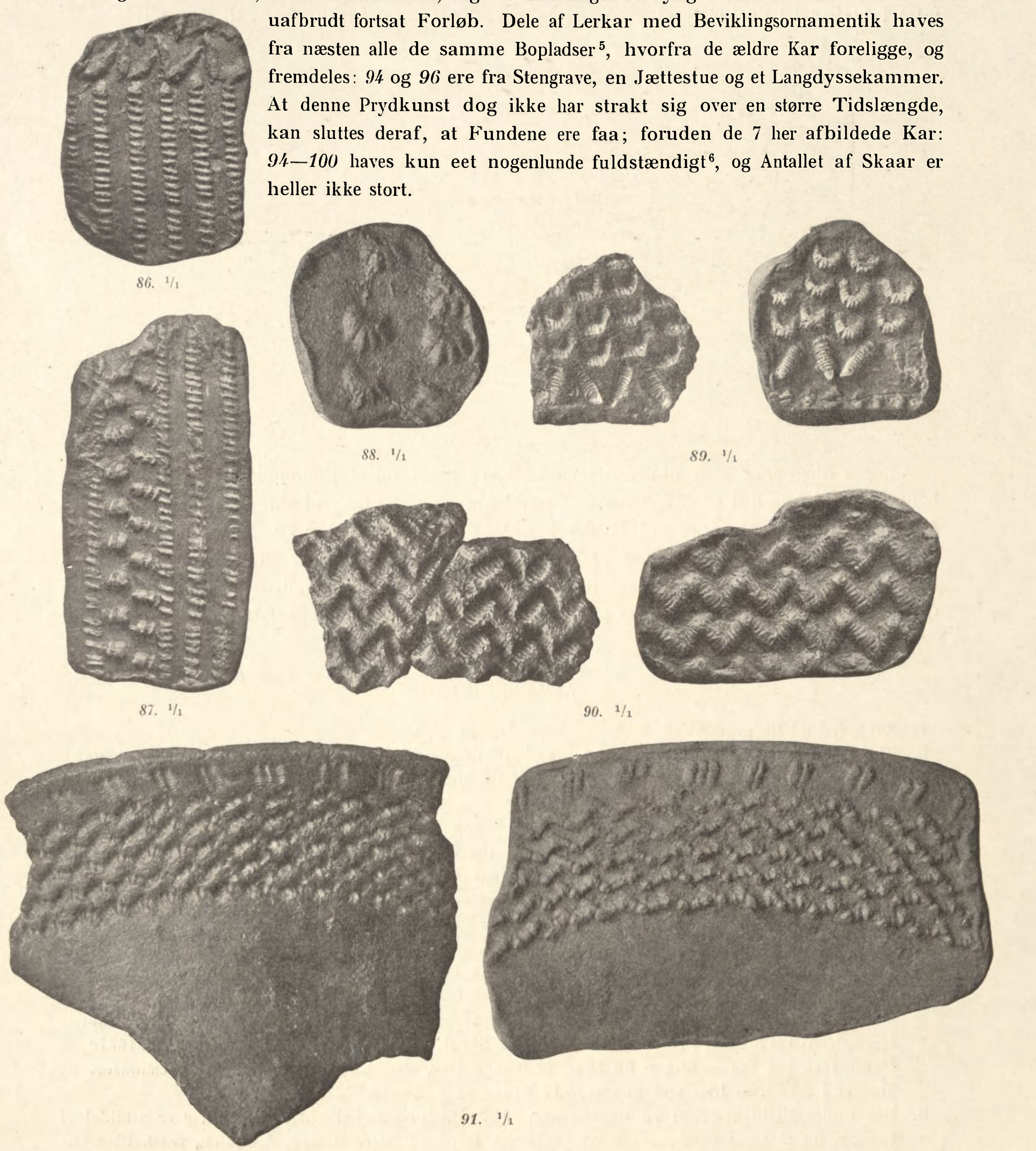
Det er en fast Ornamentik, som viser sig paa disse Lerkar, behandlet sikkert, bevidst og med stor Omhu, eiendommelig baade med Hensyn til Redskabet og til Mønstrene. Noget andet maa være gaaet forud, nemlig den Vævning og Fletning, hvorved der fremstilledes Maatter, Tøier og navnlig saadant Netværk, vel ogsaa saadanne Beholdere, som vi her finde efterlignede i Ler. Haandarbeider af denne Art spille en stor Rolle i Oldtiden som i vore Dage hos de Folk, der uforstyrrede have bevaret Fortidens Overlevering. Fra det forhistoriske Ægypten, i de schweiziske Pælebygningsfund, hos de nordamerikanske Indianere[3] findes vævede, flettede og knyttede Arbeider, der ere grundbeslægtede med dem, der maa antages at have afgivet Forbillede for denne Lerkarornamentik i Danmark, og vel ogsaa i Landene sydpaa indtil Middelhavet, hvorfra der dog kjendes lidet af denne Art[4].

Kun et eneste dansk Fund giver Bevis for, at der her virkelig arbeidedes med saadan Vævning og Fletning. Paa en Stenalders Boplads er optaget Halsen til en Flaske, dannet af udboret Horn: *92*, og dette er udvendig i et tredobbelt Lag overspundet med Hør; de udvendig synlige Traade ere lagte afvexlende foran og bagved andre Traade, der løbe i modsat Retning, altsaa efter Rørets Længde, hvorved der er fremkommet et Mønster som ved Aftrykkene med den beviklede Traad.

92. 1/1

Tiden for denne Prydkunst kan angives til begge Sider. Ved Mønstringen med nedadløbende Striber adskilte ved Mellemrum er den knyttet til Fryndseornamenterne, men kan ikke være samtidig med dem, idet Karformerne ere forskjellige; Aftryk af beviklet

Traad ses aldrig ved hine ældre Former. Nedad i Tiden er Forholdet ligesaa klart, idet Beviklingsornamentiken, som det skal vises, afgiver Grundlaget for yngre Stilarter. Men der er et uafbrudt fortsat Forløb. Dele af Lerkar med Beviklingsornamentik haves fra næsten alle de samme Bopladser[5], hvorfra de ældre Kar foreligge, og fremdeles: *94* og *96* ere fra Stengrave, en Jættestue og et Langdyssekammer. At denne Prydkunst dog ikke har strakt sig over en større Tidslængde, kan sluttes deraf, at Fundene ere faa; foruden de 7 her afbildede Kar: *94—100* haves kun eet nogenlunde fuldstændigt[6], og Antallet af Skaar er heller ikke stort.

86. 1/1 *87.* 1/1 *88.* 1/1 *89.* 1/1 *90.* 1/1 *91.* 1/1

Samtidig anvendtes ved Ornamenteringen af Lerkar ogsaa den tosnoede Traad, som findes aftrykt ved de ældste prydede Lerkar: *41—47*. Den er fortsat blevet brugt, men kun i ringe Omfang. Ved en Del Skaar ses dog de samme Mønstre, som udførtes med den beviklede Traad. Saaledes svarer det trekantede Felt paa Skaaret: *93* ganske til, hvad der ses paa Karret: *96*; Buemønstre som: *82* og de smaa Halvbuer: *89* findes udførte med tosnoet Traad, og paa et

enkelt Skaar ere begge Maader forenede[7]. Om Samtidigheden er der da ingen Tvivl. Begge Arter haves desuden fra de samme Bopladser og i omtrent samme Antal[8]; men der foreligger intet fuldstændigt Kar udstyret med den tosnoede Traad, der kan henføres til denne Tid.

93. 1/1

101. 1/2

Begge Slags Snor maa omtrent samtidig være gaaet ud af almindelig Brug, og en Efterbenyttelse ud over den egentlige Anvendelsestid kan spores i omtrent samme Omfang for begge Arter. Ved 6 Kar af yngre Stil er den beviklede Traad[9] og ved 4 er den totraadede Snor[10] blevet anvendt paa meget begrænset Maade, navnlig til nogle Linier under Mundingsranden. Dermed forsvinder denne Ornamentering ganske af det her omhandlede Stilforløb. I andre Grupper skulle vi længere fremme gjenfinde den totraadede Snor: *178—232*.

ANMÆRKNINGER.

1. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1913, 277.
2. Anf. St. 266.
3. The Egypt exploration fund, El Amrah and Abydos, Memoir 23, Pl. 11. Ferdinand Keller, Pfahlbauten, 4. Bericht, Pl. 4; 5. Bericht, Pl. 11. Otis Mason, Aboriginal American basketry, i Report Nat. Museum, 1902.
4. Noget er dog nævnt af O. Frödin, Tanum härads fasta fornlämningar, S. 442, hvor denne Ornamentik første Gang er omtalt. Se ogsaa Boletín de la real Academia de la historia, Madrid, 25, Pl. 10. — Fra det forhistoriske Ægypten foreligge Kar med Traadornamenter af denne Art. The Egypt exploration fund, El Amrah and Abydos, Memoir 23, Pl. 13; El Mahasna, Memoir 31, Pl. 25.
5. Bopladser. Signalbakken ved Aalborg. Stykke af et Laag. A. P. Madsen og fl., Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, S. 147. — Taarup, Auning Sogn, Sønderhald Herred, Skaar af adskillige Kar, og Ryomgaard, Sønderhald Herred, smaa Skaar af flere Kar. Privatsamling, Vester Alling. — Ved Udløbet af Ørum Aa i Kolindsund. 2 Skaar. A. P. Madsen og fl, Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, 135. — Hesselø. 25 Skaar af mange Kar, samt: *88* og *91*. — Karise, Stevns Herred. Ved et Stenlag i Mark. Dele af en flad Skaal, vistnok paa høi Fod, som: *120*. A 16673. — Hammeren paa Bornholm: c. 30 Skaar af mange Kar, deriblandt: *89* og *90*. Nationalmuseet og Museet i Rønne. — Lyø ved Faaborg. 13 Skaar af 4 Kar. A 27519.
6. Det under Afbildningerne: *79* omtalte Kar. I Prähistorische Zeitschrift, 2, 150, e er afbildet et Lerkar fra et Langdyssekammer ved Glæsborg, Randers Nørre Herred, A 8285 a, ved hvilket Ornamentering med Bevikling og paa anden, yngre Maade er anvendt i omtrent samme Omfang. Det skulde siges at være fra den Tid, da man var ved at opgive Beviklings-Ornamenteringen.
7. Fra Bopladsen ved Hammeren, Bornholm. A 10791.
8. Skaar med Aftryk af tosnoet Traad, fra Bopladser. Signalbakken ved Aalborg: nogle Skaar af runde Laag, hvorpaa Linier og Buer ere indtrykkede. — Taarup, Auning Sogn, og Ryomgaard, Sønderhald Herred, Skaar af flere Kar. Privatsamling, Vester Alling. — Ved Udløbet af Ørum Aa

i Kolindsund: Stykke af en Skaal med Snoreindtryk indvendig under Randen. A. P. Madsen og fl., Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, 135. — Hesselø: nogle faa Skaar med en eiendommelig Fortykkelse under Mundingsranden. — Hammeren, Bornholm: en Snes Skaar af flere store Kar med grove Snoreaftryk i Buer under Mundingsranden og af smaa Kar med fine Aftryk.

9. Fra Jættestuen »Bønnestenene« ved Stensby, Bornholms Sønder Herred. 5 smaa Skaar af et Kar med blanksort Yderflade. A. P. Madsen, Gravhøie og Gravfund, Østlige Danmark, Pl. 44, Fig. 15. — Dobbelt Jættestue ved Gundsølille, Sømme Herred. Et Skaar. Anf. St., Pl. 10, Fig. mm. — Jættestue, Vellerup, Sjællands Horns Herred. Underdel og Stykke af Rand af en blanksort Skaal. A 9830. — Dobbelt Jættestue, »Ormshøi«, Aarby, Arts Herred. Noget af Overdelen af et tohanket, sort Kar. A 3739. — Jættestue, Svinø, Hammer Herred. To smaa Skaar af en sort Skaal. A 24934. — Jættestue ved Mogenstrup, Randers Nørre Herred, Karret: *119,* se dette.

10. Jættestuerne ved: Eiby, Voldborg Herred, A 1090 — Svinø, Hammer Herred, A 24880 — Fredsgaarde, Ringsted Herred, A 5954 — Vellerup, Sjællands Horns Herred, A 9832, Alt kun et enkelt Skaar.

AFBILDNINGERNE.

79—84. Ornamenter paa Lerkar, tegnede efter ophøiede Aftryk. *79.* Efter Underdel af Kar, ukjendt Findested. 6170. — *80.* Efter Karret: *97.* — *81.* Skaar fra Bopladsen ved Sandhammeren, Bornholms Nørre Herred. A 10791. — *82.* Skaar, ukjendt Findested. A 11694. — *83.* Efter Karret: *98.* A 8508. — *84.* Efter Karret: *96.* Aarb. f. nord. Oldkynd. 1913, 266 og 276.

85. Boplads ved Taarup, Auning Sogn, Sønderhald Herred. Privatsamling i Vester Alling.

86—87. Ophøiede Aftryk af Karret: *98.* Anf. St., 291. *88.* Aftryk af Skaar, Hesselø. Anf. St., 281.

89. Skaar og Aftryk, Hammeren, Bornholm. Museet i Rønne.

90. Skaar og Aftryk. Som: *89.* Anf. St., 271. *91.* Skaar og Aftryk. Hesselø. Anf. St., 283.

92. Svendborg. Anf. St., 272. *93.* Skarpsalling, Slet Herred. Anf. St., 267.

94. Jættestue ved Mogenstrup, Randers Nørre Herred. Nord. Fortidsminder, 2, 97.

95. Ukjendt Findested. Nationalmuseet.

96. Langdysse-Kammer, Glæsborg, Randers Nørre Herred. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1913, 265.

97. Jægerspris, Ods Herred. 22700. *98.* Trammose, Udby, Arts Herred. A 8508.

99. Veddinge, Ods Herred. A 8580. *100.* Hørmested, Jyllands Horns Herred. Vendsyssel Museum.

101. Skaar, fundet ved Slagelse. 19019.

102—120. EFTER BEVIKLINGS-ORNAMENTIKEN, DEN STORE STIL.

Paa Grundlag af Beviklingsornamentiken reiste sig en ny Prydkunst, udført ikke med Traadværk, men med Formpind og Stempler. Vel er der en stor Forskjel mellem det ældre og det yngre, vel vise de foreliggende Fund ikke de Mellemled, der knyttede dette til hint; men den indbyrdes Forbindelse er paaviselig Punkt for Punkt i selve Mønstrene, og den beviklede Traad, der hist var eneherskende, ses ogsaa her paa et og andet Sted. Der er blevet arbeidet fremad fra det ældre, i hvilken Retning og af hvilken Grund er angivet deraf, at den nye Mønstring er dybere og kraftigere end den ældre, saa virkningsfuld som ingen anden Ornamentik fra Stenalderen. Der maa have været en Trang til at afløse de overfladiske og svagt synlige Traadindtryk med noget mere indgribende, der gjorde sig stærkt gjældende. En rent kunstnerisk Bevægelse faar da Udtryk paa dette Punkt, og fremmet er den bleven med stor Dygtighed og ledsaget af en Opfindsomhed, der viser sig ogsaa i Anvendelsen af nye Redskaber. Hvad der naaedes, hører til det kunstnerisk bedste, som vor Oldtid har frembragt; men kun enkelte hele Kar ere levnede; Resten er usammenhængende, oftest endog kun enkelte og smaa Skaar. De foreligge fra Stengrave baade paa den jydske Halvø og paa Øerne, Fyen og Sjælland; men om ikke ganske den samme saa dog en nærstaaende Stil fandtes samtidig vestpaa i Nordtydskland

103

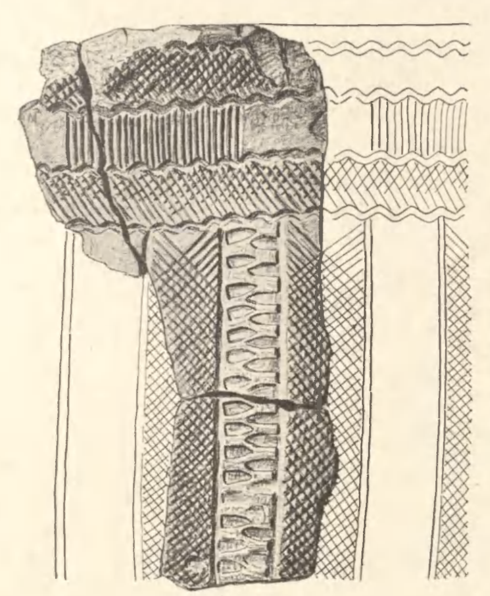
$^{2}/_{3}$ *104*

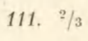

108. 2/3

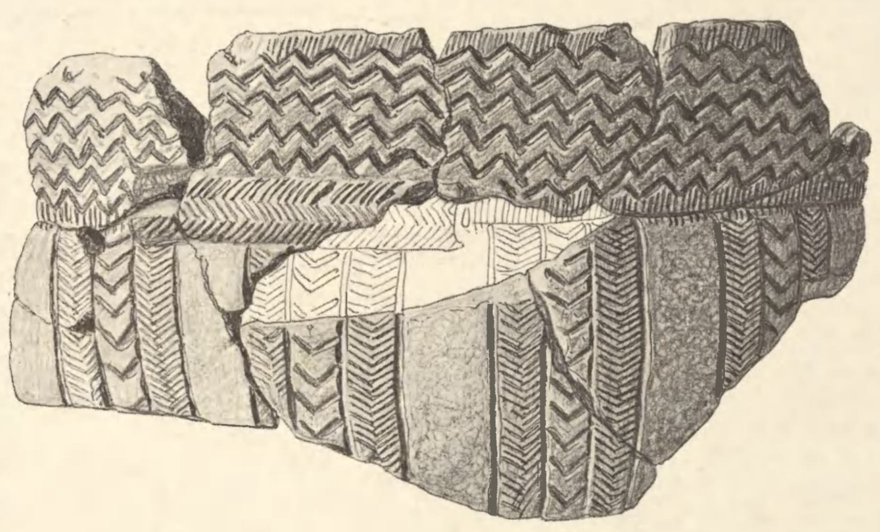

109. 2/3

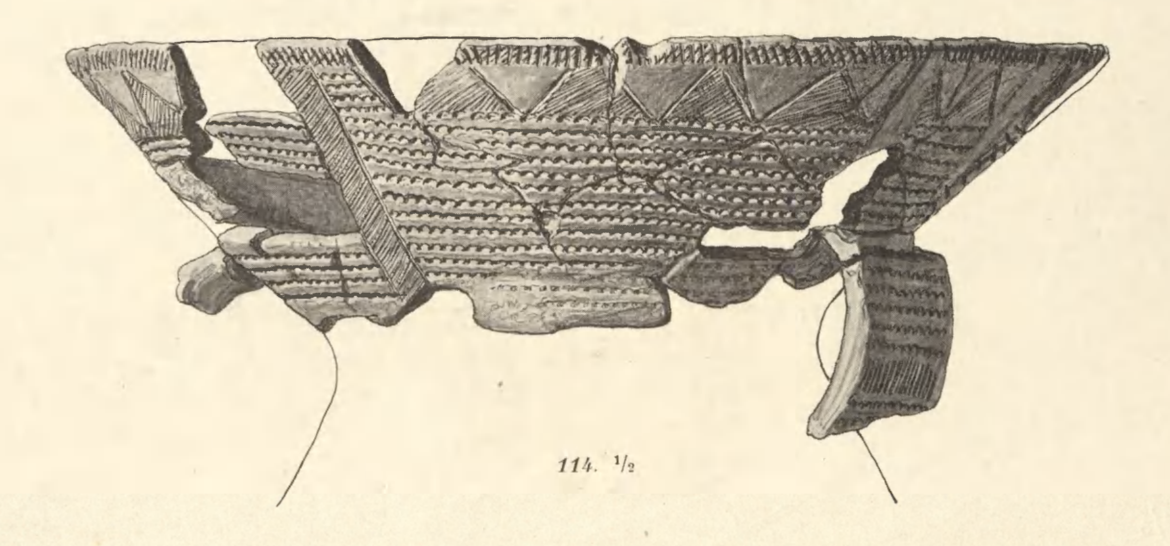

111. 2/3

113. 2/3

114. 1/2

115

116

117

$^2/_5$

119

120

1/2

og paa det tilgrænsende hollandske Omraade. Om Tiden kan intet andet angives end, hvad der følger af Stilens Forhold til Beviklingsornamentiken, om Varigheden intet videre end, hvad der kan sluttes af den store Afvexling og af, at der her møder Karformer, som ere uden nogen paaviselig Forbindelse med dem, der mønstredes med den beviklede Traad.

De bredt sammenhængende Vinkelmønstre udførte med Traadredskabet: *90*, der ses paa flere Kar baade fra Hesselø og Bornholm, findes fra de samme Steder: *102* udførte med et aflangt, tilskaaret Redskab, der virkede dybt og bredt som et Stempel. Om det her har dannet andet end brede Kantbaand, vides dog ikke. Men fra Jylland findes dette Mønster i Sammenhæng over større Skaar[1], og dernæst dækker det fuldstændig det smukke, ligeledes jydske Kar: *103*. Tydelig ses det, hvor lidt der er kommet til os af, hvad der dengang udførtes; thi meget maa der have ligget mellem de gamle Karformer, med den udrundede Underdel og uden Ører, der vise sig paa Hesselø og Bornholm i Forbindelse med den ældre Ornamentik, og dette Kar med vinklet fremtrædende Underdel og brede, rundt udbøiede Hanke. Men Mønstret er ens, og Forbindelsen mellem Beviklingsornamentiken og Stempelindtrykkene er sikker nok.

102. 1/1

En Enkelthed er tilkommet ved det jydske Kar, som angiver, at det er fra en ny Tid, nemlig de krydsstregede Baand, der inddele Bugens øvre Skraaning. Vi mærke os dem; thi den tætte Krydsstregning i Baand eller til Grundfyldning, i Trekanter og Firkanter, er et Kjendingstegn for Stilperioden nærmest efter Beviklingsornamentiken; den forekommer hverken tidligere eller senere. Saaledes er dette et vigtigt Kjendemærke blandt flere andre, som efterhaanden skulle nævnes, men tillige betydningsfuldt, idet den tætte Krydsstregning anvendt paa tilsvarende Maade forekommer ved Slutningen af Stenalderen overalt ved Middelhavet, vestpaa indridset, østpaa ofte malet, og fra forudliggende Tider i Ægypten[2].

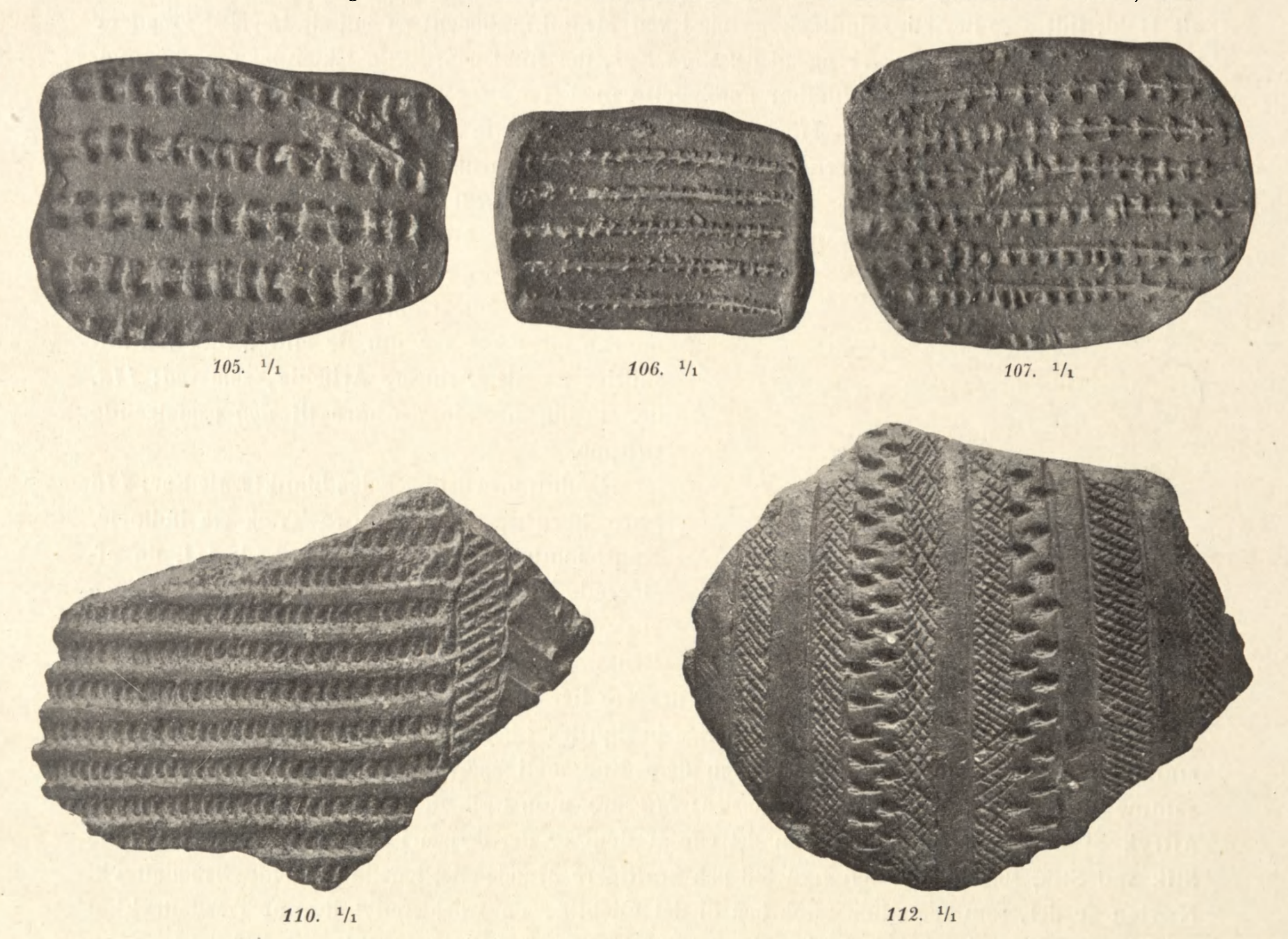
De jævnsides løbende Traadaftryk, som de ses paa: *94*, *97* og *100*, ere Grundlaget for en Ornamentering, der ensartet i Hovedsagen, afvexlende i Behandlingen træffes paa mange forskjellig formede Kar, derimellem nogle af de allerbedste: *104*, *108*, *110* o. fl. Fælles er det, at kraftige Riller ligge jævnsides i større Sammenhæng ganske som de svage Traadaftryk. Forbindelsen er bestemt angiven ved, at et enkelt Kar[3] er mønstret i Rillerne med beviklet Traad; men for tynd til at fylde den brede Rille ses Traaden at være aftrykt flere Gange jævnsides. Saa klar var man da over, at det var Virkningen af Traadværk, som man vilde opnaa, saa stærkt fastholdtes det gamle Ornamenteringsredskab, at det endog anvendtes i disse dybe og 4 Mm. brede Riller, anordnede som f. Ex. ved: *110*. Disse Skaar have hørt til en stor Skaal paa Fod som: *120*.

Man fandt dog en anden Vei, som længe og almindelig blev fulgt. Der blev trukket en Fure i det vaade Ler, og hen gjennem denne lagdes der Tværstik. Ofte ligner det skuffende Aftrykkene med beviklet Traad; men afformet ophøiet erkjendes Forskjellen. *105—107* gjengive saadanne Aftryk; *109* er det Skaar, hvoraf Aftrykket: *105* er taget. Paa et Kar med saadan Efterligning af Beviklingsornamenterne ses de store krydsstregede Trekanter, som høre Tiden til[4].

Ofte efterlignedes Beviklingen paa anden Maade, idet der hen gjennem Furen lagdes smaa Skrab, hvis fremstaaende Rande dannede Tværriller; saaledes har Fremgangsmaaden været ved det store Kar: *116*. Men herfra er der en jævn Overgang til den Maade, der har givet det smukkeste Resultat, og som vistnok danner Afslutningen: *104*, *110*, *114*. Der arbeidedes med et eget Redskab, der dannede en lille Bue, mest udformet en Halvkreds. Anbragte mere eller mindre tæt og dybt give disse Indtryk meget afvexlende Ornamentbaand. Sædvanlig griber hvert efterfølgende Indtryk ind over det foregaaende, saaledes at der fremkommer en tæt Række smaa Buer, der meget ligne Snoreaftryk; Beviset for, hvorledes de ere fremkomne, og Oplysning om

Stemplets Form giver det sidste Indtryk i Rækken, der ikke er overtrykket og forandret af et følgende. Rækkevis ligge disse Baand tæt over hinanden, altid paatværs af Karret.

Paa: *110* og *114* findes den omtalte Krydsstregning. Dette ogsaa særdeles fint udført paa: *111* og *112*, der ere Dele af høie Skaale med to rørformede Ører. Ogsaa: *113* har hørt til en Skaal af denne Art og maa være omtrent fra samme Tid. Men denne Karform er ældre; den

105. 1/1 *106.* 1/1 *107.* 1/1

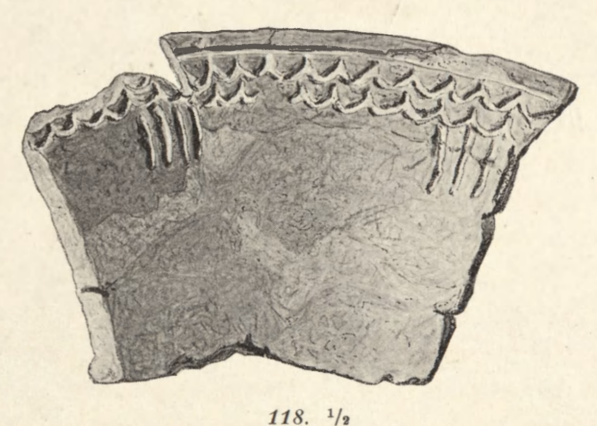
110. 1/1 *112.* 1/1

svarer ganske til: *98* med Beviklingsornamentik. Vi have da her en Overlevering og kunne paavise de Forandringer, der ere fremkomne med den nye Stil. De nedadløbende Baand paa de ældre Kar: med Aftryk af Traadender, der udgaaende fra begge Sider gribe ind i de modstaaende Mellemrum: *87*, ere her afløste af Baand med aflange Indtryk, der ere anbragte paa tilsvarende Maade: *112*. Tilmed er Forbindelsen mellem den gamle og den nye Stil klart angiven af, at Karret: *97*, der er dækket af Beviklingsornamenter, tillige viser de yngre, indtrykkede Baand. Tydeligere kan Overgangen fra gammelt til nyt ikke være angiven: de oftere forekommende, eiendommelig og smukt mønstrede Baand ere et Kjendemærke for denne Tid, og Oprindelsen fra Beviklingsornamentiken er sikker.

Med det fremførte haves der Midler til at tidfæste nogle af de ypperste Frembringelser fra Stenalderen, baade i Retning af Haandværk og af Kunst, men kun bevarede som ringe Skaar. Fuldt sikker er dog Optegningen af det mægtige Kar: *116*, 39½ Cm. vidt i Bugen, med brede og dybe Riller udskaarne i den blankt sorte Overflade; kun maa det have havt to modstaaende, brede og rundt udbuede Hanke — skjøndt de kjendes fra lignende Kar, har man ikke villet tilføie dem i Tegningen, da intet Stykke af dem er bevaret. De jævnsides stillede Riller med Efterligning af Beviklingsmønster, baade under Mundingsranden og paa Bugens øvre Flade, ere

som ved: *108* og udførte omtrent som der og paa andre Stykker. Ved de nedhængende Striber af tre og tre kortere eller længere Riller mindes man det tilsvarende Træk ved de ældste Kar: *43*; skjøndt Afstanden i Tid og Forskjellen i Stil er stor, maa dette sikkert være nedarvet. Egen er Inddelingen af Bugens øvre Flade med Striber, der skiftevis ligge i forskjellig Retning. Det samme ses imidlertid paa et lignende Kar fra samme Jættestue, og her er der, det kan siges til alt Held, lidt ægte Beviklingsindtryk nærmest ved Mundingsranden: en enkelt beviklet Traad er aftrykt rundt om. Saaledes er ogsaa det store Kar, det mest udprægede Exempel paa den nye, dybe Stil, bragt i næsten umiddelbar Forbindelse med Traadornamentiken.

Ligesaa godt i kunstnerisk Henseende er det blankt sorte Kar: *117*. Vinkellinierne minde om andet fra denne Tid, Rillerne paa Bugen om det sidst omtalte Kar og navnlig de tre nedhængende Riller paa Overdelen. Som Stilen maa Tiden omtrent være den samme, skjøndt Rillerne her ikke ere mønstrede, men glatte i Bunden. De 3—4 Riller, altid som ved disse Kar dannende en Stribe med modsat Retning af Mundingsranden, kunne anføres som et nyt Kjendemærke for denne Tid, om de end træffes ved adskillige Skaale af ringere Arbeide, som ved: *118*, der mulig allerede henhøre til den paafølgende Gruppe.

118. ½

Endnu maa det ligeledes blankt sorte Kar: *115* høre herhen, skjøndt andre Træk ere indførte. Kantbaandet er imidlertid som ved: *111*, de afstregede Vinkelbaand som ved: *108*, der begge efter andre Enkeltheder maa henføres til denne Gruppe.

Vexlende Karformer og forskjellige Mønstre ere her blevne samlede til Tiden nærmest efter Beviklingsornamentiken, dels efter den øvrige indbyrdes Lighed, dels fordi den beviklede Traad endnu sparsomt er anvendt. Men endnu flere Kar med andre Mønstre kunne tidfæstes paa samme Maade. Begge Ørerne paa Skaalen: *119* ere mønstrede med rækkevis anbragte, brede Aftryk af beviklet Traad; men paa det ene af dem er der derpaa i selve Aftrykkene sat dybe Stik ved Stik, som man i den nye Stil paa kraftigere Maade efterlignede de ældre Traadaftryk. Næsten er det, som man her føres hen til det Øieblik, da Arbeideren følte, at Traadaftrykket stod for svagt og burde gjøres kraftigere. Og derefter fortsatte han, ikke med Traaden, men med Formpinden, først forneden med de kjendte Vinkellinier, der gribe ind i hinanden. Men paa den ene Side af Øret var det lidt vanskeligt at komme til. Vinklerne forskubbede sig saaledes, at de kom til at mødes med Spidserne, og Arbeideren saa da, at det gav et nyt og smukt Mønster: han anvendte det strax under Karrets Mundingsrand. Man fristes virkelig til saaledes lige at pege paa Stedet, hvor det nye Mønster er fremkommet — og skulde det nu ikke være netop paa dette Kar, saa maa det dog være blevet til omtrent saaledes. I hvert Fald have vi ved denne Skaal en Ornamentdannelse, der er umiddelbart knyttet til Beviklingsmønstrenes Tid.

Fra samme jydske Jættestue er den mærkelige Skaal paa høi Fod: *120*, mønstret med de samme forskudte Vinkellinier, som danne et Firkantmønster; det findes baade ind- og udvendig langs Overkanten og om Foden. Fremdeles ses her Krydsafstregningen i en Inddeling med Firkanter. Ogsaa paa andre Lerkar ere de forskudte Vinkellinier ledsagede af Krydsafstregningen [5].

Dermed ere Hovedtrækkene nævnte i den nye Stil, der fremkom efter Beviklingsornamentiken, og de mest benyttelige vedrørende Fund omtalte. Sjælden kommer man i Oldtiden en Stiloprindelse saa nær og er den saa nøie paaviselig. Thi det fremførte maa ikke betragtes som Gisninger, men som godtgjort ved Bevis, som dette nu alene kan føres i denne Sag: ved Ligheder i Mønstre og Arbeidsmaade. Her mangler nemlig det Hovedmiddel, der ofte ellers haves

til Paavisning af Samtidighed og Efterfølge, nemlig at visse Sager stadig findes sammen og ikke i Forbindelse med visse andre. Naar disse Lerkar fremdrages i Stengravene, er det derimod oftest i Forbindelse med yngre Kar, der ere tilkomne ved fortsat Benyttelse af de samme Grave, og naar de optages paa Bopladser, ere de sædvanlig afleirede her sammen med baade ældre og yngre Sager. Dertil kommer, at der paa disse Steder ligesom i Eng eller Mose kun undtagelsesvis er truffet hele Kar eller dog større Dele, og at den hele Fundrække er meget lille i Sammenligning med, hvad der foreligger fra mange andre Tider. Alle disse Forhold er det, som gjør, at det ikke let erkjendes, at der her foreligger en samlet Stilgruppe, tilmed en af de mærkeligste i vor Oldtid, til hvis Forstaaelse der kræves baade nøie og forsigtig Overveielse.

Først er der de store indbyrdes Forskjelligheder saavel med Hensyn til Karformen som til Prydkunsten. Staaende overfor dette vil Forskeren søge at skjelne mellem ældre og yngre og ordne i Tidsrække; men her vil det ikke lykkes, hverken nu eller naar Fundene mulig ere fordoblede gjennem et nyt hundred Aar — saalænge har det varet at tilveiebringe det nu foreliggende. Thi foran er det set, at alle disse Forskjelligheder ere knyttede til Tiden nærmest efter Beviklingsornamentiken. Det maa fastholdes og forstaas, at de ere omtrent samtidige.

Der vil da spørges, om de mange Forskjelle ikke skyldes det, at Omraadet ikke er det samme. Men det oftest forekommende ornamentale Led, de dybe Riller med Efterligning af Beviklingsindtryk, som ved: *104*, *108*, *109*, *110* og *114*, ses paa Lerkar fra Egnen ved Haderslev, Veile og Varde, fra Nordfyen og Langeland, fra Kalundborg- og Vordingborg-Egnen og fra Stevns. Vinkelmønstret som ved: *102* og *103* kjendes fra Midt- og Øst-Jylland og fra Bornholm, Firkantmønstret som ved: *119—120*, fra Midten af Djursland og fra det nordvestlige Sjælland. Intet tyder da paa, at Stilforskjellene have været indbyrdes stedlig afgrænsede. Selvfølgelig ere de hver for sig først fremkomne paa et enkelt Sted og ved Enkeltmands Haand; men Spredningen er foregaaet saa hurtig og under saa nøie Fastholden af Enkelthederne, at Tidsforskjellen ikke kan erkjendes, og tillige saa vidt omkring, at det ikke kan ses, hvor det enkelte Træk først er dannet. Alle de forskjellige Former, Mønstre og Maader maa betragtes som samtidige og fælles for hele vort Omraade — hvorledes dette kan være Tilfældet, maa forklares.

Men tillige kræver denne mærkelige Høining af Haandværk og Kunst en Forklaring, dette navnlig under Hensyn til det Tidspunkt, hvorpaa den er foregaaet, langt tilbage i Stenalderen, saa lidet forberedt, som den er, gjennem den forudgaaende Beviklingsornamentik. Afvexlingen i Former, Mønstre og Udførelsesmaade, den beherskede Ornamentering af Fladen, den fine og omhyggelige Behandling giver dette Lerarbeide en høi Rang sammenlignet med Alt, hvad der ellers udførtes hele Oldtiden igjennem, bortset alene fra den nærmest paafølgende Tid, der viser en fortsat Stigning, som dette skal blive fremstillet. Lerarbeider i en ædel, rig og ren Stil træffes i Danmarks Stenalder kun paa dette ene Punkt. Hertil kommer den fineste Lermasse, som ved: *114*, og den blankt sorte Overflade, som ved: *115—117* og *119—120*, der kun træffes paa eet senere Tidspunkt, da gammel-italisk Tilvirkning i de første Aarhundreder eft. Chr. naaede frem til vort Land.

Til Forstaaelsen af alt dette maa først fremholdes, hvad disse Lerarbeider selv angive: at der her var en af disse Undtagelsestider, som kunne paapeges rundt om i fjærne og nyere Kulturforløb, da Virksomhed og Frembringelse paa et eller flere Punkter tager uvanlig Fart og naar frem til en mærkelig Høide. Med Overbevisning er dette gjort gjældende til Forklaring af Storheden i vor ældre Bronzealder[6], idet der henvistes til andre Stortider i Kunst og Virken hen gjennem Menneskehedens Historie. Paa samme Maade maa der her i Stenalderen have været en særegen Opgang og Fremdrift, selvfølgelig dog bundne indenfor Tidens Muligheder, under Førerskab af de enkelte Begavelser, som derefter fulgtes af flere. Dette ikke blot med Hensyn til Lerarbeidet og Prydkunsten; de Stenbygninger, der ikke med Urette betegnes som Jættestuer og Kæmpegrave: *278—281*, bleve reiste i denne Tid, medens Efterkommerne paany benyttede

dem, kun efterladende et og andet Kar af det ældste Gravudstyr, eller dog et enkelt Skaar, der viser Tiden for Opførelsen. I Fremstillingen af Stenredskaber og Vaaben blev samtidig den Stigning indledet, som førte til, at de danske Stensager i Størrelse, Form og Behandling som i Antal overgaa Alt, hvad der ellers forarbeidedes i Europa, se: *245—276*.

Men saadanne Mærketider have deres Aarsager, der rumme den inderste Forklaring af Forholdene; dækket bag Tiden ligger vel dette, men et og andet kan man dog skimte. Der kjendes fra Landene om det vestlige Middelhav, især Spanien, en Prydkunst paa Lerkar, der maa siges at høre ind under samme Stilart som den her omhandlede[7]. Fremtrædende Mønstre ere overensstemmende: Vinkellinier gjentagne rækkevis under hinanden, afstregede Vinkelbaand, Netmønstret paa Karret: *91*, det smukke Baand, der er afdelt med Linier fra begge Sider: *111*, *112*, Krydsstregningen, det at Karret foroven er mønstret baade ind- og udvendig, hertil den blankt sorte Overflade, og navnlig det, at Mønstrene vare indlagte med en hvid Kalkmasse. Som dette ses meget smukt paa spanske Lerkar, findes det allerede paa Karret med Beviklingsornamentik: *98* og spores derefter ned gjennem Stenalderen. Meget sigende er fremdeles den almindelige Overensstemmelse i Karformer og navnlig Forekomsten hos os af en saa eiendommelig udpræget Form som Skaalen med den høie, hule Fod: *114*, *120*. Den kjendes fra forskjellige Lande sydpaa indtil Sicilien, Grækenland, Kreta og fjærnest baade i Tid og Sted fra Ægypten[8]. Altsaa staar det med denne Form ganske som med den tætte Krydsafstregning, omtalt foran S. 34: oprindelig ægyptiske Kunstelementer fra de fjærneste Tider vise sig blandt det ældste Indhold i de danske Jættestuer. Særdeles vigtigt er dette for Opfattelsen af Forholdet mellem Norden og Syden. I Ægypten findes disse Træk allerede i den førdynastiske Tid, i d. 4. Aartusinde, paa Kreta nærmest efter Stenalderens Afslutning, i Thessalien og paa Sicilien i den sidste Stenalder med dens smaa Gravkamre, i Norden derimod i de yngre store Stengrave, Jættestuerne, der svare til Sydens Gravkamre med Gang fra d. 2. Aartusinde, hvorom se: *277—282*[9]. Andre tilsvarende Træk skulle nævnes i det følgende Afsnit.

Umuligt er det at antage, at en saadan mangeleddet Overensstemmelse skulde være fremkommen paa sammenstødende Tider, uden at der har været en Forbindelse. Vort Land maa være blevet delagtig i Sydens Prydkunst og i det Hele have modtaget den Paavirkning, som var Aarsag til den ellers uforklarlige Høining i Kunstfærdighed. At saadanne Meddelelser i disse Tider modtoges fra Middelhavslandene har alt længe været set af den indbyrdes Overensstemmelse mellem de store Gravbygninger: *277—281*.

Men fremhæves maa det overfor dette, at den danske Prydkunst dog har sit eget Præg og, som den udøvedes saaledes ogsaa dannedes her, idet jo Overgangen fra Beviklingsornamentet til de indtrykkede Mønstre foreligger saa nøie paaviselig i det enkelte. Hverken om Indførelse eller om Efterligning kan der da tales, rettere om Delagtighed i en fælles Kultur, der ved Kattegat har efterladt Sager af ikke ringere Værd end ved Middelhavet. Forholdet er da her omtrent det samme, som er set forud i Tiden og fra Begyndelsen af.

ANMÆRKNINGER.

1. Trinderup, Onsild Herred, fra en Høi. Dele af en mindre Skaal paa høi Fod, lignende: *120*. B 424.
2. Exempelvis anføres for Spanien: Louis Siret, Questions de chronol. et d'ethnogr., 1913, 210, 213; for Italien: Bull. di paletnol. Italiana, 19, Pl. 5 og 6, 21, Pl. 4; for Grækenland: Ephemeris, 1908, 71, Mittheil. d. deutschen archäol. Instituts, 1905, 125 og 136, Tsountas, Dimini, 1908. fl. St.; for Ægypten: Flinders Petrie, Naqada and Ballas, 1896, Pl. 28, 33, Diospolis Parva, 1901, Pl. 15 og 16, Firkantmønster med vexlende aabne og dækkede Felter, The Egypt exploration Fund, El Mahasna, 1911, Pl. 11 og 24, Trekantmønster.
3. Karise, Faxe Herred; Boplads. A 16673.
4. Uggerslev, Skam Herred; fra en Høi. A 17948.
5. Fundet fra Uggerslev, Skam Herred, A 17946, og A. P. Madsen, Gravhøie og Gravfund, Østlige Danmark, Pl. 21, r (Mønstret unøiagtig gjengivet).

6. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1914, 344 flg. 7. Anf. St. 1913, 292 flg.
8. Wosinsky, Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel, 3, 137. Archiv für Anthropologie. 1906, 33, Pl. 13. Mittheilungen d. prähist. Commission, Wien, 1903, 1, 409. Götze, Die Altertümer Thüringens, Pl. 4. Lindenschmit, Altertümer, 5, Pl. 13. Montelius, Chronologie der ältesten Bronzezeit, 177. Bullettino di paletnologia Italiana, 19, Pl. 6; 21, Pl. 4. Journal of Hellenic Studies, 1901, 21, 88 og 96. Tsountas, Dimini, 1908, S. 222, Pl. 10. Excavations at Phylakopi in Melos, 1904, Pl. 27. The Egypt exploration fund, Memoir 22, Pl. 35; 24, Pl. 44, jvfr. S. 39; 25, Pl. 47. En Oversigt findes: Hoernes, Urgeschichte d. bildenden Kunst, 1915, 260.
9. Jvfr. Oscar Montelius, Chronologie d. ältesten Bronzezeit, 1900, 155.

AFBILDNINGERNE.

102. Bopladsen ved Hammeren, Bornholm. A 11479.
103. Jættestue ved Hagebrogaard, Ginding Herred. Nord. Fortidsminder, 2, Pl. 7. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1913, 270 og 275. *104.* Lønt, Haderslev Øster Amt, Stengrav. Sidst anf. St. 303.
105. Langdysse ved Lykkeby, Tullebølle, Langeland. Efter ophøiet Aftryk. Anf. St. 272.
106—107. Boplads, Øxenbjerg ved Svendborg. Ophøiet Aftryk. Anf. St. 281.
108. Uggerslev, Skam Herred; fra en Høi. A 17946.
109. Randskaar af en Skaal, hvoraf Afformningen: *105* er tagen.
110. Jættestue ved Over Jersdal, Haderslev Øster Amt. Haderslev Museum. Anf. St. 269.
111. Jættestue ved Stenstrup, Ods Herred. Nord. Fortidsminder, 2, 74.
112. Lilletofte, Baag Herred. Fra en Mose. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1913, 270.
113. Lynge, Vester Han Herred. Fra en Høi. Thisted Museum.
114. Jættestue, Meils, Vester Horne Herred. Nord. Fortidsminder, 2, 89.
115. Jættestue ved Silstrup, Hundborg Herred. 11573.
116. Jættestuen Ormshøi, Aarby, Arts Herred. A. P. Madsen, Gravhøie og Gravfund, Østlige Danmark, Pl. 21.
117. Jættestue Hyldehøi, Rørby, Arts Herred. Z 1623.
118. Jættestue ved Gundestrup, Ods Herred. Nord. Fortidsminder, 2, 70.
119—120. Jættestue ved Mogenstrup, Randers Nørre Herred. Anf. St. 96 og 97.

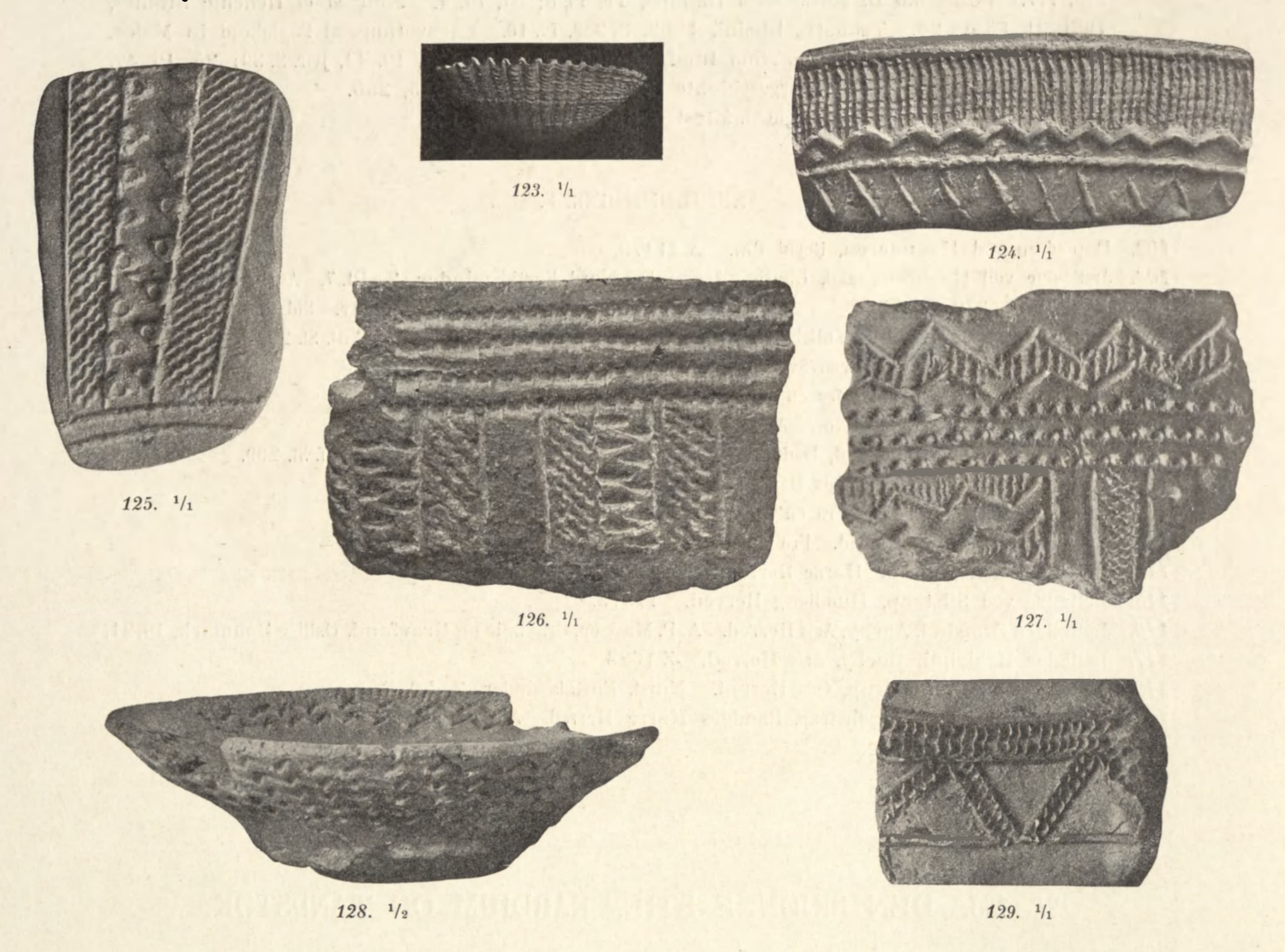
121—136. DEN SKJØNNE STIL. KARDIUM OG TANDSTOK.

Den omhandlede store og kraftige Stil og dens enkelte Led faar en ny og yderlig fin Behandling, og tillige fremkommer der rigere og mere afvexlende Sammenstillinger. Som en videre Gjennemførelse og som Udtryk for det fortsatte Arbeide staar dette til det nærmest forudgaaende, et virkelig godt Exempel paa, hvorledes ifølge Kunstens Love den skjønne og fine Stil følger efter den store og strenge. Paa vor egen, forhistoriske Grund, i Bronzealderen, er denne Overgang allerede blevet paavist[1]; her i Stenalderen letter det Erkjendelsen, at et nyt og eiendommeligt Redskab indførtes baade ved Begyndelsen og længere fremme i det nye Tidsafsnit.

Forrest her er Pladsen for: *121*, det skjønneste af alle Stenalders Lerkar fra Landene nord for Alperne, og jævnstilles kan det tillige i kunstnerisk Værd med det enestaaende Fund fra Spanien[2], der rummer langt de bedste Kar i lignende Stil fra Middelhavslandene. Dog er det til de yngste af de i dette Afsnit omtalte Kar, at de spanske fra Ciempozuelos ere knyttede ved bestemte Træk.

Med det nyindførte Redskab, Hjertemuslingens, Kardiums, takkede Kant: *123* ere yderlig nøiagtig Baandene, langs Mundingsranden: *124* og nedadløbende: *125*, udfyldte i Lighed med de afstregede Baand paa de ældre Kar, som ogsaa de øvrige Enkeltheder og den blankt sorte Overflade minde om det tidligere. Men Alt er forfinet behandlet, og heldig ere de Kardiumskrusede Trekanter tilføiede, der foroven afslutte de glatte Felter paa Karrets Underdel; dette nye

Træk findes gjentaget paa adskillige andre Kar. Paa saadan Maade findes Kardium altid anvendt, til Udfyldning af de nedadløbende Baand: *125*, ogsaa krydsvis: *127*, til Fyldning af Trekanter og Vinkelbaand: *127*, eller af Grunden udenom dem: *127* og *128*. Ved: *129* er kun et lille Stykke af Skallen med to Takker blevet anvendt til Mønstring af Baandene.

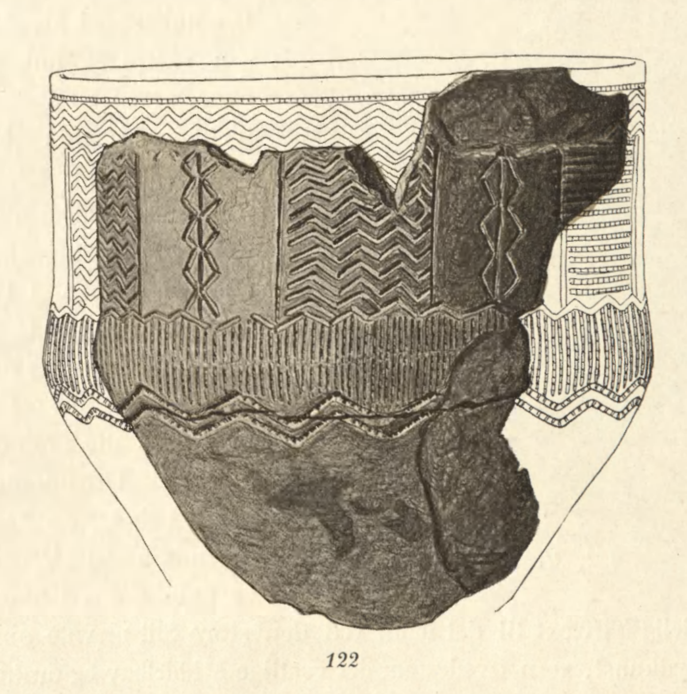
123. 1/1 *124.* 1/1 *125.* 1/1 *126.* 1/1 *127.* 1/1 *128.* 1/2 *129.* 1/1

Det andet nye Redskab ses første Gang anvendt paa Kar, ved hvilke Behandlingen har naaet det yderste i Retning af Finhed: *130* og *131*. Det maa være traadt i Stedet for Kardien; de Indtryk, det har efterladt, ligner meget Kardiens; ogsaa findes de i tilsvarende skraat- og krydsstribede Baand. Hvorledes den virkende Kant var formet, kan naturligvis ses af Aftrykkene i Leret; men saa fine som de ere, maa man helst finde et Sted, hvor der er gjort en Feil eller er arbeidet skjødesløst; her er der sædvanlig mest at se. Saaledes giver Skaaret: *132* al ønskelig Besked. De to Tværfurer tilhøire paa Stykket ere daarlig udførte, Randene ere ujævne, og i Bunden er der Folder eller Afsatser, idet Redskabet til den ene Side er trykket lidt for dybt, hvorpaa der er bødet ved at holde det følgende Indtryk lidt høiere. Saaledes er hvert Indtryk kommet til at staa adskilt for sig; afstøbte ville disse Indtryk vise Redskabets virkende Kant. Saaledes gjengiver Afstøbningen af de to Furer: *133* Redskabets Kant 3 Gange i hver Linie: den har været lige og kort, tynd og svagt takket. Der maa være arbeidet med en Formstok, som havde en saadan rillet eller takket Kant, en »Tandstok«, som den kan benævnes for at have en egen Betegnelse for dette Redskab, hvormed der er udført mangeartede riflede Linier, Punkt- og Perlerækker paa Lerkarrene[3]. Intet viser bedre end denne Formstok, hvad disse Lerkar vare for Stenalderens Folk: de vare Kunst, og det en Kunst, der kjærlig og opfindsomt

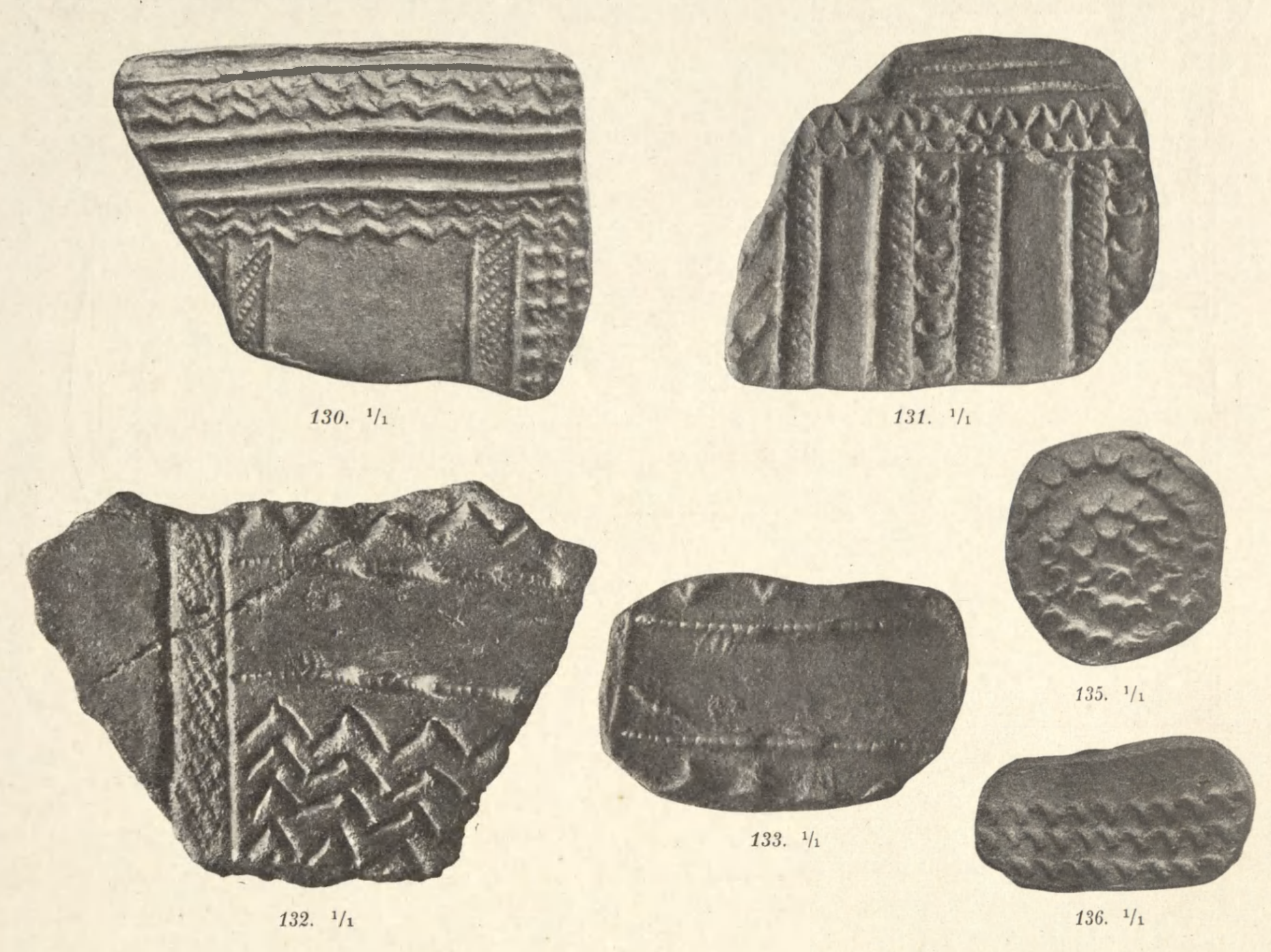
121

122

$^2/_3$

var pleiet op Skridt for Skridt gjennem den lange Udvikling fra Beviklingsmønstrenes Tid. Men dette lille Kunstnerredskab fører os videre, til et Punkt af megen Interesse.

130. 1/1 *131.* 1/1 *135.* 1/1 *133.* 1/1 *132.* 1/1 *136.* 1/1

Paa det: *134* gjengivne Lerkarskaar, delvis aftrykket: *131*, ses nedadløbende Baand udfyldte med Kardien; men Bunden af de dybe Furer langs disse Baand og af Tværfurerne foroven er tæt afdelt med svagt fremtrædende Vægge, saa skarpt og fint afsatte, at de kunne overses ved en flygtig Betragtning; i Aftrykket: *131* ere de kun synlige paa Tværlisterne foroven. Disse rillede Furer og lignende paa mange andre Kar, der henhøre under denne Stilgruppe, maa være udførte med en yderst fint tværrillet Tandstok.

134. 1/1

Nu er det saa, at der paa de bedste Kar fra Spanien og Portugal maa være arbeidet med ganske tilsvarende Redskaber. De fint afsatte Tværvægge i Bunden af de fordybede Ornamenter have allerede tiltrukket sig Opmærksomheden og ere gjentagende omtalte[4]. Men naar denne Sag er ganske ens i Syden og i Norden, da giver dette en betydelig Tilvæxt til det foran ved den store Stil nævnte om indbyrdes Overensstemmelser i den Prydkunst, som øvedes om det vestlige Middelhav og omkring Kattegat. Endnu

maa hertil føies, at ogsaa det andet i dette Afsnit nyindførte Ornamenteringsredskab, Kardien, vides at have været anvendt i Middelhavsegne[5].

Men hverken kan denne Lighed i Prydkunsten, som ogsaa foran fremhævet, skyldes en Indførelse paa et enkelt Tidspunkt eller en Efterligning; den maa være Udtryk for et Fællesskab. Thi Stilomdannelsen er, som dette er set, paaviselig Skridt for Skridt fra Beviklingsornamentiken indtil den her omhandlede skjønne Stil. Den kunstneriske Bevægelse er foregaaet her i Landet, som det sikkert ogsaa har været Tilfældet ved Middelhavet, hvor blot Fundene mangle, der kunde godtgjøre dette. Særlig ved den skjønne Stil er det klart, hvor nøie den Træk for Træk er knyttet til det forudgaaende, kun at Kardium og Tandstok først nu bleve anvendte. For det smukke Kar: *121* er noget allerede herom bemærket. Videre ses af Karret: *122*. Med den fineste takkede Kant, af 18 Mm.s Længde, er det tætstribede Bælte udført om Karrets Midte, hvor der i den ældre Dekoration aldrig findes noget tilsvarende; men Vinkelbaandet nedenfor, der er indtrykket med en anden, lidt sværere Tandstok, svarer til den Afslutning nedadtil, som Ornamenteringen forud ofte har ligefra Beviklingsmønstrenes Tid, jvfr.: *98, 119*. De nedadløbende Vinkellinier paa Karrets Overdel forekomme ligesaa tidlig, jvfr.: *98*, og de brede Felter med rækkevis ordnede Vinkellinier gjentage et ældre, fast Led i Dekorationen, jvfr.: *104, 117*. Fremdeles Karret: *134*. Dette er den yngste og sidste Fremstilling af den Karform, som kjendes allerede fra Beviklingsmønstrenes Tid: *98*. Endnu findes de nedadløbende Baand. Buerækken, som fylder Midten af Striberne, ses i tilsvarende Striber paa ældre Kar af denne Art og anvendtes ogsaa paa anden Maade: *135* og *136*; de gjengive sikkert de buede Mønstre fra Traadornamentikens Tid: *88, 89*. Det lange, rørformede Øre fra de ældre Kar, jvfr.: *98*, findes ogsaa her, men kun som et Fremspring, rillet — hist med Traad, her med Tandstok, men nu ikke gjennemboret til Optagelse af Bæresnoren, altsaa uden Betydning og kun bevaret som et nedarvet Minde om det gamle Bæreled. Endelig ses ogsaa Vinkellinierne under Øret oftere ved ældre Kar af denne Form. Denne Overensstemmelse Punkt for Punkt mellem Beviklings- og Tandstoksstilen kan ikke undlade at give Tiltro til, at den hele Rækkefølge af Stilarter er rigtig angiven, og viser tillige uimodsigelig, at denne Prydkunst ikke kan være fremkommen i Norden ved en Indførsel paa et enkelt Tidspunkt eller ved en fortsat Efterligning: man har i Norden været virkelig delagtig i denne Prydkunst paa Grundlag af et Fællesskab med Syden gjennem Tiderne.

Om dette mærkelige Forhold skal der paa dette Punkt af vor Undersøgelse ikke udtales mere og andet end, hvad der nøie kan formes over det alt forelagte. Nyt er det paa en Maade ikke; thi forlængst er det set, at de store Stengrave, hvorfra den alt behandlede Prydkunst hidrører, betegner et vist længere Tidsafsnit, gjennem hvilket der med Hensyn til Gravformen var den største Overensstemmelse mellem Norden og de vestlige Middelhavslande, paaviselig ogsaa paa mellemliggende Omraader, det nordvestlige Tydskland med de nærmeste Dele af Holland, det sydlige England, Irland, Bretagne og tværs gjennem Frankrig, se: *277—282*. Men et nyt Indhold og en større Betydning faar dette Fællesskab, naar det ses, at det ogsaa bestod med Hensyn til Prydkunsten, det tiddeles ved dens forskjellige Trin og faar større Virkelighed for os ved at kunne paavises Punkt for Punkt. Fællesskabet mellem Syden og Norden er saaledes blevet et betydningsfuldt historisk Forhold, hvis nærmere Forstaaelse skal søges længere fremme, naar Kjendskab er vundet til den videre kunstneriske Udvikling nedad i Tiden og paa Sideomraader.

ANMÆRKNINGER.

1. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1914. 2. Boletín de la real Academia de la historia, Madrid, 1894, 25.
3. I Aarb. f. nord. Oldkynd. 1913, 291 afbildedes et mosefundet Benstykke fra Sønderjylland som værende en Tandstok af her omhandlede Art. Da der imidlertid senere i det gamle Kjøbenhavns Bygrund er fundet flere lignende Stykker, der maa antages at være Redskaber fra den nyere Tid, af ukjendt Bestemmelse, er der al Grund til at opfatte det sønderjydske Stykke paa samme Maade.

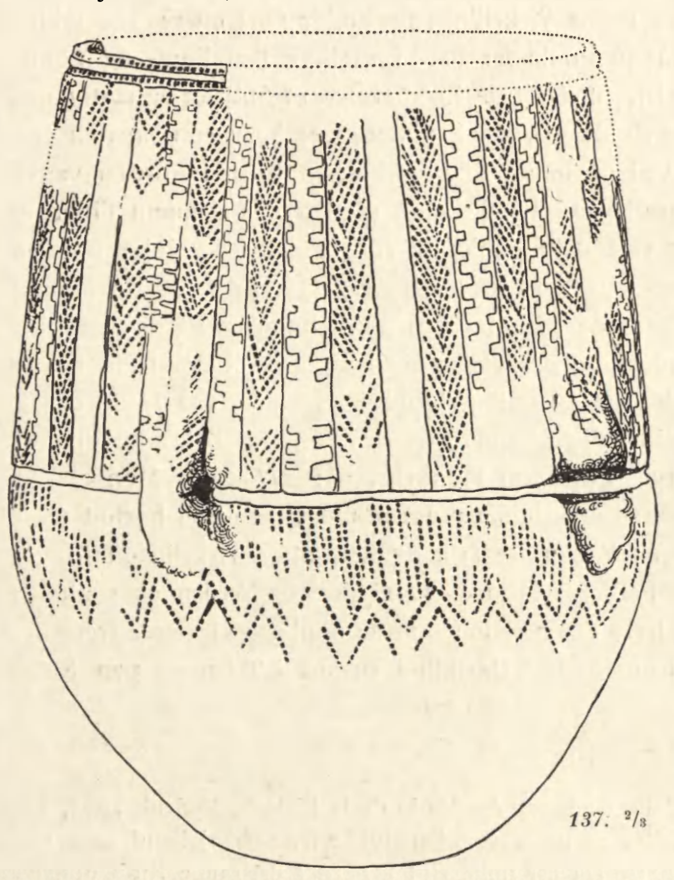
4. E. Cartailhac, Les âges préhistoriques de l'Espagne et du Portugal, 1886, 123 flg. Zeitschrift f. Ethnol. 1895, Verhlg. 240; 1913, 238.
5. Fournier et Repelin, Recherches sur le préhistorique de la Basse Provence, Marseille 1901.

AFBILDNINGERNE.

121. Skarpsalling, Slet Herred. Sophus Müller, Vor Oldtid, 139.
122. Jættestue ved Stenstrup, Ods Herred. Nord. Fortidsminder, 2, 76.
123. Skal af Hjertemuslingen, Kardium, Middelstørrelse, som den oftest benyttes til Ornamentering af af Lerkar. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1913, 286.
124—125. Ophøiet Aftryk af Lerkarret: *121.* Anf. St. 282.
126—127. Fra en Jættestue ved Over Jersdal, Haderslev Øster Amt. Haderslev Museum. Anf. St. 269.
128. Skaal; Foden afbrudt. Langdysse ved Lykkeby, Tullebølle, Langeland. Anf. St. 272.
129. Fra Onsild Herred. Aftryk. Anf. St. 286.
130—131. Boplads, Øxenbjerg ved Svendborg. Aftryk. Anf. St. 282 og 284.
132. Som frg. Anf. St. 284. *133.* Aftryk af frg. Anf. St. *134.* Samme Skaar som: *131.*
135. Aftryk af den indre Flade i en Ske. Ukjendt Findested. Anf. St. 281.
136. Aftryk, under Randen af et Bæger. Anf. St. 282.

137—145. TANDSTOKKENS TID. SLUTNINGSBLOMSTRINGEN.

Særlig nøieseende maa man være med det nye Afsnit, i hvilket Tandstokken alene raadede for Prydkunsten; thi i mere end een Henseende er dette et Vendepunkt: fra den fortsat fremadskridende Bevægelse til den tilbagegaaende — fra det mere usikre Skjøn om Forholdet mellem Norden og Syden til det sikre Udsyn baade fremad og tilbage.

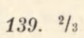

137. 2/3

Netop ind over Grænsen til den nye Tid, skulde det siges, at Karret: *137* fører os. Forholdet til: *122* viser dette, baade Ligheden og Forskjellen. De gamle Mønstre ere ved at forsvinde, og det nye Redskab er anvendt i større Omfang. Ikke blot det Midtbælte om Bugen, der hører Tiden til, er mønstret med Tandstok, men ogsaa de nedadløbende Baand paa Overdelen. De vexle imidlertid med andre Baand, der ere afdelte med Indsnit fra begge Sider, det velbekendte Mønster, som fra Beviklingsornamentikens Tid: *87, 95* er naaet ned til den store og den skjønne Stil: *111* og *121* og endnu til dette Tandstok-Kar. Men hidtil ufravigelig anbragt paa Karrets Bug er det nu flyttet op paa Overdelen. Her spores det, daarlig gjengivet, paa enkelte andre samtidige og senere Kar, før det ganske forsvinder; det hører ikke længere til paa Kar af denne Form, der er ganske ukjendt tilbage i Tiden, men bevaret endnu under det kommende Forfald. Baade Formen og Enkelthederne, der dels pege

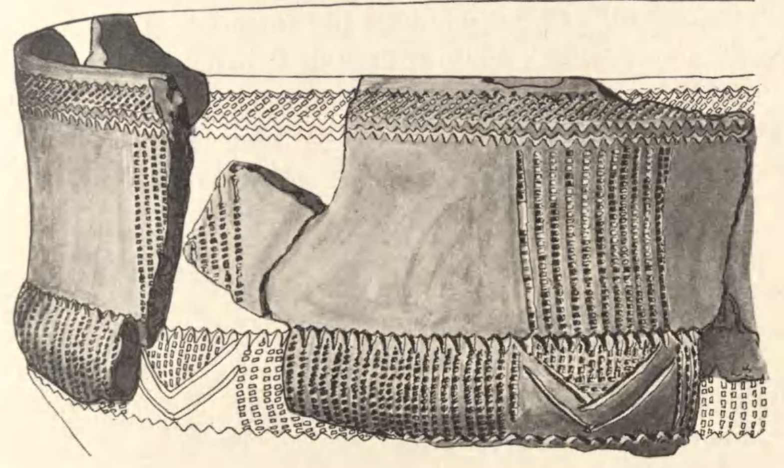

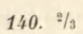
138. 2/3

139. 2/3

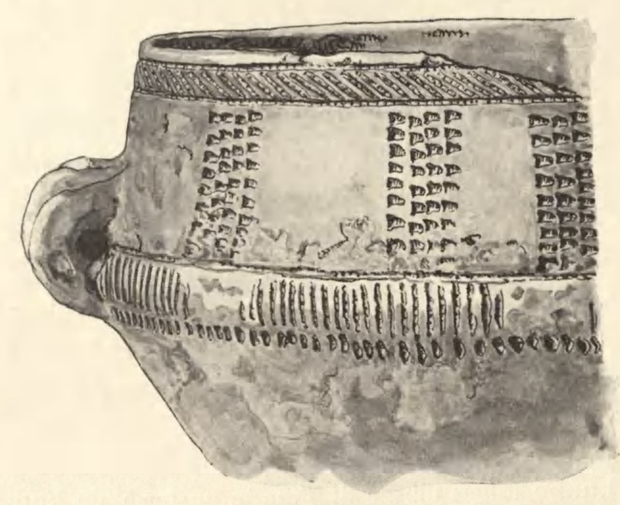

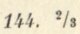

140. 2/3

141. 3/4

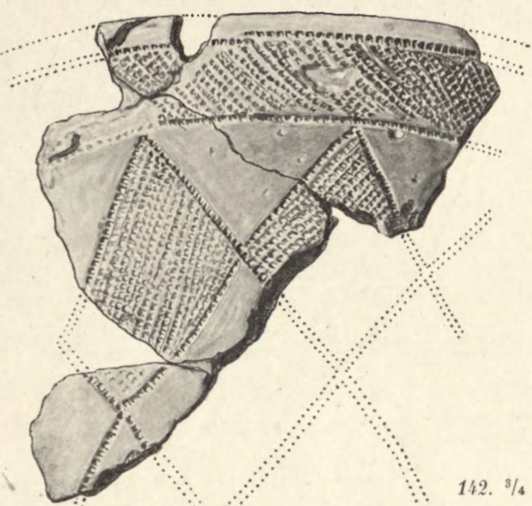
144. 2/3

145. 2/3

tilbage til Lerkarornamentikens Begyndelse dels frem til dens Slutning, anvise dette Kar en Plads ved Begyndelsen af den Stil, der afslutter hele det forudgaaende Forløb og indleder den paafølgende Forfaldstid.

Endnu har dog denne Tandstokornamentik sit Værd som Prydkunst. De bedste af de Arbeider, ved hvilke dette Redskab udelukkende er anvendt: *138 flg.* og talrige andre fra Grave og Bopladser i alle Landsdele, men oftest kun bevarede i mindre Skaar, maa virke tiltrækkende ved de sammensatte, fint inddelte og udprikkede Mønstre. Men kun en Slutningsblomstring betegne de; videre fremad fører ikke dette Ornamentstof, der er uden Friskhed og Livskraft.

142. ³/₄

Gjennem hvert af Mønstrene ser man tilbage til de ældre Stilarter, hvor de forekomme; de afstregede Baand paa: *138—140* maa sammenstilles med: *121*, de adskilt staaende Felter paa Overdelen af: *141* med: *117* og *122*. Firkantmønstret paa: *142* med: *120*, Trekantmønstret paa: *140* med: *121*, for ikke at tale om Vinkelbaandene. Kun et eneste nyt Led er tilkommet, nemlig det fyldte Kredsmønster som ved: *143*, der oftere ses paa disse Kar.

Ikke sjælden er der i de dybere indtrykkede Linier bevaret en Del af den hvide Kalkmasse, som oprindelig fyldte dem. Mønstret stod hvidt paa den snart mørke, snart rødlige Grund. Denne Indlægning omtaltes allerede ved Beviklingsornamentiken, Side 38, og har sikkert helt igjennem været almindelig anvendt. Den rillede Bund havde da ingen Betydning som Ornament, men tjente kun til bedre at fastholde Kalkmassen. Hvis Lerkarrene i Afbildning gjengaves, ikke som de foreligge, men som de oprindelig saa ud, skulde Mønstrene staa hvide, snart som Punktrækker snart som sluttede Linier.

143. ³/₄

Med Hensyn hertil og til Anvendelsen af Tandstokken er det alt ved de nærmest ældre Kar vist, at der er et Fællesskab mellem Norden og Syden. Men dette Forhold bliver ved den Prydkunst, som helt beherskes af Tandstokken, baade tydeligere og mere vidtrækkende. Thi det Redskab, som dannede Mønstre med Punktrækker, har været anvendt rundt om i det vestlige Europa, fra Sicilien til Spanien og Portugal, og herfra til England og Danmark. Dertil vise Mønstrene de samme for Stilen bestemmende Hovedled, navnlig de udprikkede Baand, lige eller vinkelbøiede, Baandene med de fra begge Sider udgaaende Indsnit, mellem hvilke der dannes et fortsat Vinkelmønster, og de fyldte Tre- og Firkanter, Alt udført med Tandstok[1]. Dette Redskab betegner et vidt udbredt Fællesskab i Prydkunsten, der endog strækker sig til det østlige Europa[2]. Særlig vigtigt for Paavisningen af Forbindelsen mellem Norden og Syden er det smukke Kar: *138*. Ved alle Enkelthederne og disses Anordning har det den største Lighed med Bægre fra Bøhmen, Mähren og Sardinien[3]. Ganske det samme Mønster, særskilte Felter afdelte med Firkanter, der ere stillede paa Spidsen og skiftevis aabne og fyldte med Krydsstregning, Udprikning eller Farve træffes paa mange Steder ved Middelhavet ned imod Stenalderens Slutning[4].

Men naar nu, som foran angivet, denne Prydkunst i Norden hviler paa hele den ældre Ornamentik, og dens enkelte Led her i Landet kunne følges tilbage til Traadmønstrene, da kan det ikke være andet end, at det Fællesskab mellem Syden og Norden, som findes paa Tandstok-

ornamentikens Tid, maa have bestaaet ogsaa længere tilbage i Tiden og fra Begyndelsen af. Skjøndt der for de ældre Tiders Vedkommende kun er lidet at hente til Bevis herfor fra Sydens Fund, maa det antages, at Prydkunsten over det vesteuropæiske Omraade har været væsentlig overensstemmende gjennem hele de store Stengraves Tidsrum. De Stilarter, som kunne paavises i Rækkefølge paa dansk Grund, maa have været udbredte sydpaa indtil Middelhavslandene, men særprægede paa de enkelte Omraader, som de vare det i Danmark. Ved saaledes at være et Led af en fælles kunstnerisk Bevægelse bliver vor Prydkunst forstaaelig i sin Fremkomst og sin Fortsættelse ligesom med Hensyn til indre Værd og Betydning. Uden Fællesskabet med Syden vilde derimod de udmærkede, kunstprydede Lerkar fra de danske Jættestuer være ganske uforstaaelige.

ANMÆRKNINGER.

1. Se Henvisningerne i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1913, 290, Anm. 1; 292, Anm. 1—3; 293, Anm. 1—4; 298, Anm. 1. 2. Ailio, Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland, Helsingfors 1909, 84.
3. Pič, Čechy předhistorické, 1899, 1, Pl. 1. Mittheil. d. anthropol. Gesellsch., Wien, 21, 8. Notizie degli scavi, 1904, 333.
4. Exempelvis anføres for Syditalien: Monumenti antichi, 9, 584; Sicilien: Bull. di paletnol. Italiana, 19, Pl. 6, Fig. 18 og 41; Nordlige Grækenland: Tsountas, Dimini, 1908, S. 188, Pl. 20, 21 og 25, Ephemeris, 1908, 80 og Pl. 5. Jvfr. Annual of British School at Athens, 6, 1899—1900, 73 og Mittheil. d. deutschen archäolog. Instituts, 1905, 125 og 136.

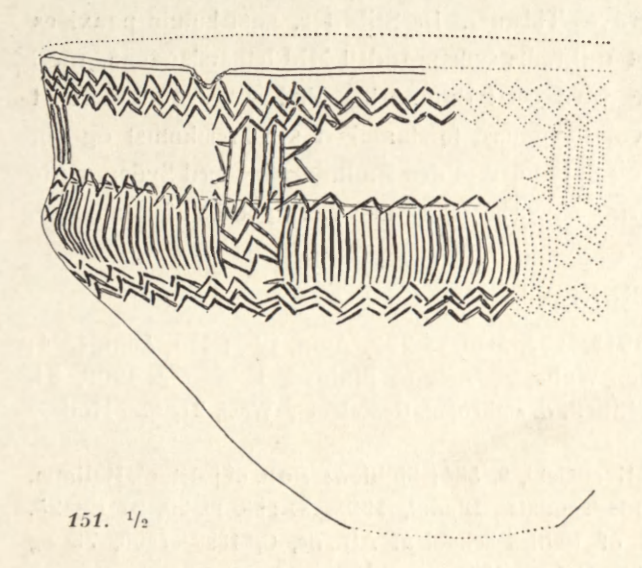
AFBILDNINGERNE.

137. Jættestue ved Gundestrup, Ods Herred. Nord. Fortidsminder, 2, 67.
138. Jættestue ved Bigum, Nørlyng Herred. Anf. St. 101.
139. Lindenborg, Hellum Herred. A. P. Madsen, Afbildninger, Stenalderen, Lerkar, 13.
140. Boplads paa Signalbakken ved Aalborg. A. P. Madsen og fl., Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, 156. *141.* Som: *137.* Anf. St., 71. *142.* Som: *137.* Anf. St., 70. *143.* Som: *140.*
144. Følleslev, Skippinge Herred. 5322. *145.* Jættestue ved Rørby, Arts Herred. Z 1629.

146—157. FØRSTE NEDGANGSTID EFTER DEN STORE STIL.

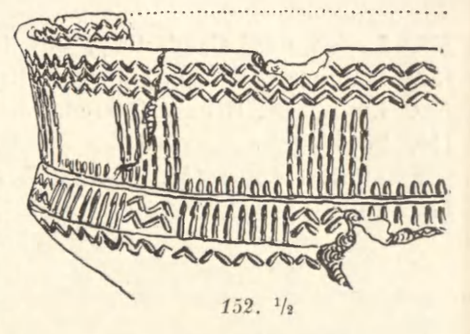
Til den store Stil slutte sig talrige Lerkar, der tydelig have Præg af at være Efterkunst. Mønstrene formes af gammelkjendte Led, men rumme kun et sparsomt Uddrag af hele den tidligere Masse. Først er her Efterligningen af Traadindtrykkene: Stik eller Tværsnit ligge fortsat hen gjennem en forud indridset Linie: *146—150,* hvad der giver det bedste Holdepunkt for denne Række, idet Traadefterligningen ikke kan have nogen anden Plads end umiddelbart ved den store Stil. Men kun forrest er det, at Traadefterligningen træffes; længere frem i Rækken indtager Vinkellinien dens Plads, som i det Hele Vinkelmønstre ere stærkt fremtrædende. Især nederst paa Karrets Overdel ses de nu ofte, staaende adskilte eller sammenhængende: *147—150, 155,* hvad der kun netop spores i den store Stil, jvfr.: *119.* Striber af Linier paa Halsen og paa Bugens øvre Skraaning findes som forud, men svagere angivne: *146, 147, 151, 152* og længere frem i Rækken fortsættende sig langt ned over Underdelen: *153—155,* en meget sigende Udvidelse, idet dette bliver Reglen i den paafølgende, yngre Stilgruppe. Flere Enkeltheder skulle paapeges nedenfor ved de afbildede Kar. Her anføres kun Hovedforholdene og da navnlig det, at der hverken er Fasthed eller Regel i Anvendelsen af Mønstrene eller i deres Sammensætning; der er ved det enkelte Kar medtaget noget mere eller mindre af det overhovedet anvendte Ornamentstof, og det er anbragt, som det kunde falde. Altid dog, naar man kommer ud over

selve Begyndelsen, med en tarvelig og flygtig Udførelse, og længere fremme endog slet. Høiere staar ikke Karrenes Formning og Behandlingen af Overfladen, medens selve deres Bygning tydelig angiver, at denne Række ved Begyndelsen holder sig nær til Karrene fra den store Stils Tid, men ved Slutningen gaar umærkelig over i den efterfølgende yngre Gruppe. Først er der nemlig den bredt udvidede Bug som tidligere, enten vinklet eller afrundet: *146—147*, sidst kun et svagt Fremspring: *151*, *153—155*, hvorefter der i de paafølgende Rækker følger en fuldstændig Udjævning. Fælles for hele Rækken er det store, meget brede Øre som ved de ældre Kar, først nedadfuret som tidligere: *146*, senere vinkelmønstret, som denne Tid ønskede det; i den paafølgende Række svinder Øret ind til kun at passe for en Snor.

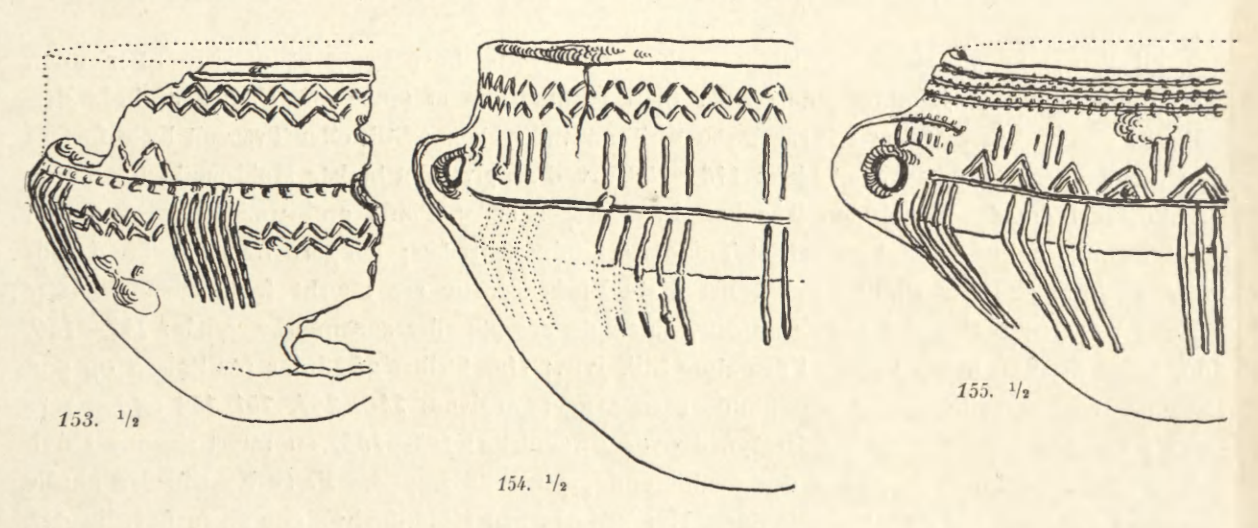

151. ½

Paa denne talrige, men lidet tiltrækkende Række skal der ikke anvendes mere, end nødvendigt er for at vise, at der til den store Stil slutter sig et Lerarbeide, der betegner en nedadgaaende Bevægelse i Prydkunsten med en Forringelse af de gamle, gode Mønstre. Men vistnok vil der spørges, om dette nu ogsaa er rigtig forstaaet, om ikke mulig alt dette ringere Arbeide er samtidigt med det udmærkede, der betegnes som ældre, blot hidrørende fra uduelige Hænder; og indrømmet, at dette ikke kan være Tilfældet, vil der kunne spørges, om dette Forfald var kortvarigt eller strakte sig over længere Tid. Der kan virkelig svares bestemt herpaa. Efter den store Stil fulgte nemlig, som det er set, en ny »skjøn Stil«, med Hjertemuslingen som Redskab. Det samme Redskab findes undertiden anvendt paa Lerkar, der med Hensyn til Form, Mønstre og Behandling henhøre til den her omhandlede Række: *156*. Fremdeles fulgte efter den skjønne Stil en ny Retning med Tandstokken som Redskab, og hvori Kredsornamentet,

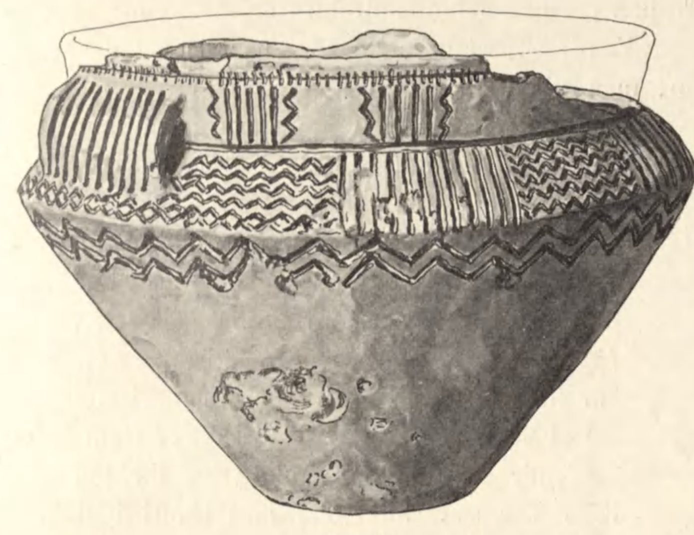

152. ½

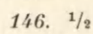
153. ½ *154.* ½ *155.* ½

fyldt eller aabent, først viser sig; ogsaa disse Kjendemærker træffes indenfor den her omhandlede Række: *157* og *149*, *150*. Følgelig har den sin Plads efter den store Stil og strækker sig tillige over en længere Tid, samtidig med de to nævnte yngre Stilarter.

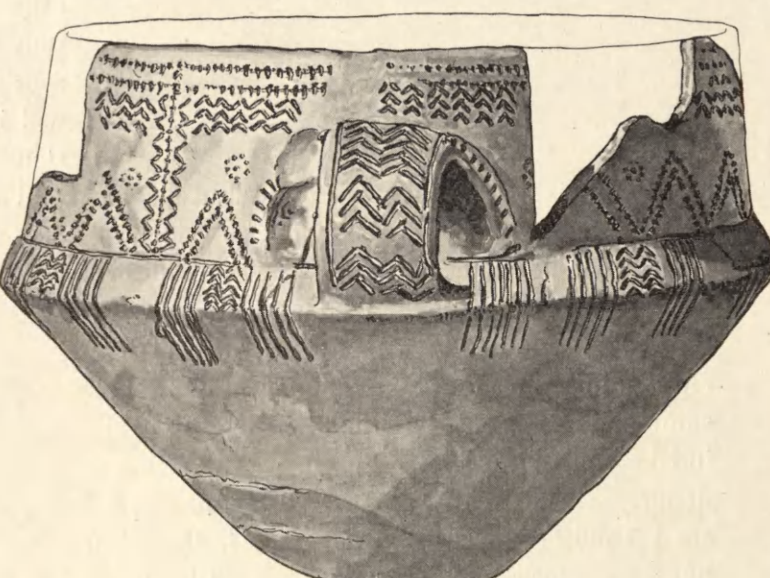
147. $^1/_2$

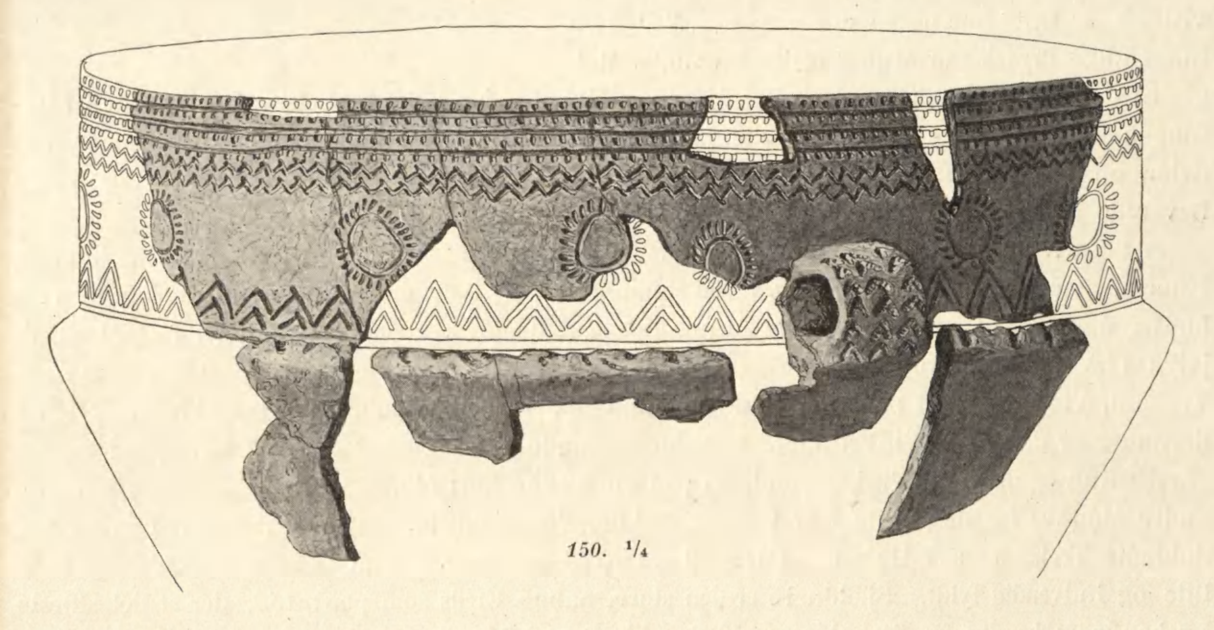
146. $^1/_2$

148. $^1/_2$

149. $^1/_2$

150. $^1/_4$

Men denne Samtidighed mellem Forfaldsgruppen og de to anførte Stilretninger, der ere meget afvigende herfra og have et betydeligt kunstnerisk Værd, bliver kun forstaaelig, naar det antages, at de nye Retninger ikke trængte helt igennem, men tillode en fortsat Udøvelse, omend med aftagende Værd, af den gamle Prydkunst. Ogsaa ses det nu, at den her omhandlede Række for den langt overveiende Del er fra Sjælland og hosliggende Øer; kun nogle faa Kar fra østjydske Bopladser[1] have de lange Liniestriber ned over Karrets Underdel, jvfr.: *153—155*, der træffes saa almindelig paa Lerkar fra vor østlige Øgruppe, og som beviselig ere et meget sildigt Træk, idet det er fremtrædende i den paafølgende yngre Række. Efter den store Stils Tid maa Lerarbeidet østpaa have begyndt at indtage en Særstilling, som betegnes af de her omhandlede Kar, og som bliver end mere iøinefaldende længere ned i Tiden; men denne Vending førte bestandig nedad, som dette skal ses.

156. 1/2

Et af de bedste Kar, der umiddelbart slutter sig til den store Stil, er: *146.* Under Randen ses Efterligning af beviklet Traad i nøiagtig Udførelse. De stribede Felter paa Halsen og paa Bugens øvre Skraaning staa kraftige som tidligere; egentlig nyt er kun Felterne med tætsluttende Vinkellinier. Meget ringere og yngre er: *151.* Paa Traadefterligningens Plads ses Vinkellinier, men ellers de samme Mønstre Punkt for Punkt, blot let og flygtig indskaarne. Udvidelsen i Bugen er svagt fremtrædende, og Liniestriben griber ned over den, som det ses i Tandstokkens Tid, jvfr.: *140, 144.* Dette Kar har den senere Tids Forfaldspræg. Tilsvarende Mønstre i en noget bedre Udførelse har: *152,* og vistnok er dette Kar ogsaa noget ældre. Ved den indvendige Prydelse af Mundingskanten slutter det sig til den »skjønne Stil«; men efter de øvrige Mønstre hører det herhen. Helt hen mod Slutningen af denne Række maa man sætte: *153*; dette ses af de langt nedhængende Striber paa Underdelen og af den daarlige Udførelse, med fladt lagte Stik; men Vinkelfelterne paa Bugen ere bevarede fra den noget ældre Tid, jvfr.: *146.*

157. 2/3

At Karret: *147* staar meget nær ved: *119* er tydeligt; langs Randen findes Traadefterligning. Efterkunstens Mærke har det dog i Vinkelmønstret paa Halsen og i de smalt fordybede Trekanter derunder, der ere en tydelig Forvanskning af de brede, trekantede Felter i den ældre Stil, jvfr.: *119.* Et Skridt videre i samme Retning fører: *148*; en raa Fure har afløst den fordybede Trekant, Vinkelmønstret paa Halsen skyder langt op, Traadefterligningen er meget forvansket, og derunder er der tilføiet Vinkellinier. Dette brede Randornament, sammensat af Linier med Traadefterligning og derunder Vinkelbaand, ses paa en Række Kar: *149, 150,* der oftest tillige have de andre Mærker for de yngste Kar i denne Række, Vinkellinierne paa det brede Øre og de høie, dobbelte Trekanter paa Halsen. Paa: *149* ses Kredsornamentet, som det sædvanlig er, ganske lille og indvendig fyldt. Sjældnere er den store, aabne Kreds som paa: *150,* der er det største Lerkar, som kendes fra Stenalderen, 58 Cm. bredt ved Mundingsranden.

ANMÆRKNINGER.

1. Bopladserne paa Signalbakken ved Aalborg og ved Ørum Aas Udløb i Kolindsund.

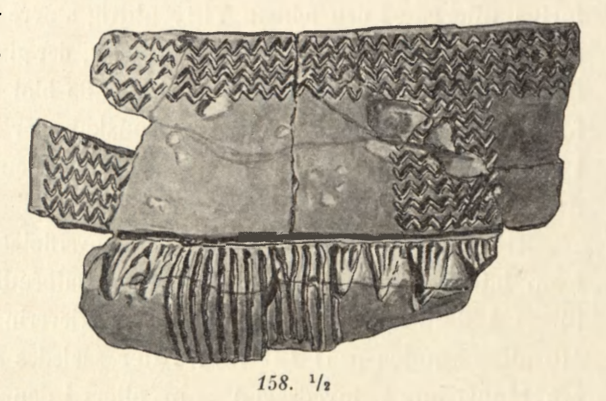
AFBILDNINGERNE.

146. Ukjendt Findested. A 27656. *147.* Ukjendt Findested. A. P. Madsen, Afbildninger, Stenalderen, Lerkar 18. *148.* Jættestue ved Olstrupgaard, Skippinge Herred. A 28541.
149. Jættestue ved Rugtved, Tudse Herred. Z 1327. *150.* Boplads ved Kjeldbylille, Møen. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1915, 108. *151.* Jættestue ved Kvolsted, Fjends Herred. Anf. St. 117.
152. Boplads ved Ørum Aas Udløb i Kolindsund. A. P. Madsen og fl., Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, 143. *153.* Jættestue ved Vellerup, Sjællands Horns Herred. A 9832.
154. Som frg. A 9828. *155.* Jættestue ved Kongstrup, Arts Herred. Z 693.
156. Jættestue ved Gundestrup, Ods Herred. Nord. Fortidsminder, 2, 66.
157. Jættestue ved Stenstrup, Ods Herred. Anf. St. 76.

158—167. FORTSAT TILBAGEGANG, SJÆLLAND OG OMLIGGENDE ØER.

For at faa Øie paa den næste Stilgruppe maa vi i det endnu ikke behandlede Ornamentstof fremsøge Enkeltheder, der vel træffes i Forbindelse med de sidst omtalte, men i det Hele dog holde sig adskilte fra dem, medens de paa den anden Side undertiden træffes sammen med nye, yngre Træk, der aldrig forenes med hine forudgaaende. Saaledes faa vi Kjendemærker for det Afsnit af det uafbrudt fortsatte Kunstforløb, som her skal behandles.

Først er der den saa ofte forekommende store, opstaaende Trekant paa Karrets Hals, ikke som forud dobbelt, men nu tre eller fire Gange gjentagen indenfor hinanden: *161, 162, 164.* Det kan forstaas, at Mønstret ved fortsat Anvendelse faar denne Udvidelse; en sjælden Gang ses dette allerede ved Kar af den foregaaende Gruppe med den sammensatte Randbord som ved: *148—150*, jvfr.: *148.*

158. 1/2

Dernæst en tilsvarende Udvidelse af det flerrækkede Baand ved Mundingsranden i Forbindelse med, at det gaar over i brede, nedadløbende Striber paa Overdelen: *158, 160, 162, 163.* Paa Karret: *158* ere disse Baand sammensatte af Vinkler. Øverst paa Underdelen spores endnu de smalle Trekanter fra den forudgaaende Gruppe, jfr.: *147*; der er altsaa en vis Tilknytning for det nye, som nu kommer frem. Vinkelrækkerne i de nedadløbende Striber skilles nemlig ad, hvorved der fremkommer et eget Mønster, se: *162*, meget anvendt ved disse Kar og videre omdannet i den følgende Gruppe.

I Stedet for Vinklerne ses ofte baade i de om- og i de nedadløbende Baand smaa Buer: *160*, eller Tvestik: *163*, eller en Mellemting herimellem, alt udført med ikke meget forskjellige Redskaber. Med Undren gjenfinder man her det tvedelte Redskab, som kjendes fra Prydkunstens første Tid: *42.* Men lignende Tvestik findes anvendte hist og her i den mellemliggende Tid, paa enkelte Kar af Rækken: *146—157*, paa: *231*, foruden paa ikke tidfæstede Skaar fra Bopladser, og paa samme Maade viser den lille Bue sig ofte i de tidligere Stilarter, jvfr.: *88, 89, 131, 135, 136.* Det maa vel egentlig være samme Ornament-Led, der under vexlende Form er blevet anvendt gjennem hele Prydkunstens Forløb, men først her træder ret iøinefaldende frem.

Og med hele det Mønster, hvori det anvendes ved: *160* og *163*, staar det paa samme Maade; det minder om den ældste Prydkunst: *43.* Det rundtløbende Baand under Mundingsranden med

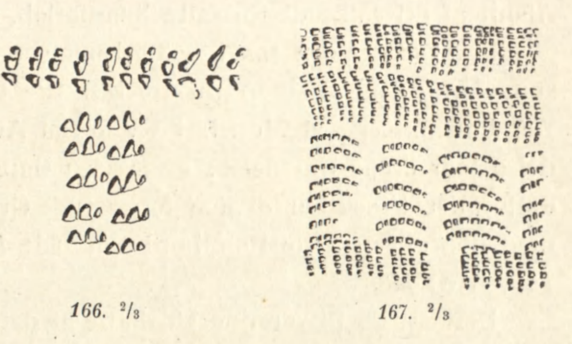
de derunder nedhængende Striber, alt udført med Snor, og det tilsvarende Mønster her, men sammensat af Smaabuer og Tvestik, er egentlig det samme og maa staa i indbyrdes Forbindelse.

165. ½

Men ret beset strækker dette Mønster sig gjennem alle de foran omhandlede Stilarter, kun udført paa meget forskjellig Maade; man efterse: *116, 117*. Ret tydelig træder dette frem paa: *165*, hvor den ældste og den yngste Udførelsesmaade er samlet. De nedhængende Striber paa Halsen ere korte som paa det gamle Kar: *43*; de ere udførte i Tvestik, der meget ligner: *42* — to jævnsides staaende Indtryk ere dannede paa engang, saaledes at to Rækker ere udførte sammen; dertil er Karformen gammel; men paa den anden Side har Mønstret som Helhed en umiskjendelig Lighed med *160, 163*. Et Kar som dette afgiver Vidnesbyrd om, at der under alle de vexlende Stilarter har løbet en uafbrudt Tradition fra den ældste Tid indtil det sildige Punkt, hvortil vi her ere naaede.

Hermed stemmer følgende, der er af større og almindelig Betydning. Paa Kar af denne Gruppe ses ofte Striber og Rækker af Indtryk udførte med et tandet Redskab, altid meget overfladisk og uordenlig udførte og paa meget vexlende Maade. Til Exempel tjene Mønstrene *166* og *167* paa Kar, der udpræget ere af denne Tids Art; det første er gjort med en tretakket, det andet med en flertakket Kant. Men sønderlig afviger dette ikke fra, hvad der ses paa enkelte Stykker fra Prydkunstens første Tid, se S. 12, og heller ikke fra et og andet indprikket Mønster paa Kar fra Kardiens og den egentlige Tandstoks Tid, men ikke dannet med disse bedre Redskaber. Saaledes maa det antages, at det tandede Redskab, der indførtes allerede i den ældste Tid, aldrig senere er gaaet af Brug, og den egentlige Tandstok, der giver de meget fine og nøiagtige Indtryk, er da blot en forfinet Form af det tarvelige Tandredskab, der nu i denne sildige Stilgruppe faar en fremtrædende Anvendelse.

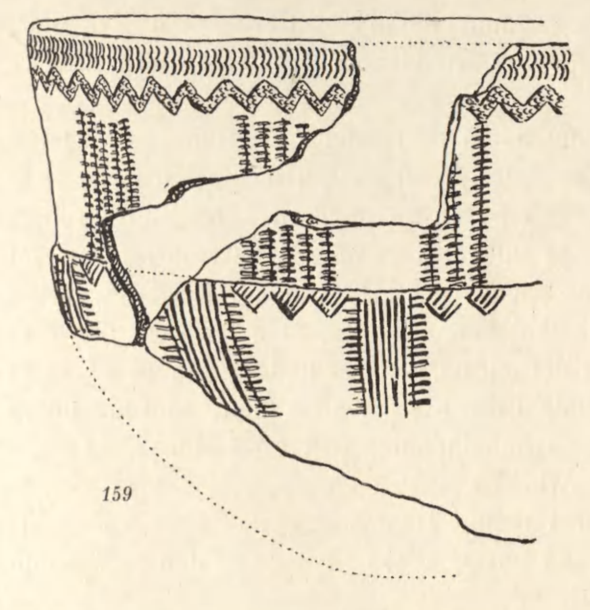

166. ⅔ 167. ⅔

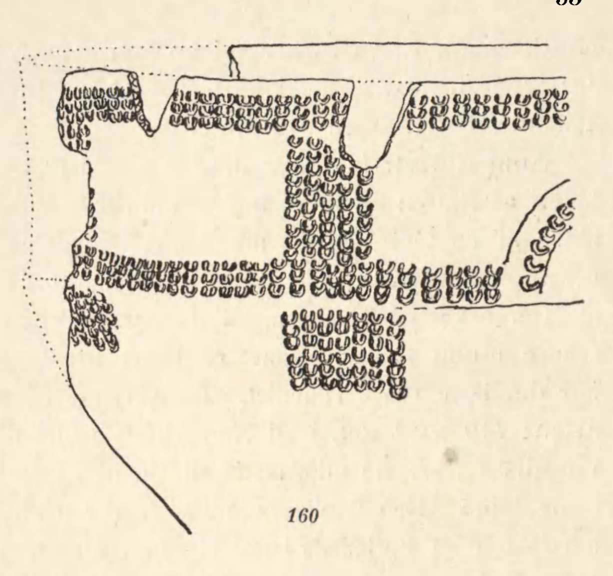
Det ældste og tarvelige bliver da overfløiet af den høiere udviklede Prydkunst, men kommer frem igjen i Nedgangstiden; der er en uafbrudt Overlevering gjennem hele Tidsrummet. At der tillige i denne Gruppe kan spores Overleveringer fra nærmere Hold, er let paaviseligt. Under Mundingsranden paa: *161* findes der saaledes en forkvaklet Traadefterligning. Paa Karret: *159* ere Mønstrene i Hovedsagen som ellers i denne Gruppe; men det udprikkede Vinkelbaand foroven er en Gjentagelse fra Fortiden, jvfr.: *141, 143*, og i de nedhængende Striber findes en Traadefterligning.

Der arbeides i denne Stilgruppe helt igjennem med gammelt Ornamentstof. Nogen Udvidelse er der dog foregaaet, som dette er bemærket, ogsaa en vis Forfinelse, der navnlig giver sig tilkjende i en tættere Smaamønstring, endelig som nævnt lidt Nydannelse. Undertiden er der anvendt meget Arbeide, og det bedst udførte er baade flittigt og omhyggeligt nok. Men det meste er daarligt Hastværksarbeide, og alt har Tilbagegangens Præg. Mønstrene ere kjedelige og ensformige tiltrods for en bestandig vexlende Sammenstilling; thi dette er ikke Udtryk for Opfindsomhed, men for Mangel paa fast Greb.

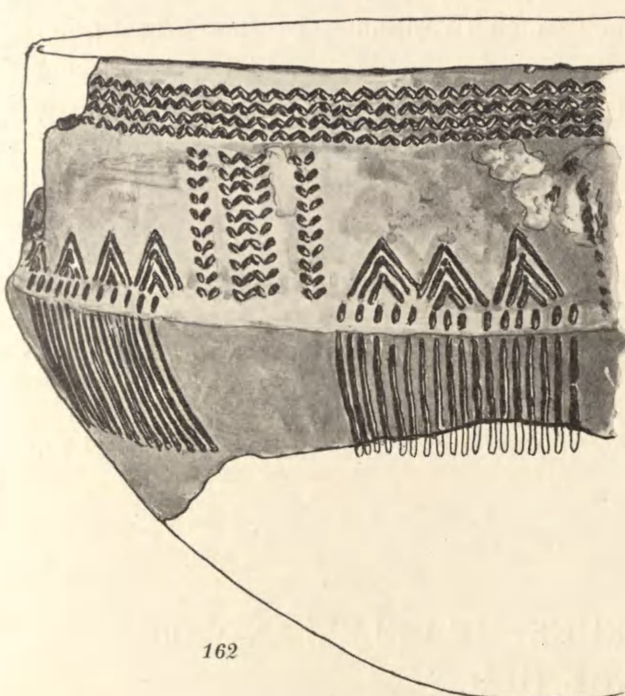
At det i Virkeligheden er en Nedgangstid, ses ogsaa af Karrenes Form. En Udvidelse øverst i Bugen spores vel endnu ved de ældste Kar, men svagere end i den foregaaende Gruppe, og ved de yngste Kar er det fordums kraftige Fremspring næsten ganske udglattet: *164*, det vil sige: Kunstformen er ved at gaa tabt. Saaledes ogsaa med Øret, der var bredt og udbuet ved de

159

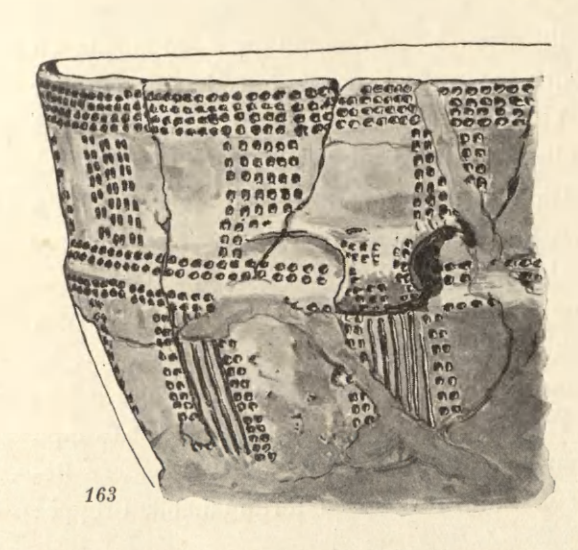
160

162

161

163

164

1/2

forudgaaende Kar, men her vel først er bevaret, dog svundet ind til kun at kunne optage en Snor: *161, 163,* tilsidst derimod er blevet et rent Ornament, uden Gjennemboring: *164,* som dette er Tilfældet i den følgende Gruppe.

Som Karret: *164* viser det, bliver dette Ornament til en figurlig Fremstilling af Øine ved Siden af Næsen og under Bryn. Mærkeligt nok, da dette er det eneste Tilfælde i hele vor Stenalder af en Overgang fra noget foreliggende i Form eller Ornament til en figurlig Fremstilling, denne ornamentale Omdannelse, der rundt om i den tidlige Kunstøvelse har frembragt saameget af Menneske- og Dyreform. Thi saaledes er dette Øienparti paa vore Lerkar blevet til; at det senere mulig kan have faaet en indre Betydning, skal ikke benægtes; men fra Begyndelsen af har det ikke været Tilfældet. Dette ses deraf, at det ældste Kar, paa hvilket Øinene ses, er af Arten: *149* med stor, bred Hankebue; de udløbende Flige øverst ved Hanken, som just findes ved disse Kar, ere udformede til Bryn, og under dem sidde meget store og omhyggelig udarbeide Øine. Den foreliggende Form har mindet Arbeideren om Næse og Bryn, og for Øinene havde han et Forbillede i det Kredsornament, der i denne Tid anbragtes paa Karrets Overdel: *149.* Ved yngre Kar af den her omhandlede Række have nogle, og mange af den paafølgende Gruppe den videre Omformning, som ses paa: *164.*

Intet af disse ret talrig foreliggende Ansigtskar er fundet i Jylland og overhovedet intet, der tydelig henhører til denne Gruppe. Den Særstilling, som det allerede saas, at Lerarbeidet kom til at indtage paa den østlige Øgruppe efter den store Stils Tid, bevaredes da fortsat og dette ogsaa videre nedad i Tiden indtil Prydkunstens sidste Afslutning.

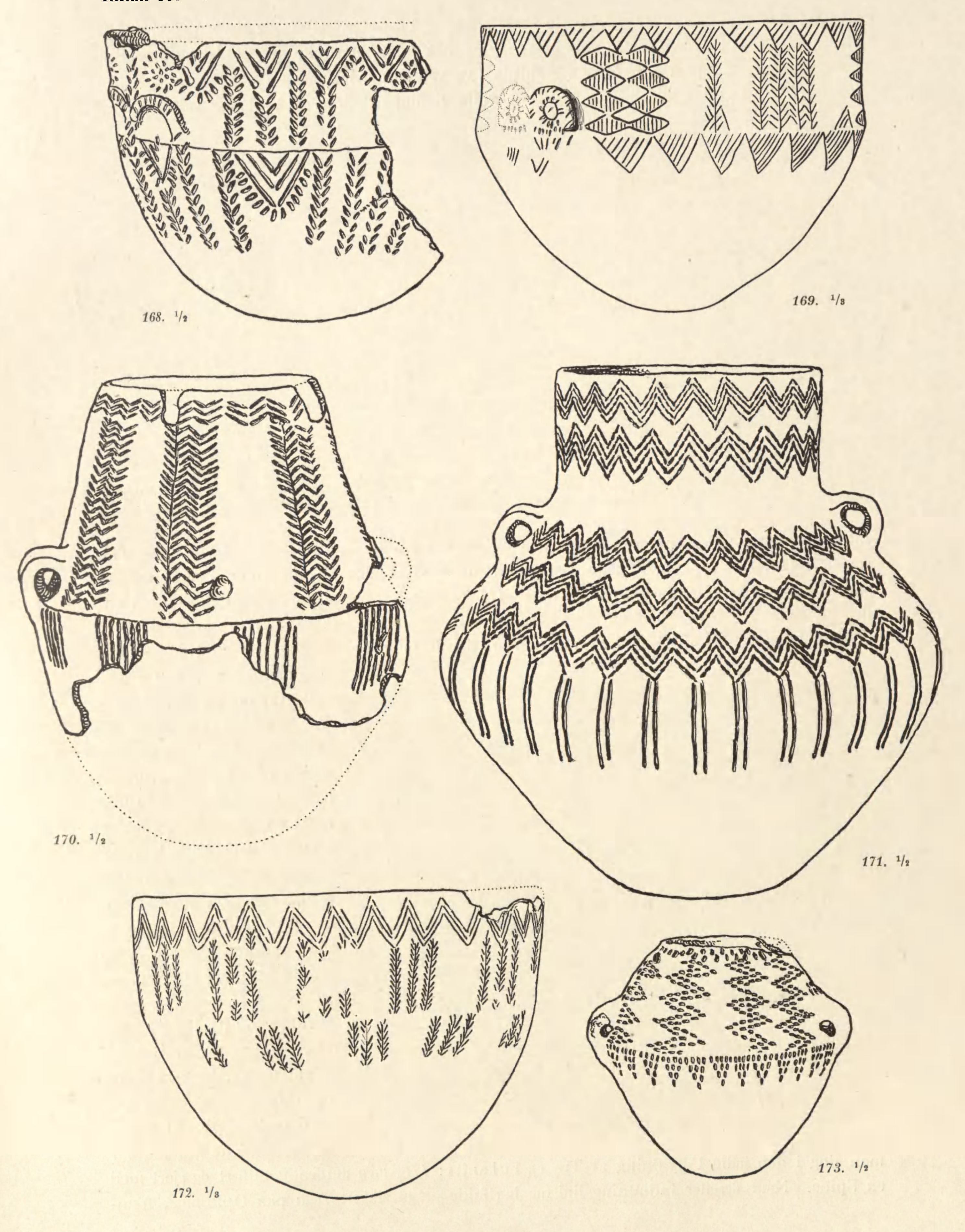
AFBILDNINGERNE.

158. Jættestuen Rævehøi ved Slotsbjergby, Slagelse Herred. Nord. Fortidsminder, 2, 84.
159. Jættestuen Laaddenhøi, Rørby, Arts Herred. Z 1264.
160—161. Jættestue ved Kattrup, Løve Herred. A 22597. *162.* Som: *159.* Z 1266.
163. Samme Jættestue som: *160—161.* *164.* Jættestue ved Svinø, Hammer Herred. A 24732.
165. Ukjendt Findested. Nationalmuseet. *166.* Samme Jættestue som: *160—161, 163.*
167. Jættestue ved Aarby, Arts Herred. A. P. Madsen, Gravhøie og Gravfund, Østlige Danmark, Pl. 20.

168—177. DEN SIDSTE PRYDKUNST PAA SJÆLLAND OG OMLIGGENDE ØER.

Saa meget mere iøinefaldende er dette, at Prydkunsten i Tiden efter den store Stil fik en Særudvikling paa Sjælland og omliggende Øer, som der herfra foreligger Hundreder af helt eller delvis bevarede Kar fra de tre Afsnit, der kunne adskilles indenfor dette senere Forløb. Medens der længst tilbage er i dette Skrift blevet afbildet alt det bedste, som haves til Oplysning om de forskjellige Stilarter, har der for denne sjællandske Retning kun kunnet gjengives enkelte udvalgte Exempler. Allerede denne Fundmasse viser, at vi nærme os Slutningen; den hidrører fra de senere Gravlægninger, der efterhaanden fyldte Jættestuerne til sidste Plads og ud igjennem Gangen, idet der ikke længere foregik den Udrensning af Stuerne, som det sikkert maa tilskrives, at der af Gravgodset fra den ældre Tid oftest kun er blevet efterladt nogle faa Lerkarskaar.

Men som foran paavist er Afslutningstiden ligesaa tydelig udtrykt i selve Prydkunsten ved en fortsat Fjærnelse fra det forudliggende og ved en Tilbagegang, der gjennem den yngste Gruppe naar til en fuldstændig Opløsning. Veien dertil gaar gjennem den videre og ubegrænsede Benyttelse af de flerdobbelte Vinkelsammenstillinger, som kom frem i den forudgaaende Gruppe;

168. 1/2

169. 1/3

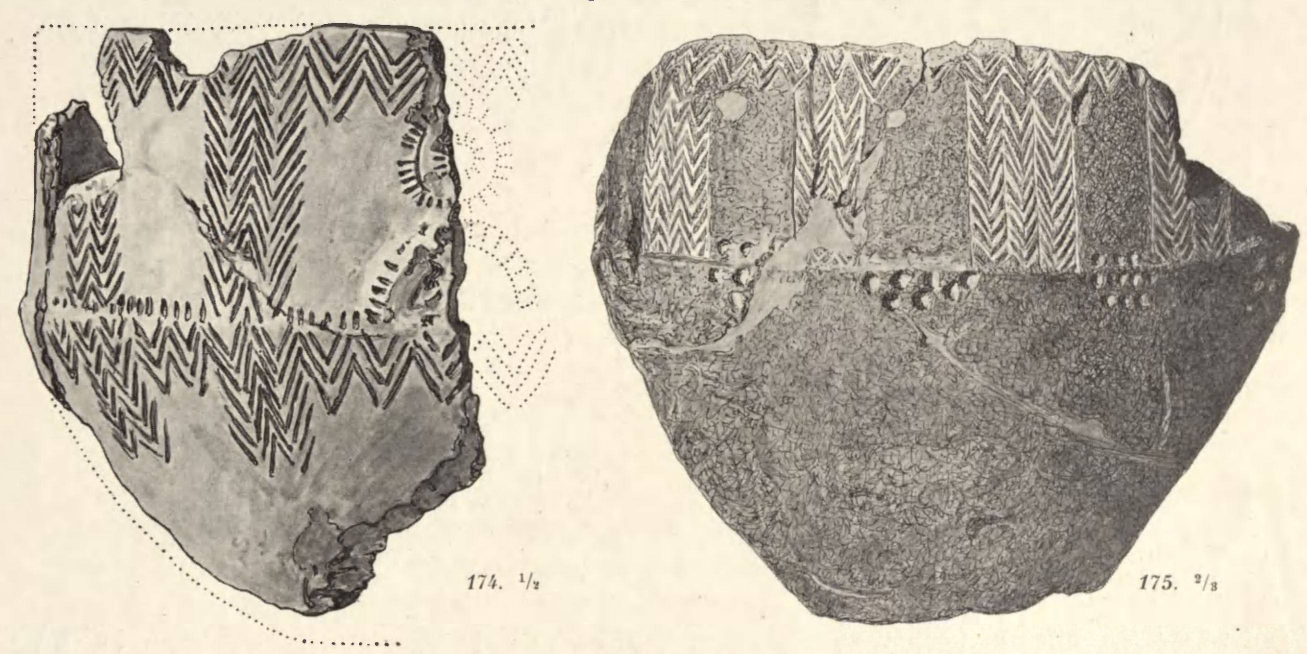
170. 1/2

171. 1/2

172. 1/3

173. 1/2

om- og nedadløbende, mangedobbelte Vinkelmønstre baade paa Over- og Underdel give dette Afsnit sit Hovedpræg. Mønstre som paa: *170* og *174* forekomme ofte. De ældre nedhængende Vinkelrækker, som paa: *162*, faa en Midtlinie, hvorved der fremkommer nye Mønstre som paa: *169* og *172*. Ogsaa gjenkjender man langt ældre Sammenstillinger; i Vinkelbaandene mellem

174. 1/2 175. 2/3

Linier, som paa: *175*, er der vistnok en Overlevering fra de gamle retvinklede Mønstres Tid, se: *104*, *113*, *117*, *122*. Afstregede Tre- og Firkanter ses endnu ret ofte, men daarlig udførte og anbragte: *169*. Anordningen paa Karret: *171* kan findes ganske god; men dette er en Undtagelse, ligesom Karret er det eneste af denne Form. Naar der paa: *168* ses Trekanter, fra hvis Spids der udgaar de Dobbeltblade, som fremkom i den forudgaaende Gruppe, er dette tydelig en sen Sammenblanding. Som paa dette Kar blive de flerdobbelte Trekanter uskjønt store og indvendig adskilte, og dermed indledes den Opløsning, under hvilken saadanne Mønstre, raat og vildt udførte, strække sig over hele Karret[1]. Saaledes er det ældgamle Vinkelmønster gaaet tilgrunde; det kan ikke undre, at man derefter ophører at pryde Lerkarrene; thi der er ikke længere noget at arbeide med.

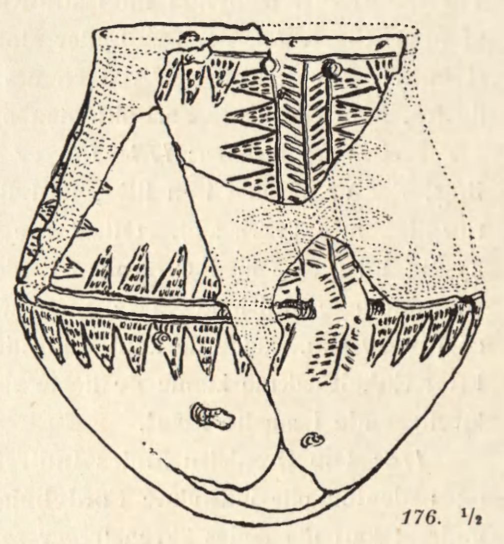

177. 1/2

Alt er nu flygtig og hurtig ridset, skaaret eller stukket ind; Stempler, der trykkes ind som i de ældre Tider, anvendes ikke længere. Et Minde om det tandede Redskab har man dog i den indre Udfyldning af Tre- og Firkanter: *176*, men uordenlig udført og gjort med en Spids. Naar derefter Indfatningslinierne bortfalde — et sikkert Tegn paa Opløsning, frem-

komme de Mønstre, der udelukkende ere gjorte med Stik, uden nogen Indramning, som ved: *173*. Ogsaa dette, der er ret almindeligt, henhører sikkert til det sidste, som overhovedet anvendtes.

Med alt dette følger en Afsvækkelse af Karrets Form; fuldstændig udglattet til en jævn Udlinie er nu den fordums Inddeling med Hals og kraftig, vinklet fremtrædende Bug. Paa visse Kar findes vel Øskener til Bæresnore, men intetsteds en ordenlig Hank; kun et Minde om dette Led fra den gode Tid er bevaret i Ansigtsornamentet, i hvilket Øinene nu kunne være flyttede bort fra Brynene, ud paa Overdelen, hvorfra de oprindelig kom: *168*.

176. 1/1

Et nyindført Træk angiver den sidste Grænse for Prydkunsten paa Stenalderens Lerkar. Ved adskillige Kar fra Jættestuerne, deriblandt nogle, der ere ornamenterede som anført, findes der fremspringende Knopper, ofte flere nær sammen, enten under Randen eller længere nede: *177*. Som Prydkunst betragtet staar dette ikke over, hvad der ses i den tidlige Stenalder: *57*; men at de fremtrædende Knopper paany kom frem her ved Slutningen, beroede vel paa, at man, da Hanken var bortfalden, følte Trang til noget, der kunde støtte Haanden. Meget lignende Bæreknopper findes paa Bronzealderens uprydede Kar. Den nye Tid er dermed indvarslet, og al Ornamentik paa Lerkar bortfalder; i samtlige Fund fra de yngste Grave, med Flintdolke og fra Gravkister, se: *282*, foreligger intet ornamenteret Kar, ligesom Forarbeidningen i det Hele viser et tydeligt Forfald.

ANMÆRKNINGER.

1. A. P. Madsen, Gravhøie og Gravfund, Østlige Danmark, 11, 36.

AFBILDNINGERNE.

168. Jættestue ved Kattrup, Løve Herred. A 22597.
169. Jættestue ved Gundestrup, Ods Herred. Nord. Fortidsminder, 2, 67.
170. Jættestuen Laaddenhøi ved Rørby, Arts Herred. Z 1642.
171. Jættestue ved Stege, Møen. A. P. Madsen, Afbildninger, Stenalderen, 16.
172. Som: *169*. Nord. Fortidsminder, 2, 68. *173*. Jættestue ved Bidstrup, Øster Flakkebjerg Herred. A. P. Madsen, Gravhøie og Gravfund, Østlige Danmark, 28.
174. Jættestue ved Udby, Arts Herred Anf. St., 18.
175. Jættestue ved Nørregaard, Musse Herred. Nord. Fortidsminder, 2, 60.
176. Jættestue ved Flintinge, Musse Herred. A. P. Madsen, Gravhøie og Gravfund, Østlige Danmark, 47.
177. Som: *169*. Nord. Fortidsminder, 2, 69.

178—184. DE ÆLDRE JYDSKE ENKELTGRAVES TID.

I det foregaaende er Prydkunsten paa Lerkarrene fulgt i dens Vexlen og gjennem store sammenhængende Forløb fra den første, ringe Begyndelse indtil et Høidepunkt og derefter under en Tilbagegang indtil den sidste Opløsning; men det blev set, at kun den stigende Kunstøvelse strakte sig over hele Landet, hvorimod den nedadgaaende var indskrænket til et østligt Omraade. Allerede heraf skjønnes det, at der til det hidtil fremførte maa være noget at føie for de vestlige Landsdele. Herhen vende vi os nu for at redegjøre for en Prydkunst, der ikke falder sammen med det foran fremstillede Forløb, men dels staar som et fremmedartet Indskud, dels fik en

kraftig Udvikling paa jydsk Grund i de senere Tider, da den gamle, nedarvede Kunst trak sig sammen til Sjælland og omliggende Øer. Dette, at der indenfor det danske Omraade til samme Tid fremtræder indbyrdes modsatte Kunstretninger og vidt forskjellige Lerarbeider, er et Forhold af mærkeligste Art, der frembyder store Vanskeligheder for Forstaaelsen. Ikke hurtig eller paa et enkelt Punkt, men kun ved en nøie Undersøgelse af den hele Fundrække vil det kunne udfindes, hvorledes dette Forhold maa opfattes.

Fælles for Rækken: *178—184* er den vide Munding, en indbuet Overdel og rundt udbøiet Bug, der er afsluttet i en lille, flad Bund, og dertil Ornamenteringen paa hele Overdelen med rundtløbende Tværbaand. Oftest ere disse Kar af temmelig ringe Arbeide, skjæve i Formen, flygtig udstyrede med Ornamenter, der ere uden Værd i kunstnerisk Henseende, aldrig sorte eller indlagte med hvid Masse, men af lys, rødgul eller brunlig Farve. Med en Høide sædvanlig af 15—20 Cm. skulde de kaldes mindre Krukker; faa ere lidt større, eller mindre, som Bægere. Efter Enkelthederne kunne de fleste sammenstilles under følgende Former, hver for sig dog kun foreliggende i mindre Antal.

178: Om Overdelen findes Indtryk af totraadet Snor med samme Afstand mellem Linierne og nedenfor ofte indstukne Fordybninger. Tværstribningen kan ogsaa være udført i Streg, og nederst kan der findes Skraastreger som ved: *181* eller fladt buede Linier.

179: Snorelinierne ere samlede i Tværbaand med glatte Mellemrum.

180: Striberne mellem Snorebaandene ere tværstregede.

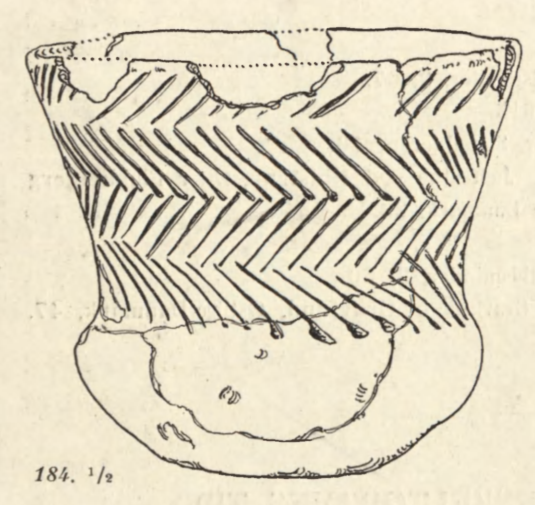
181: Indridsede Linier træde i Stedet for Snoreindtrykkene.

182: Striberne mellem Liniebaandene ere fyldte med skraatstillede Streger.

183: Tværstriberne ere bredere og fyldte med to Rækker indbyrdes vinkelstillede Skraastreger.

184: Liniebaandene mangle, og Vinkelstriberne blive uforholdsmæssig stort behandlede. Karformen forvanskes, idet Underdelen bliver for lav.

Den Orden, hvori Forskjellighederne her ere anførte, maa i det Hele være den, hvori de ere fremkomne under det fortsatte Arbeide. Traadindtrykkene afløses af Indridsning og Indskjæring; Ornamentet bliver efterhaanden mere sammensat; det ældste Mønster forsvinder, og et helt nyt fremkommer. Til Slutning ses Kar, ved hvilke den oprindelig tydelige Adskillelse mellem Hals og Bug er ganske udjævnet, den ældste, gode Form forvansket og Ornamentet fordærvet. For en heldig Fortsættelse af Arbeidet var der ingen Mulighed, og i Virkeligheden foreligger der ikke Kar, som med Sikkerhed kunne indordnes i Tilslutning til denne Række.

184. 1/2

Fundene bekræfte til en vis Grad, at Forskjellighederne ere fremkomne under den gjennem Tiden fortsatte Behandling. Det første Kar i Rækken er fundet sammen med en af de ældre og skjønne Stridsøxer fra de jydske Enkeltgrave, de to sidste og flere andre med Øxer, der vel henhøre til de ældre Former, men dog ere af ringe og sildig Art[1]. Den hele Række af Kar skulde da svare til og være samtidig med hele Rækken af ældre Stridsøxer; de ere fra et vist, kortere Tidsforløb. Dette stemmer godt med de øvrige vedrørende Iagttagelser, navnlig hvad angaar Forholdet til Oldsagerne i ældre og yngre Grave i samme Høi. I saadan Forbindelse ere disse Lerkar nemlig ofte trufne, idet de fremkomme i de jydske Enkeltgrave under Jordhøie, hvori der fortsat, i høiere Leie, indrettedes nye Grave[2]. Hele denne Række Lerkar er udelukkende jydsk og træffes alene paa og om Enkeltgravenes Omraade i det indre og vestlige Jylland, overveiende sydpaa og ikke nord for Limfjorden.

178
180
179
181
183
182
1/2

Der kan med nogen Sikkerhed tales om Tidstillingen og om Oprindelsen for selve Formen og for Ornamentiken. Allerede de første Kar i Rækken ere fuldt fæstnede i alle Enkelthederne og disses Sammenhæng, hele Formen, Udsmykningen alene af Overdelen og Indtrykkene med tosnoet Traad. Noget maa naturligvis ligge forud herfor. Saaledes bringes man til at formode, at de ældste snoreprydede Kar: *40—47* ere Forløbere for disse. Formen med en Over- og en Underdel er ikke meget forskjellig; i Stedet for den afrundede Bund er her blot kommet en lille Standflade; Snoreornamentet under Randen er blevet til en bredere og sluttelig en fuldstændig Dekoration af Overdelen. Dog kan denne Forandring fra de gamle til de yngre Kar ikke være foregaaet paa dansk Grund, idet der her ganske mangler Mellemformer, der kunde samle Rækken. Vel kan det siges, at disse blot ikke ere fundne; men da kommer det, at der er en stor Tidsafstand mellem hine, der høre til de ældste Kar fra den yngre Stenalder, og disse, der først vise sig ned i Tiden. Paa egen Maade kan dette godtgjøres. De ældste Stridsøxer, som findes sammen med disse Lerkar, ere dannede efter en Metaløxe som oprindeligt Forbillede; efter den store Lighed, der findes mellem endnu ældre Øxer af denne Art fra Danmark og nogle Kobber- og Bronzeøxer fra Vest- og Sydtydskland, kan der ikke være Tvivl herom[3]. Men følgelig ere de ældste Lerkar i denne Række en Del yngre end Metaltidens Begyndelse nærmest sydpaa; de ere da ret sildige, og en kjendelig Tidsafstand skiller dem fra hine gamle med Snoreindtryk under Mundingsranden. Dette Mellemrum ses fremdeles i Danmark at være udfyldt af det foran behandlede, vidt forskjellige Lerarbeide, medens ingen Overlevering spores mellem de her omhandlede ældre og yngre Former med Indtryk af tosnoet Traad. Men et Sammenhæng er der dog øiensynlig; det maa da have ligget udenfor vort Lands Grænser. Sydpaa maa den yngre Karform være fremkommen, som staar forrest i den her omhandlede Række, og fuldt dannet maa den være indført hos os.

Der er nu ogsaa i Holland og over største Delen af Nord- og Mellemtydskland indtil Sachsen og Nord-Bøhmen fundet Lerkar, der dels ganske svare til de forskjellige Led i vor Række, dels have noget mere af den oprindelige Grundform, idet Adskillelsen mellem Over- og Underdel træder tydeligere frem[4]. At gamle Snorekar af Arten: *40—47* virkelig have været Begyndelsesformen for disse, er idetmindste høist sandsynligt. Og for de her omhandlede Formers Vedkommende er Ligheden mellem de fremmede Kar og vore baade i Form og Ornamentik ligesom med Hensyn til Lerfarve og Behandling saa stor, at de alle ubetinget kunne betegnes som fremgaaede af en fælles Tilvirkning. Føies hertil den begrænsede Forekomst i Danmark, i de jydske Enkeltgrave, hvis Indretning og Udstyr i det Hele er, som det kjendes fra de nævnte Egne mod Syd, da er det klart, at der her maa tales om Indførelse af en fremmed Kultur[5].

At dette nu ingenlunde ligger meget langt tilbage i vor Stenalder, blev ovenfor set: allerede forud var Metallet i Syd- og Vesttydskland kommet i Brug til Fremstilling af Stridsøxer. Men at paa den anden Side hele denne Række Lerkar ikke er fra et sildigt Afsnit af den danske Stenalder, dette fremgaar allerede deraf, at de hidrøre fra de ældre jydske Enkeltgrave, ovenover hvilke der i Høiene ligger yngre Grave fra flere Stenaldersafsnit[6]. Bestemtere angives dernæst Grænsen nedad i Tiden deraf, at Tandstokken aldrig findes brugt i Mønstrene paa disse Lerkar. De maa være fra Tiden forud for Anvendelsen af dette yngre Redskab og følgelig samtidige med den foran fremstillede skjønne Lerkarstil. Men saa stærk en Modsætning mellem samtidige Stilarter og Karformer maa angive dybtliggende Forskjelle hos de to Befolkninger. Det skal i det følgende ses, at Manglen af Tandstokornamentet ikke med Urette benyttes ved Tidsættelsen, idet Tandstokken netop i de samme Egne findes anvendt i stort Omfang og endog til lignende Mønstre, men paa Lerkar af anden og yngre Form.

ANMÆRKNINGER.

1. Om disse Stridsøxer se Aarb. f. nord. Oldkynd. 1898, 174 og 1913, 310.
2. Om Enkeltgravene se sidst anf. Afhandlinger.

3. Anf. St. 1898, 177. Verdenskulturen, 2, 40. Hoernes, Urgeschichte, 1915, 321.
4. Oudheidkund. Mededeel. 1911, 5, Fig. 8. Holwerda, Nederlands vroegste beschaving, Leiden 1907, Pl. 1, 10 og 17; jvfr. Nils Åberg, Die Steinzeit in d. Niederlanden, Uppsala 1916, Fig. 14, 15, 19. Altertüm. uns. heidn. Vorz. 1911, 5, Pl. 13, 195 og Pl. 49, 876—77. Zeitschr. f. Ethnologie 1900, 32, Verhandl. 260. Jahresschrift f. Vorgeschichte d. sächs. thüring. Länder, 8, Pl. 19 og 20. Mitth. Anthrop. Ver. Kiel, 1892, 5, 12. Mannus Bibl. 1912, Nr. 9, Kossinna, Die deutsche Vorgesch., 10, Fig. 10—12. Mannus, 1, 194 flg., 263, 267; 2, 77. Vorgesch. Alterthümer d. Provinz Sachsen, Heft. 1, 42. Schlesiens Vorzeit in Bild u. Schrift, N. F. 7, 69, Fig. 258. Pravěk, 1909, 125. Píc, Čechy předhistorické, Praze 1899, 1, Pl. 36 og fl. St. Götze, Vor- u. frühgesch. Altert. Thüringens, S. XXI, Pl. 2. Hoernes, Urgesch., 1915, 316.
5. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1898, 280; 1913, 315. 6. Se de anf. Afhandl. i Aarb. 1898 og 1913.

AFBILDNINGERNE.

178. Sønder Omme, Nørvang Herred. Fra en Enkeltgrav under Høi, sammen med en Stridsøxe, nærmest som Sophus Müller, Ordning, 74. A 22606.
179. Tyregod, Nørvang Herred. Fra en Høi. A 27175.
180. Veirum, Hjerm Herred. Fra en Enkeltgrav i Høi. A 19493.
181. Tømmerby, Skads Herred. Fra en Enkeltgrav under Høi. A 28556.
182. Askov, Malt Herred. Fra en Enkeltgrav under Høi. A 24545.
183. Slauggaard, Slaugs Herred. Fra en Enkeltgrav i Høi. A 15035. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1897, 208.
184. Vester Thorsted, Anst Herred. I en Enkeltgrav under Høi. A 23347.

185—194. SÆRRÆKKER FRA TANDSTOKKENS TID, JYLLAND OG LOLLAND-FALSTER.

I en anden Landsdel, paa Lolland-Falster, har den sidst omtalte jydske Karform vist sig og prydet i samme Stil, men med et afgjort yngre Præg, idet Mønstret dels er finere og tættere sammenstillet, dels udført med Tandstok. Det skulde siges, at denne Række slutter sig som en Fortsættelse til den jydske. Man sammenligne Karrene: *183* og *185*, der ogsaa er udført i Streg; men der kjendes et Kar med lignende Mønstre i Tandstok[1]. Dette Redskab er anvendt ved: *186*, og Karret: *187* viser samme Mønster, men udført paa endnu senere Maade, nemlig med et Kamredskab, hvorved en Række Linier indridses paa een Gang, jvfr.: *206*.

Medens der fra Jættestuer og andre store Stengrave paa Lolland-Falster haves adskillige Kar af denne yngre Række, foreligger intet af den ældre, jydske Art fra disse Øer, og paa de øvrige Øer ere hverken de yngre eller de ældre fremkomne. Hvis nye Fund ikke skulde forandre disse Forhold, hvad der efter de mange Aars Indsamling ikke er sandsynligt, kan Forklaringen næppe være anden end den, at ligesom den jydske Række betegner et fremmed Indskud sydfra paa vor Grund, maa ogsaa den lollandsk-falsterske være det, blot foregaaet til en noget senere Tid. Det er forstaaeligt, at et saadant Indskud træffes paa vore sydligste Øer, og hermed stemmer det, at det omløbende Vinkelmønster paa Karrene: *186* og *187* er almindeligt paa lignende Kar fra de overfor liggende tydske Kystlande og vidt udbredt sydover[2].

Den ældre, jydske Række fik, som angivet, ikke nogen Fortsættelse nedad i Tiden, idet Form og Ornament forvanskedes og forsvandt. Noget maa da være traadt i Stedet, og dette kan paavises, nemlig Rækken: *188—191*. Stil og Mønster er saa noget nær det samme som ved flere af hine, først omløbende Liniebaand med mellemliggende Bælter af Skraalinier, og sluttelig kun disse samlede i nedadløbende Vinkelrækker. Men Udførelsesmaaden er yngre, idet Alt er gjort med Tandstok og i fin og tæt Sammenstilling. Disse Kar forekomme netop i det

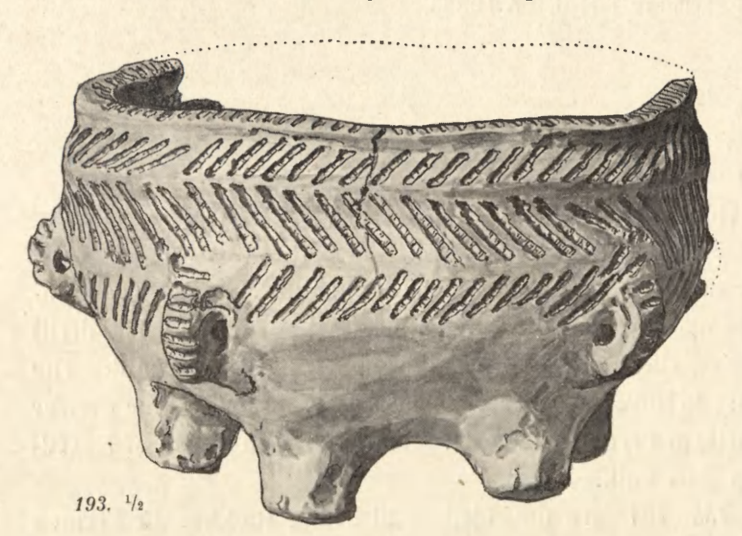

185
186
187
188
191
189
190
1/2

sydvestlige Jylland, hvor de ældre, sveiede Kar ret egentlig høre hjemme, men ikke nordpaa, ud over Ribe og Veile Amter[3]. Fremdeles findes de i Enkeltgrave, der ere udstyrede med en Stridsøxe af yngre Form. At disse Bægre have afløst de ældre jydske, er da sandsynligt nok, og heller ikke Tidsættelsen i det Hele kan reise sønderlig Tvivl. De vise nemlig den mest udprægede Tandstok-Stil og maa saaledes, trods alle Forskjelligheder, være samtidige med den foran fremstillede Række: *137—145* og slutte sig til de i det følgende omtalte Bægre, der ere behandlede med Tandstok.

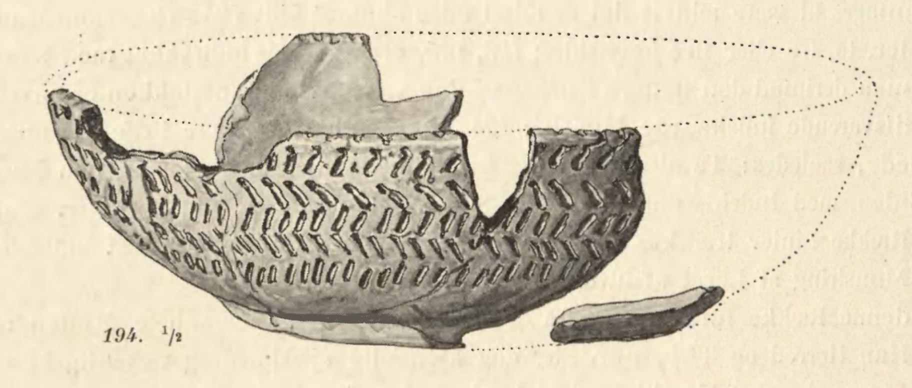
192. ½

Ved Forekomst og Ornament ere disse Kar knyttede til de sveiede Bægre, der ere en en fremmed Karform. Ogsaa for disse retvæggede Bægre maa der med Hensyn til Form og Mønstre antages en fremmed Oprindelse. Væsenlig lignende Bægre kjendes nemlig fra et stort Omraade i Schlesien, Posen, Mähren og Galizien[4], og ved dem træffes en Mønstring med Tværbaand af Skraalinier som ved: *191.* Fra det hollandske Gelderland foreligger et Bæger, der er saa ligt vort Kar: *188*, at begge kunde antages at være gjorte af samme Haand[5].

193. ½

Men saaledes er Bedømmelsen paa Forhaand sikret for de brede og lave Skaale med flad Bund eller paa Fødder, som undertiden træffes i de jydske Enkeltgrave, men intetsteds ellers i Landet. Ornamentet angiver deres Stilling, idet det som ved de sidste Rækker kan være rundtløbende Baand at Skraalinier udførte med en takket Kant: *192* og *193*, eller indskaarne Skraalinier, der danner et nyt nedadløbende Vinkelmønster: *194.* Allerede efter disse Mønstre maatte Skaalformen antages at være af fremmed Oprindelse; men tilsvarende Kar med de eiendommelig tilsatte Fødder kjendes tillige fra Nordtydskland, og Formen kan følges indtil Middelhavslandene[6].

194. ½

ANMÆRKNINGER.

1. Fra en stor Gravkiste med Gang, Orebygaard, Musse Herred. Karret er afbildet efter en gammel Tegning: Oscar Montelius, Chronologie d. ältesten Bronzezeit, S. 118. Det synes nu at være gaaet tabt.

2. F. Ex. Brunner, Steinzeitliche Keramik in der Mark Brandenburg, 1898, 17.
3. De kjendes fra Nørvang, Malt og Skads Herreder.
4. Schlesiens Vorzeit in Bild u. Schrift, N. F. 7, 67, 69, 73. Mannus, 2, 73. Zbiór Wiadomošci do Antropol. Krajowej, 14, Pl. 1. Zeitschr. f. Ethnologie, 1883, Pl. 1; 1902, 174. Pravčk, 1909,. 123. Archiv f. Anthropol. 35, 335.
5. Pleyte, Nederlandsche Oudheden, Gelderland, Pl. 18; jvfr. Nils Åberg, Die Steinzeit in den Niederl., 42.
6. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1898, 228, 243. Götze, Die Altertümer Thüringens, Pl. 2. Die Altertümer uns. heidn. Vorzeit, 5, Pl. 61. Bullettino die paletnol. italiana, 24, Pl. 18. Notízie degli scavi, 1904, 303 og 319.

AFBILDNINGERNE.

185. Gaabense, Falsters Nørre Herred. Fra en stor Stengrav. 13140. *186.* Som frg., Montelius, Chronol. d. ält. Bronzezeit, 89. *187.* Killerup, Musse Herred. Fra en Jættestue. A 16788.
188. Hvelplund, Nørvang Herred. Fra en Enkeltgrav under Høi. A 17466.
189. Brande, Nørvang Herred. Fra en Enkeltgrav under Høi. A 24618.
190. Alslev, Skads Herred. Fra en Enkeltgrav i Høi. A 28284. *191.* Debel Gaarde, Malt Herred. Fra en Enkeltgrav i Høi. A 12238. *192.* Helstrup, Middelsom Herred. Fra en stor Gravkiste. A 28431. *193.* Døstrup, Hindsted Herred. Fra en Gravhøi. A 23974.
194. Brøndum, Skads Herred. Fra en Enkeltgrav i Høi. A 10828.

195—232. DE YNGRE JYDSKE ENKELTGRAVES TID.

Ikke letvunden er Oversigten over de Rækker, som her skulle behandles. Meget maa gjennemses og Enkelthederne betragtes, selv om de oftest ere ubetydelige og ikke tiltrækkende, dertil indviklet forblandede. Men af disse Kar, eller rettere af hele Gruppen: *63—177* paa den ene Side og paa den anden: *178—232*, disse to Hovedgrupper i Danmarks Stenalder stillede overfor hinanden, afhænger den sidste Forstaaelse af Prydkunsten paa Lerkarrene, som ogsaa af Hovedforhold i vor Stenalders Kultur og hos dens Folk.

195—206. De retvæggede Bægre: *188—191* føre umiddelbart til denne Række. Er Formen ved hine oprindelig fremmed, maa den ogsaa være det ved disse. Vinkelmønstret frembyder derimod den Grundforskjel, at det ved de første ligger efter Karrets Høide, men her efter dets Bredde; dog saaledes ligger det ogsaa paa Karrene: *186* og *187*, ved hvilke det betegnedes som som sydfra indkommet. Det hermed nærmest beslægtede store og aabne Mønster paa: *195—200* skulde antages at være ældst; det er ridset eller skaaret ind: *195—197*, sammensat af fremtrædende Lister, to, tre eller fire jævnsides: *198, 199*, eller sjælden indtrykket med tosnoet Traad: *200.* Yngre maa derimod den tættere Sammenstilling være, hvori Tandstokken er anvendt: *201—203*, og det tilsvarende indskaarne Mønster: *204—205.* Ældre og yngre Udførelsesmaade kunne findes blandede, saaledes: Tandindtryk over hele Siden, men Snoreindtryk paa Randen, eller øverst paa Siden, med Indridsning nedenfor. Sluttelig kommer Ornamenteringen med en Kam, hvorved en Række Linier trækkes paa eengang: *206*, jvfr.: *187*, dette senest indførte Redskab. hvormed al Mønstring af Leret afsluttes.

Kar af denne Række forekomme fra Sønderjylland op gjennem hele Midten af Halvøen indtil Øster Han Herred og Thy, nordefter dog kjendelig sjældnere og væsenlig kun de senere Led. I Formen er der den Forskjel, at en bred, flad og ornamenteret Mundingsrand er Reglen for Karrene nordpaa ved de ældste Mønstre uden Tandstok; men sydpaa er der med tilsvarende Mønstre en tynd Mundingsrand, som det ogsaa er Tilfældet ved de yngre Kar med Tandornamentik, hvad enten de findes i nordlige eller sydlige Egne. Dette Forhold er tydeligt nok, men

ikke bestemt afgrænset; i visse mellemliggende Egne vise Karrene en Overgang mellem, hvad der findes stærkt udpræget mod Nord og mod Syd. Nogen større Betydning har dette dog ikke. Det nævnes kun, fordi det angiver det Synspunkt, under hvilket ogsaa de ornamentale Forskjelligheder maa betragtes; de skyldes alene det stedlige Lerarbeide, der har havt forskjellige Midtpunkter, hvorfra visse Egenheder bredte sig og greb ind over andre Omraader.

207—216. Ved denne Række er Formen den samme, og altsaa oprindelig fremmed, men Ornamentet ganske anderledes, ikke vinklet, men retliniet nedadløbende, og saavidt skjønnes ikke af fremmed, men af hjemlig Oprindelse. Man ser gjennem disse Mønstre tilbage til Rækken: *63—76.* Begge Steder er der nedadløbende Linier, der kunne udgaa fra Tværbaand foroven, og Linierne ere samlede i Striber, der adskilles ved glatte Mellemrum. Striberne føres helt ned til Bunden og brede sig, saa at Mellemrummene endog helt bortfalde, altsaa den samme Udvidelse af Ornamentet, der ses ved den ældre Række. Man gjenfinder ligeledes her baade Mønstringen med tosnoet Traad: *207, 210, 213,* de fremtrædende Lister: *208, 209, 214,* der kunne være tæt tværdelte som til Efterligning af Snore, og dertil indridsede eller indskaarne Linier: *211, 215.* Naar alt dette kjendes fra de ældre Karformer, kan der vel ikke være Tvivl om, at Mønstrene paa disse retvæggede Bægre baade i deres Sammensætning og i Udførelsesmaaden skyldes en Overlevering fra gammel Tid. Dette maa ogsaa gjælde de tilsvarende Træk ved: *195—200* i den foregaaende Række med Vinkelmønstre.

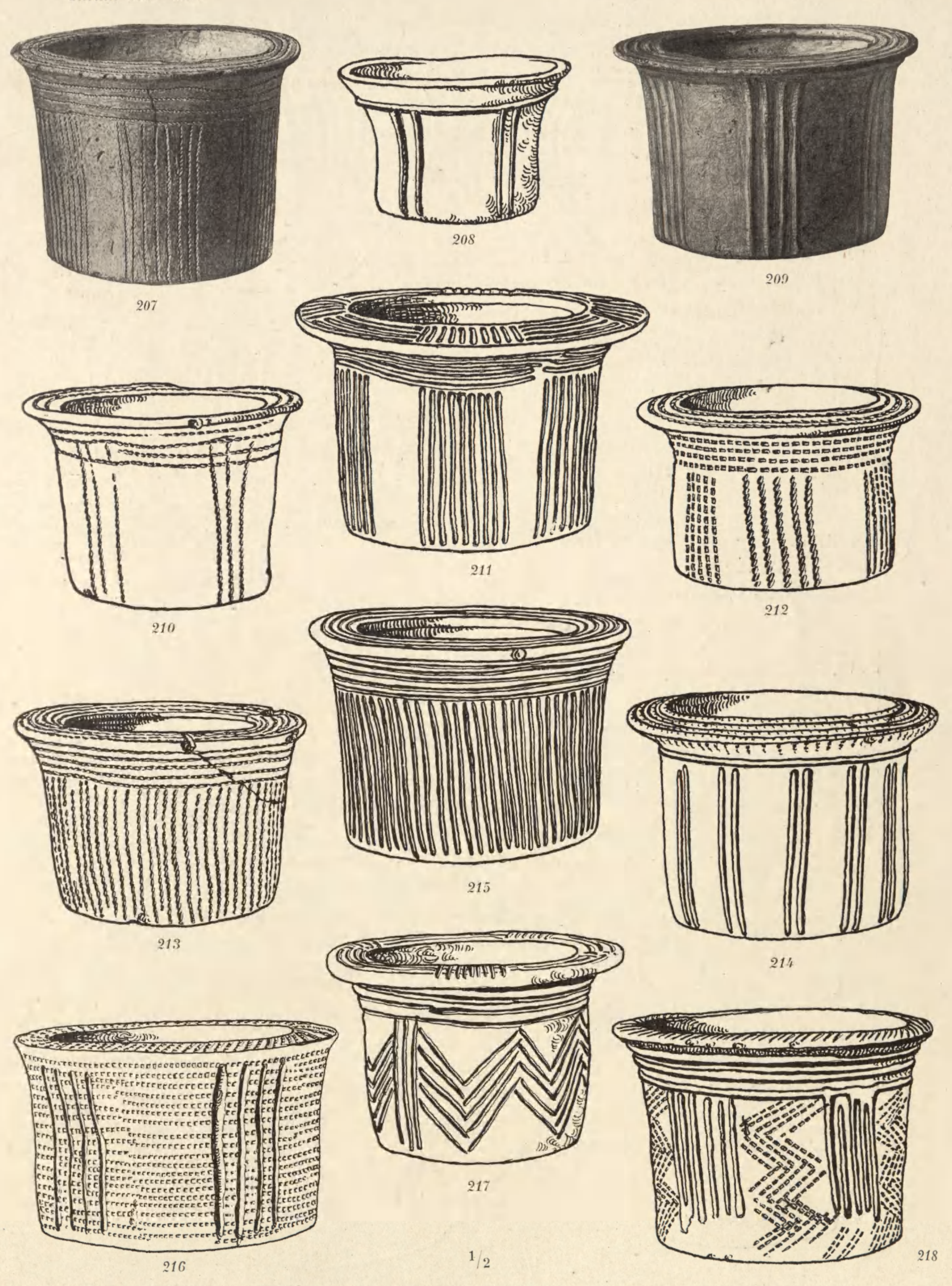
Hertil føie sig nu Tandstok-Indtrykkene som et yngre Træk. Ved flere Kar ere de ligefrem lagte hen over de nedadløbende Striber, som ere ifærd med at forsvinde: *216.* Ved andre ere de indblandede i det ældre, som var man ved at prøve, hvorledes det nye Redskab virkede. Bægret: *212* har saaledes Snoreindtryk paa Mundingsranden og tillige i en af de nedadløbende Striber, medens en anden af dem har nogle Linier med Snor, de andre med Tandstok og denne alene har dannet de øvrige Striber. Paa lignende Maade har et Bæger med Lister som ved: *209* Tandindtryk paa Mundingsranden, og ved et Kar med Streger som ved: *211* er der Tandindtryk i de omløbende Baand foroven. En saadan Sammenblanding omtaltes ogsaa ved den foregaaende Række: *195—206.*

Disse Kar findes ganske overveiende paa et nordligt Omraade i Midtjylland, ikke ned mod Kongeaaen, og nord for Limfjorden kun paa to Punkter, hvor Farvandet er smallest. De have da ogsaa oftest den brede, ornamenterede Mundingsrand, som omtaltes ved Bægrene med Vinkelbaand, naar de findes nordpaa. Ligesom hine ere disse at opfatte som en stedlig Form med en vis Udbredelse.

217—218. En Bekræftelse herpaa og et Bevis for, at Rækken: *195—206* med Mønstre af fremmed Oprindelse og Rækken: *207—216* med gamle hjemlige Mønstre ere samtidige, giver det, at de to Slags Mønstre findes forenede paa samme Kar. Flere Gange ses de omløbende Vinkelbaand fra den første Række sammenarbeidede med de nedadløbende Striber fra den sidste: *217.* I denne Samtidighed kunne vi tillige indføie Slutningen af Rækken med nedadløbende Vinkellinier: *191.* Dette Mønster ses paa adskillige Kar som: *218* indført mellem de nedadløbende Striber, og denne Forening af Enkeltheder fra en sydlig og en nordlig Gruppe findes paa Kar netop fra det Mellemomraade i Nørvang, Lysgaard og Hammerum Herreder, hvor dette skulde ventes.

219—221. Ved de jydske Enkeltgraves Kar anvendes den tosnoede Traad som Ornamenteringsredskab og dette baade ved den ældre: *178 flg.* og de yngre Rækker: *195* og *207 flg.* Som foran vist, træffes dette ikke i Prydkunstens Hovedforløb. Det er et fremmed eller et fra den allerældste Tid bevaret Træk. En ret talrig, men tarvelig Række af de retvæggede Bægre har omløbende Linier gjorte i ofte afbrudt Streg: *220,* men ogsaa med Tandstok. Ved nogle enkelte findes dette Mønster udført med Traadindtryk: *219,* og at dette er det oprindelige Forbillede for Mønstret, kan sikkert antages. Men det samme, udført med tosnoet Traad eller i Streg, findes

195
198
200
196
199
197
201
202
203
204
206
205
1/2

1/2

1/2

paa det samme Omraade sydpaa, hvor den retvæggede Bægerform har hjemme[1]. Atter her er da en Tilknytning til det fremmede. Tilsvarende Tværlinier under Mundingsranden, udførte snart i Streg, snart i Tandstok, findes ved større Krukker: *221* og ved smaa Kopper, der have en simpelt ind- og udbøiet Udlinie, som viser tilbage til Rækken: *178—184*.

222—223. Den Blanding af Træk fra forskjellige Sider og den Fastholden af det gamle, som bestandig møder ved disse Kar, er her ret iøinefaldende. Formen ligner de sidst omtalte: *221*, men Mundingsranden er ved: *222* bred og ornamenteret ganske som ved Rækken: *207 flg.* Dertil er Mønstret af den allerældste Art, som ved: *43*; ved: *222* er det udført med tosnoet Traad, men indridset ved: *223*. Har det gamle Fryndseornament kunnet bevares saa uforandret, da forstaas det, at det ved Rækken: *207 flg.* kan findes i videre udført Form.

224—230. Ligesaa uforandret ses det oprindelige Fryndsemønster med de nedadløbende, kort afbrudte Linier ved: *224*, *225*; men her ere de udførte med Hjertemuslingens, Kardiens, takkede Kant. Dette ogsaa ved Bægret: *226*, der i Form og med Hensyn til Mønstret svarer til Rækken: *207 flg.* Altsaa endog Kardien, der ret egentlig henhører til den skjønne Stil fra Jættestuernes Kreds, er anvendt ved Enkeltgravenes Bægerform. Fremdeles findes dette Ornamenteringsredskab anvendt ved de fleste af de Mønstre, som træffes paa de retvæggede Bægre, omend ofte vanskelig kjendeligt. De nedadløbende Striber paa: *227* svare dog sikkert til Mønstret i Rækken: *207 flg.* Til Vinkelbaandene og Opløsningen af dem i Rækken: *195 flg.* svarer Mønstret paa: *228*. Samtidigheden bevises af, at et Kardiums-prydet Kar er fundet i samme Grav som et tandornamenteret; paa Lerkarret: *229*, der henhører til Rækken: *195 flg.*, ere Felterne mellem de indridsede Skraabaand ornamenterede med Kardium, og nøiagtig det samme eiendommelige Mønster, der ses paa Bægret: *230*, udført med Kardium, gjenfindes paa et tilsvarende Kar, der er mønstret med Tandstok.

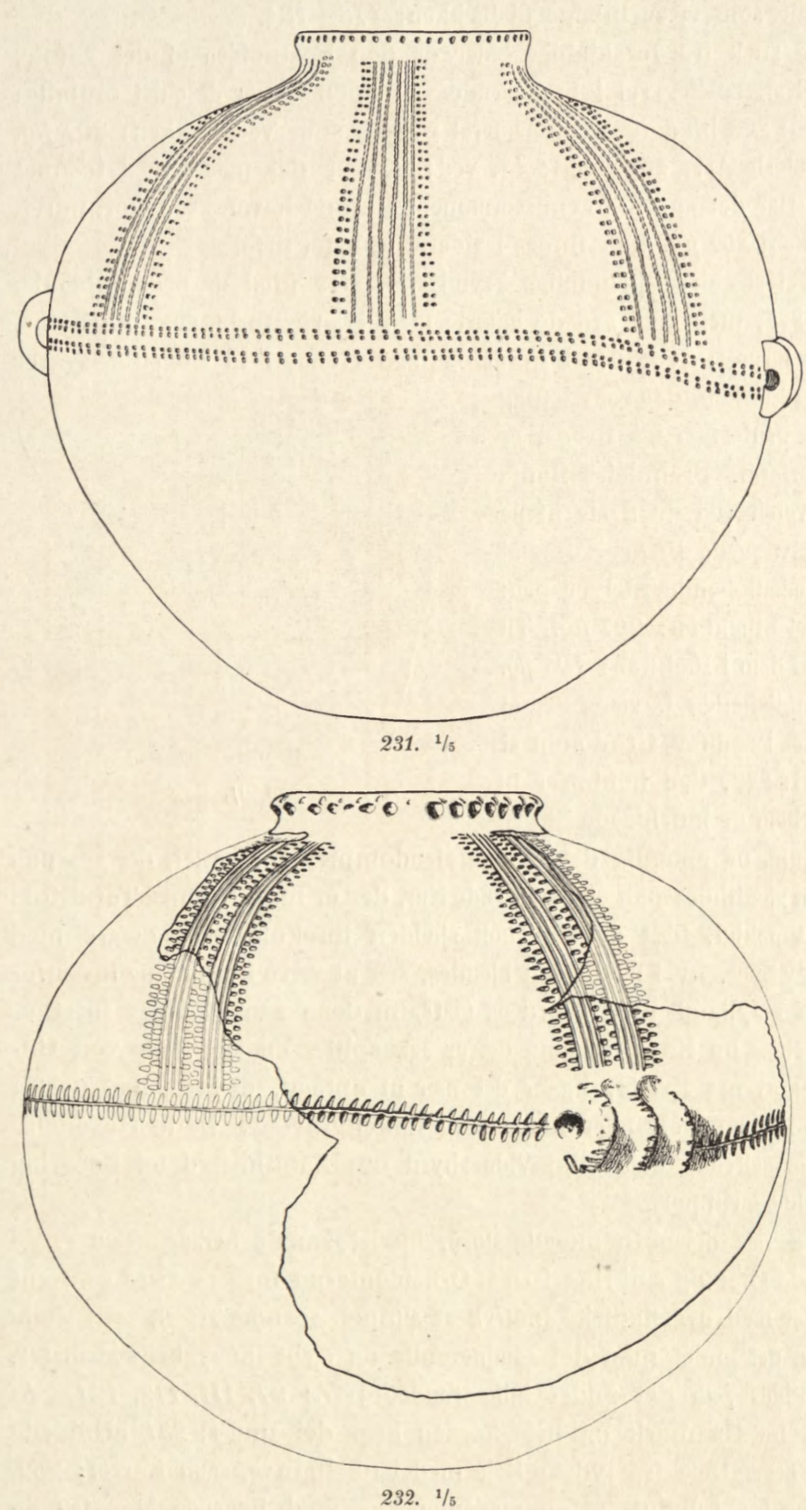

230. 1/2

Derimod spores en stedlig Forskjel, idet de rigtignok sjælden forekommende Bægre med Kardiumsprydelser — ialt en halv Snes, hvis Findested kjendes, ses at være fremdragne indenfor eller nær Stengravenes Omraade i Jylland mod Nord og Øst[2], medens saavidt vides intet er truffet i det Indre af Halvøen. Naar nu Kardien, som det er set, spiller en stor Rolle ved Udstyringen af Lerkarrene fra Stengravenes Kreds, ligger det nær at antage, at Redskabet derfra er laant til disse Kar, der efter Form og Mønster henhøre til Enkeltgravene. De to Hovedstilarter findes altsaa her sammensmeltede: et vigtigt Vidnesbyrd om Samtidighed og Berøring mellem de saa forskjellige Stenaldersgrupper.

231—232. I samme Retning vise disse to mægtig store, kugleformede Lerkar. Saa ens i Formen, med Hensyn til de brede Ører og Anbringelsen af Ornamenterne maa de være omtrent samtidige. Men det ene er prydet med overfladiske Indtryk af simpel, tosnoet Traad, som dette kjendes fra Enkeltgravenes Kreds, det andet med det sammensatte og dybt indtrykkede Mønster, der indtager en fremtrædende Plads paa det andet Stilomraade, jvfr.: *97*, *111*, *112*, *121*. Af denne Karform haves fremdeles fra Danmark og hele Norden kun det under: *231* afbildede Stykke og Skaar af et lignende, begge Dele fra jydske Høie med Enkeltgrave, samt Karret: *232*, om hvilket kun vides, at det er fra Jylland. Men saadanne Kar med lignende Mønstre og undertiden i samme Udførelsesmaade som ved: *231* ere i stort Antal fremkomne i sachsiske og bøhmiske Egne[3]. Det er da udenfor Tvivl, at det er en oprindelig for Danmark fremmed Form, paa hvilken de skjønne Ornamenter, der ses paa Karret: *232*, ere overførte fra den hjemlig danske, rigere Stil. Bedre Vidnesbyrd kan ikke findes for Rigtigheden af den Opfattelse, at der i vor Stenalder samtidig fandtes to vidt forskjellige Stilarter med indbyrdes Berøringer.

Det er ikke Hensigten her at gjennemgaa alle Enkelthederne i Prydkunsten fra de yngre jydske Enkeltgrave under Jordhøi; der findes flere andre Forbindelser af de forskjellige Led end de nævnte; andre Træk træffes indførte, og tillige ses megen Bevægelighed i det Smaa. Men her er kun omtalt, hvad der væsenlig bidrager til at oplyse om denne Kunstøvelses Art og Indhold, dens Oprindelse og Udvikling og dens Forhold til den anden Hovedretning, som foran er behandlet. Hvad der er fremført kan nu sammenfattes til Forstaaelse.

231. 1/5

232. 1/5

Det saas, at Lerkarrene fra de ældre jydske Enkeltgrave vise en Prydkunst: *178—184*, der er forskjellig fra hele det almindelige Stilforløb: *163—177*, uden Forudsætninger i vort Land, men udbredt over Nordtydskland og sydpaa i det Indre. Det er da en derfra indkommen Kunstøvelse. Yngre Rækker slutte sig hertil: *185—194*, og derefter have Lerkarrene fra de yngre jydske Enkeltgrave andre og nye Mønstre: *195—230*, der dels betegne en Fortsættelse af det Fremmede, dels ere optagne fra de gamle hjemlige Stilretninger.

Paa lignende Maade staar det med Karformerne. Helt igjennem afvige de fra, hvad der kjendes fra den hjemlige Hovedrække; men kun længst tilbage: *178—184* ere de nøiere overensstemmende med Lerarbeidet sydpaa, senere hen: *188 flg.* vel bestandig af fremmed Grundform, men for en Del: *207 flg.* eiendommelig danske i Enkelthederne.

I den ældre Række ere de ret faatallige Lerkar, overveiende: *178—184*, eller udelukkende: *188—191*, fra Jyllands sydlige Egne og desforuden fra en anden ligeledes sydlig Landsdel: *185—187*. Derimod findes den yngre Række, der tæller over hundrede Kar: *195—230*, udbredt op over Halvøen, dog med nogen Begrænsning og med visse Forandringer. Men gjennem hele Halvøen træffes Enkeltgravenes Kar udelukkende i og om de indre og vestlige, flade Egne udenfor Bakkelandet, der er Stengravenes egentlige Omraade. I

de andre Landsdele er det netop, at Karformerne kunne spores paa enkelte sydlige Punkter, Mønstrene derimod ikke[4].

Kar af den ældre Række: *178—184* findes i Jylland udelukkende i Jordgrave under Høi, disse Enkeltgrave[5], der i alle Henseender meget skille sig fra de stenbyggede Fællesgrave, hvori der over hele Landet optages Lerkar, der henhøre under den anden Hovedart af vor Prydkunst. Derimod findes Kar af den yngre Række meget ofte rundt om Enkeltgravenes egentlige Omraade i de stenbyggede Fællesgrave, baade Jættestuerne og de store Gravkister. Hvor der ellers i Landet er truffet Lerkar, der slutte sig enten til den ældre eller den yngre Række, har det altid været i Stengrave[6].

Sydfra indkommet, efterhaanden udbredt og omformet ved Optagelse af forud hjemlige Træk har den fremmede Prydkunst i Jylland sluttelig afløst den ældre Stilretning; men samtidig fortsattes denne paa Øgruppen gjennem flere Afsnit. Forholdene ere saaledes meget sammensatte og tillige vanskelige at erkjende, idet bestemtere Skjel ikke er afsat i nogen Retning, hverken stedlig, mellem ældre og yngre, mellem fremmed og hjemligt, eller i Forholdet til de to Hovedformer af Grave.

Hvad angaar det indbyrdes Tidsforhold, er det set, at den ældste fremmede Prydkunst: *178—184* tilhører Tiden forud for Tandstokkens almindelige Anvendelse. Derimod optoges Brugen af Kardium som Ornamenteringsredskab: *224 flg.* Den ældste Række fra Enkeltgravene maa da henhøre til Tiden før og om den skjønne Stil i det andet Hovedforløb. Derefter fulgte den fremherskende Anvendelse af Tandstokken, omtrent til samme Tid i begge Stilarter. Sluttelig fortsattes de hver for sig ad skilte Baner indtil den sidste Tid, da Ornamenter overhovedet anbragtes paa Lerkarrene.

Overfor den frodige Opfindsomhed, den Rigdom i Indhold og den Følelse i Udførelsen, der gjør den anden Prydkunst saa tiltrækkende, møder der her overalt en Ensformighed og Ringhed, en blot regelret Gjentagelse af det givne og en Overfladiskhed i Behandlingen, hvorved lidet fremkommer, der har Værd, og Virkningen bliver Kjedsomhed. Hvad der end er optaget fra den anden Side — i modsat Retning spores ingen Afgivelse — saa har det ikke frugtet. En modsat Aand kommer frem i de to Hovedgrupper.

Ogsaa dette har Betydning — ved Siden af den stedlige Sondring og af Forskjellen mellem Jordgravene og Stengravene ligesom mellem visse Vaaben og Redskaber — for Spørgsmaalet, om ikke Enkeltgravenes øxebærende Folk, hvis særlige Kultur kan spores over det nuværende tydske Omraade, er herfra trængt ind mellem Landets tidligere Befolkning. Det er da sket i Fortsættelse af Bevægelser i samme Retning fra de ældste Tider af, ligesom tilsvarende Tilskud af Kultur og vistnok ogsaa af Befolkning gjennem Tiderne fortsat modtoges vestfra over Europas Kystlande[7].

Som Prydkunsten fra begge Sider sammensmeltedes og nye Dannelser fremkom, saaledes maa det ogsaa være gaaet den oprindelig uensartede Befolkning. I Stenalderens sidste Afsnit: Flintdolkenes Tid, fremgik heraf en ensartet Kultur over hele Landet, ogsaa med det Fællestræk, at Lerkarrene ere uden Prydelse, hvor de saa end fremkomme. Hele den gamle Prydkunst paa Lerkarrene var opslidt og forsvandt.

ANMÆRKNINGER.

1. Se S. 63 Anm. 4. 2. Hindborg, Fjends, Hornum, Hindsted, Onsild, Vor, Nørvang Herreder.

3. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1915, 99. Götze, Gefässformen u. Ornamente, Jena 1891, 32. Vorgeschichtliche Alterthümer d. Provinz Sachsen, Einleitung, 43 flg., 80, 84, 89. Píč, Čechy předhistorické, Praze 1899. 1, Pl. 2 og fl. St. Mittheil. d. anthropolog. Gesellsch. Wien, 24, 148. Mannus, 1, 184. Jahresschrift f. Vorgesch. d. sächs. thüring. Länder, 8, Pl. 19.

4. Paa Bornholm er der fundet et retvægget Bæger, der er prydet i ældre Stil, som den kjendes

fra Stengravene, og mange saadanne ere fremdragne i Holland; se Afbildningerne A. P. Madsen, Gravhøie og Gravfund, 1, Pl. 44, Fig. 13 og Oudheidkundige Mededeel., 7, Fig. 35, Det kan antages, at den nye Karform er bleven sydfra optagen paa disse Steder, medens der endnu arbeidedes i den gamle Stil. 5. Se S. 58 Anm. 2. 6. Se: *185—187* og Anm. 4 ovfr.
7. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1913, 317.

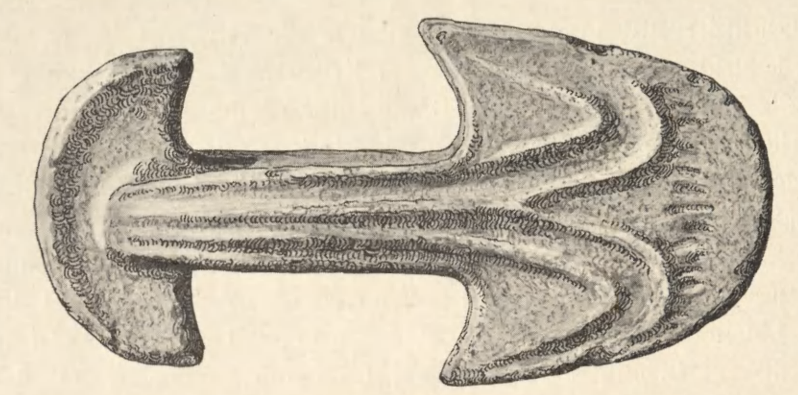
AFBILDNINGERNE.

195. Lindknud, Malt Herred. Fra en Høi med Enkeltgrave. A 12233.
196. Jellinge, Tørrild Herred. Fra Gravkammer i Høi. 27521.
197. Bobøl, Malt Herred. Fra en Enkeltgrav i Høi. A 21034.
198. Skarrild Overby, Hammerum Herred. Fra en Høi med Enkeltgrave. A. P. Madsen, Gravhøie og Gravfund, Fyen og Jylland, 28. *199.* Sattrup, Vor Herred. Fra en Høi med Enkeltgrave. A 27817.
200. Louns, Gislum Herred. A 1256. *201.* Bindeballe, Tørrild Herred. Fra Enkeltgrav i Høi. A 14713.
202. Ukjendt Findested. A 9836. *203.* Kvolsted, Fjends Herred. Fra en Jættestue. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1915, 120. *204.* Tandrup, Øster Han Herred. Fra Stenkammer i Høi. A 1169.
205. Som: *201.* A 14714. *206.* Frisdal, Hindsted Herred. A 23974.
207. Som: *203.* Anf. St. 118. *208.* Over Holris, Rinds Herred. Fra en Høi. A 17347.
209. Som: *203* og *207.* Anf. St. 119. *210.* Fra samme Grav som: *204.* *211.* Løvel, Nørlyng Herred. Fra en Høi. A 24308. *212.* Fly, Fjends Herred. Fra en Høi. A 11799 a.
213. Mønsted, Fjends Herred. Fra en stor Gravkiste i Høi. A 15905.
214. Fausing, Hjerm Herred. Fra en Enkeltgrav i Høi. A 22256.
215. Bøstrup, Fjends Herred. Fra en stor Gravkiste i Høi. A. P. Madsen, Gravhøie og Gravfund, Fyen og Jylland, 22. *216.* Hagebrogaard, Ginding Herred. Fra en Jættestue. Nord. Fortidsminder, 2, 105.
217. Som: *216.* Anf. St. 104. *218.* Askjærgaarde, Nørvang Herred. I en Enkeltgrav under Høi. A 24593.
219. Slagballe, Tyrsting Herred. Fra en Høi med Enkeltgrave. A 25693.
220. Tyregodlund, Nørvang Herred. Fra en Enkeltgrav i Høi. A 18910.
221. Sattrup, Vor Herred. Fra en Enkeltgrav i Høi. A 27821.
222. Sjørslev, Lysgaard Herred. Fra en stensat Grav i Høi. A 21056.
223. Trehuse, Frederiks Sogn, Lysgaard Herred. Fra en Enkeltgrav i Høi. A 19754.
224. Tostrup, Hornum Herred. Fra en Jættestue. A 16519.
225. Taarupgaard, Fjends Herred. Fra en stensat Grav i Høi. A 22921.
226. Fra Hindborg Herred. C 4216. *227.* Fra Jylland. A 10559. *228.* Fra Jylland. A 8091.
229. Ulstrup, Hindsted Herred. A 26013. *230.* Som: *203, 207, 209.* Anf. St. 121.
231. Dollerup, Nørlyng Herred. Fra en Høi, hvori Enkeltgrave. Anf. St. 100.
232. Fra Jylland. Anf. St. 101.

233—244. PRYDKUNSTENS FORHOLD TIL DE FORSKJELLIGE STOFFER.

Der er i den yngre Stenalder en kjendelig Forskjel i Anvendelsen af Prydkunst paa Leret og paa andre Stoffer: Knogle, Horn, Sten og Rav — paa Træ findes intet bevaret. Medens det forud for Slutningstiden, da Lerkarrene ikke længere ornamenteredes, er en Undtagelse i Gravfundene at træffe et Kar, som ikke er prydet, er det ligesaa sjældent i de samme Fund at møde et Stykke af andet Stof, der har Ornamenter.

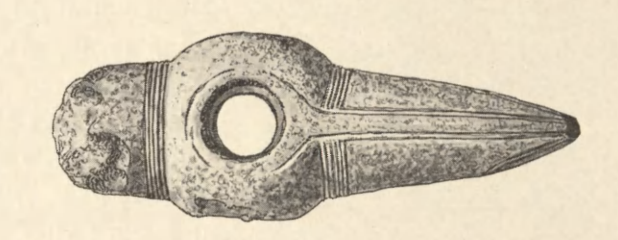
Forstaaeligt nok er dog dette ved Flinten, hvorpaa der iøvrigt ofredes saa meget og saa udmærket Arbeide, idet jo Haardheden gjør Modstand mod enhver anden Behandling end ved Afspaltning. Hvad der herved høiest kunde naas, det blev ogsaa ydet; men den regelmæssige Behandling af Fladen ved en Parallelhugning, som ellers kun udførtes i Ægypten, og den fint takkede Søm, der kun ses paa nordiske Flintsager, maa rettere betegnes som en egen Haandarbeidets Kunst, hvad der skal omtales i det følgende, end som Prydkunst.

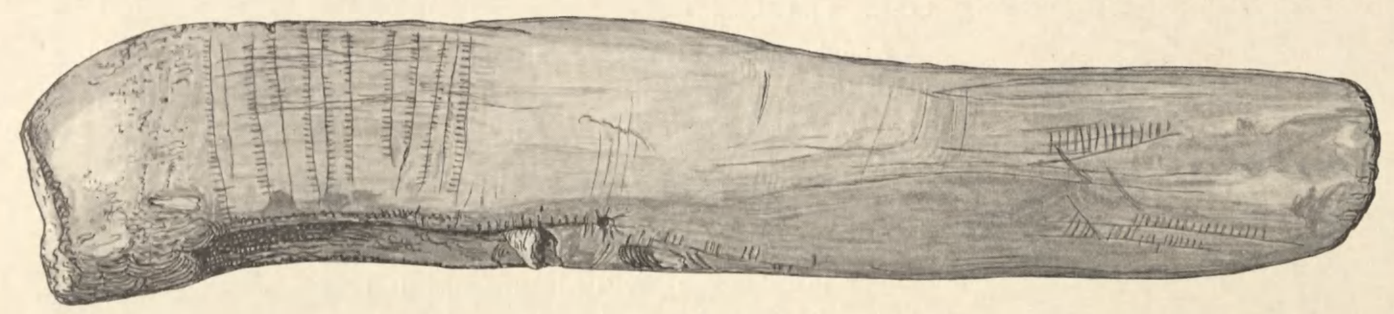
233. $^{1}/_{2}$

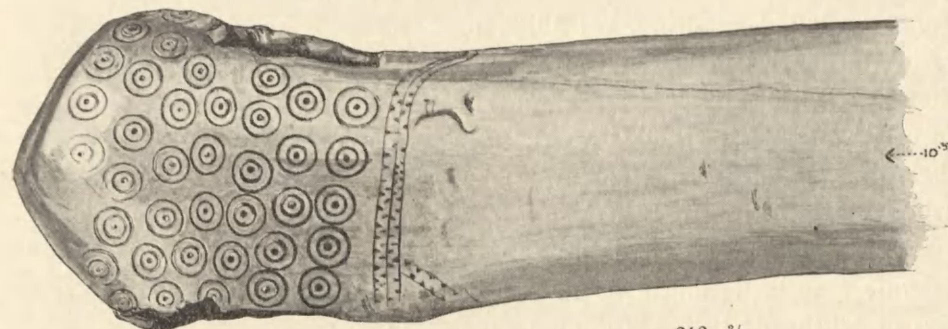
234. $^{1}/_{2}$

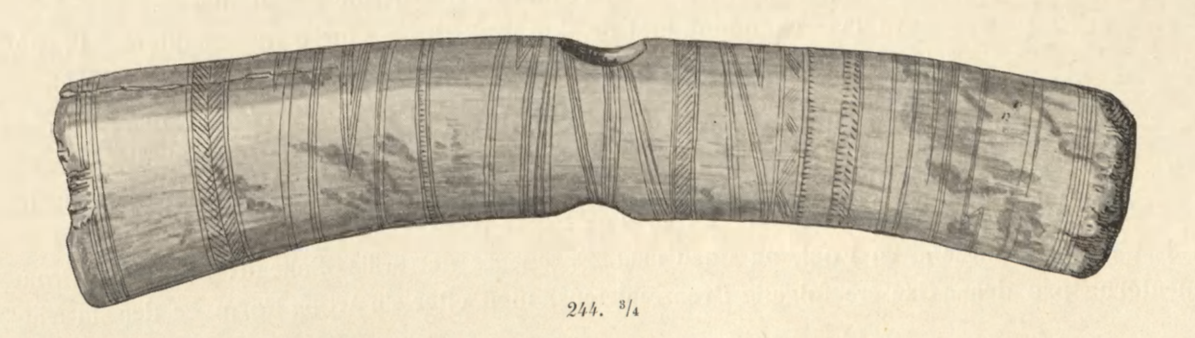
235. $^{1}/_{2}$

241. $^{3}/_{4}$

242. $^{3}/_{4}$

244. $^{3}/_{4}$

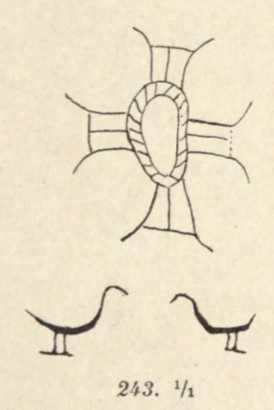
Ingen Vanskeligheder stillede derimod de blødere Stenarter; det ses paa Mængden af udmærket tildannede Stridsøxer: *246—259*, der som Krigerens bedste Smykke stillede høie Fordringer, der rigelig opfyldtes. Og dog: af Ornamentik er der lidet at finde. En enkelt fremtrædende Liste eller en Fure langs Kanter, om Skafthul og midtdelende Fladen, flere jævnsides løbende, og undertiden en fuldstændig Afstribning: *234*. En vinklet Kant eller afrundet Fold, en Knop eller Spids, kun sjælden lidt mere: en Ring lagt om Knoppen, en simpel Vinkellinie, en enkelt Gang saameget, som ses paa: *233* og *235*. Det samme Mønster som paa Lerkarrene findes paa Køllehovederne, se: *77*, *78*, og i det Hele svare jo Listerne og Linierne til, hvad der ses ved Lerarbeidet. Slet intet særligt for Stenen; Ornamenterne ligesaa sjældne som sparsomme. Og det, skjøndt Stenarbeidet stod saa høit, skjøndt Formen er saa gjennembehandlet, og Mængden af det bevarede stor.

236. 3/4 *237.* 3/4 *238.* 3/4

Paa lignende Maade staar det med Sager af andre Stoffer; der er kun lidet at nævne. Et Par Bennaale have tætte Liniebaand: *236*; i et andet Fund foreligger en Naal: *237* og et rørformet Benstykke: *238*, der have samme Mønster, men afbrudt af glatte Striber. To Benplader med Huller til Anbringelse som Smykker have Baand af fine Vinkellinier: *239*, og et stort Ravstykke har dybt indskaarne Vinkelbaand[1].

239. 3/4

Andet er nedarvet fra ældre Stilarter, men svundet ind til næsten intet. Saaledes vise nogle faa Stykker Boreornamenter, jvfr.: *30—39*, men med den betegnende Forskjel fra det gamle, at Indboringerne ikke danne noget Mønster, men kun ere uregelmæssig sammenstillede[2]. Et andet nedarvet Mønster ses paa to Hængeplader af Ben: *240*; Linierne med de kort fremtrædende Streger maa betegne en Fortsættelse af den ældre Stenalders Snoremønster, men med den foran omtalte Forandring, se: *55*, S. 16.

240. 3/4

Endnu ved Stenalderens Slutning træffes dette Mønster paa Hjortetaksøxen: *241*. Paa den anden, ikke afbildede Side har den de inddreiede Kredse om et Midtpunkt, der kjendes fra mange lignende Øxer[3] og ogsaa ses paa det mærkelige Stykke: *242*, ved hvilket Indlægningen med mørk Harpiksmasse er bevaret i de fordybede Mønstre. Disse ere i Bronzealderens Smag; men Formen i det Hele, med Æggen dannet ved skraa Afskjæring, er nedarvet fra den ældre Stenalder, og indkilet i Skraafladen sidder en lille Stump Sten. I denne Øxe findes altsaa de to Tidsrum forenede. Thi inddreiede Kredse om et Midtpunkt træffes almindelig i den ældre Bronzealders Stil[4], men ere, afset fra disse Hjortetaksøxer, ukjendte i Stenalderen. Fremdeles have Tværbaandene med de fine Vinkellinier ganske Bronzealderens Præg[5], men vise tilbage til det gamle Stenalders Mønster af Baand, der ere afdelte med korte Linier fra begge Sider, jvfr.: *111*, *112*, *121*, *232*. Dette er altsaa Oprindelsen for et af Bronzealderens smukkeste Ornamenter; der er paa dette Punkt hos os, som iøvrigt ogsaa sydpaa[6], en Overlevering helt fra den ældre Stenalder af. Paa begge Sider af Skafthullet er der endelig indridset et lille Billede af en Fugl, og udad mod Æggen ses det hellige Soltegn: *243*. Alle Ornamenterne paa denne Øxe ere følgelig Bronzealderens, men efter sin Art og Form er den fra æld-

243. 1/1

gammel Stenalder. Dette gjælder ogsaa Hjortetaksøxen: *244*, med en Udhuling fortil — tilvenstre i Afbildningen — til Anbringelse af det nu manglende Blad. Men Ornamenterne, saa skarpt indskaarne som intet fra Stenalderen, have Bronzealderens Præg, baade de jævnsides trukne Linier og især det smalle, tæt tværdelte Baand tilvenstre for Skafthullet; det svarer ganske til de perlede Linier paa de gamle Bronzer.

Ved disse sidste Sager ere vi førte ud over Stenalderen til den første Metaltid, da en ny Ornamentik kom frem, for en Del sammensat af Led, der vare nedarvede fra Fortiden. Rigt ornamenterede Sager foreligge, som: *242—244* vise det, af letforgængelig Hornmasse, og andre lignende haves i ikke ringe Antal[7]. Naar der fra den nærmest forudgaaende Del af Yngre Stenalder, bortset fra Leret, ikke kjendes stort mere af tilsvarende ornamenterede Sager, end hvad der er nævnt under: *236—240*, kan dette altsaa ikke bero paa, at saadant ikke har kunnet bevares. Naar det er saa lidt og ubetydeligt, maa Prydkunst kun sjælden og i ringe Omfang være blevet anvendt paa Sten, Rav, Knogle og Horn, og dette samtidig med at Leret blev rigt behandlet i vexlende Stilarter.

Denne Modsætning maa have sin dybtliggende Grund. Naar Prydkunsten i den senere Stenalder væsenlig var knyttet til Leret, maa der have været en Aarsag dertil, en Aarsag til Opkomsten og Udviklingen af denne ganske særlige og som det synes ingenlunde nærliggende Kunstøvelse at pryde Lerkarrene. Saa mindes vi, hvad der blev set ved de ældste ornamenterede Lerkar, at Mønstrene vare hentede fra Traadarbeidet, og at selve Redskabet, hvormed der arbeidedes, var Traad og Snor. Det ligger nær at antage, at det var de samme Hænder, der syslede med Traaden paa Skind og Tøier, som ogsaa anvendte den til Mønstrene paa Lerkarrene. Prydkunsten var Kvindernes Sag, som Fremstillingen af Lerkarrene var det. Jævnsides med Mønstringen af Lerkarrene gik det øvrige kvindelige Haandarbeide sin Gang; var noget deraf bevaret, vilde sikkert Overensstemmelsen kunne erkjendes. Det er da en Kvindekunst, vi lære at kjende ved Stenalderens Lerkar, ikke blot hos os, men overalt i Europa, og paa dette Kvindearbeide hviler hele den senere Kunstudvikling.

ANMÆRKNINGER.

1. Nationalmuseet Nr. A 28039. 2. Et Benstykke omtrent som Sophus Müller, Ordning, Stenalderen, 246, med en Gruppe uregelmæssig stillede Huller. A 20582. Et Hængesmykke af Rav fra en jydsk Enkeltgrav, ikke af Form som de ældre Ravprydelser og med spredt staaende Indboringer. A 17538. 3. Sophus Müller, Ordning, Bronzealderen, 140.
4. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1909, 18. 5. Anf. St.
6. Nordtydskland: Mannus, 1, 29 og Pl. 5; 2, 76. Prähistorische Zeitschrift, 1, Pl. 11. Mellem- og Sydeuropa: se Henvisningerne Aarb. f. nord. Oldkynd. 1913, 293, Anm. 4. 7. Se Anm. 3 ovfr.

AFBILDNINGERNE.

233. Hillerslev Herred. A 7049. *234.* Fundet i Isefjorden. A. P. Madsen, Afbildninger; Stenalderen, Pl. 33.
235. Baag Herred. A 10781. *236.* Bennaal. Fra en Gravkiste ved Drøsselbjerg, Løve Herred. A 16683.
237. Bennaal. Fra en Jættestue ved Borreby, Vester Flakkebjerg Herred. A. P. Madsen, anf. St. 17.
238. Trindt Benstykke, gjennemboret efter Længden; afbrudt i den ene Ende. Fra samme Jættestue som: *237*. Anf. St. Jvfr. Fornvännen, 1909, 94.
239. Fra en stensat Grav i Høi, ved Frellesvig, Langeland. A. P. Madsen, anf. St. 25.
240. Hængesmykke af Ben, beskadiget forneden. Fra en Jættestue ved Udby, Arts Herred. 8973.
241. Jyllands Horns Herred. Privatsamling. *242.* Fra Egnen om Aalborg. A 28552.
243. Billeder indskaarne paa Hjortetaksøxen: *242*.
244. Ods Herred. Sophus Müller, Ordning, Stenalderen. 112.

245—276. FORMKUNST, FLINTKUNST, FREMSTILLINGSKUNST.

Ringe er Formkunsten i Stenalderen, men netop saaledes fremhæver den Prydkunstens Særstilling. Længst tilbage: *1—39* findes overhovedet intet af Formkunst. Det er ved Redskaber og Vaaben først Formaalet, der bestemmer Formen, dernæst Stoffet og Arbeidsredskabet. Saaledes har Hornøxen: *14* sin Form fra Hjortetakken, fra at den skulde have Æg og Skaft, og fra at der arbeidedes med en Flintflække. Dertil virkede Fordringen om, at det skulde være godt og ærligt Arbeide, saavidt muligt lige i Formen og jævnt i Fladen uden noget, der kunde hindre eller stoppe. Men noget Tilskud for Skjønheds Skyld vise ikke den Tids Arbeider. Det ses ikke engang, at der lagdes Vægt paa at give lige Form til to Sider; i hvert Fald er meget ensidig dannet eller skjævt. Saaledes overalt ved Knogle, Horn og Sten. Men i Leret skabtes samtidig en Skjønhedslinie: *7*, jfr.: *40*, som endnu i vore Dage fastholdes i Kunstindustrien, og megen Prydkunst blev anvendt.

Endnu i den yngre Stenalder er til en Begyndelse selv Smykkestoffet, Ravet, kun saavidt tildannet, som Formaalet krævede det, skrabet og glattet for at kunne skinne i Dagen, boret til Perler og Rør for at hænges paa Snor. For Stenarbeidet gjælder dog fra nu af og bestandig, at maalens skal det være til begge Sider som for og bag. Symmetri er en Grundfordring ved alle disse Øxer, Meisler, Knive og Spyd, saa smukt gjennemført, at det er til største Glæde for Øiet. Men Formkunst er dette ikke; det maa rettest henregnes til Haandværket. Naar det er en Regel, at Formen dannes af lige eller hvælvede Flader, der skjæres i lige eller udbuede Linier, saa fulgte dette dels med Tilhugningen, dels af Slibningen paa en lige eller indbuet Stenflade[1]. Ingen kunstnerisk Bevægelse brød igjennem disse Skranker. Men der var en stærk Bestræbelse for at yde det bedste, mest regelmæssige og nøiagtige Arbeide. Fremdeles var det øiensynlig Opgaven at fremstille det størst mulige, de længste Øxer, Meisler og Spyd[2]. Fra denne Tid ere de største Øxer, indtil en Længde af 46½ Cm.: *245*, hvad der har været uden Betydning for Brugen, dertil afslebne paa det skjønneste fra Æg til Nakke og paa Smalsiderne, hvor det ikke behøvedes. Men hvor tiltrækkende, ja beundringsværdigt det end er, hvad der saaledes fremstilledes, noget Tilskud af Kunst rummer det ikke. Anderledes det samtidige Lerarbeide: her fremkom en Prydkunst, her skabtes der Formkunst, der har den første Frembringelses Renhed og Kraft: *63—76*. Prydkunsten gik altsaa forud for Formkunsten, Leret udformedes førend de andre Stoffer; det var som foran set paa egne Hænder, der havde anden gammel Kunstsyssel.

245. ⅓

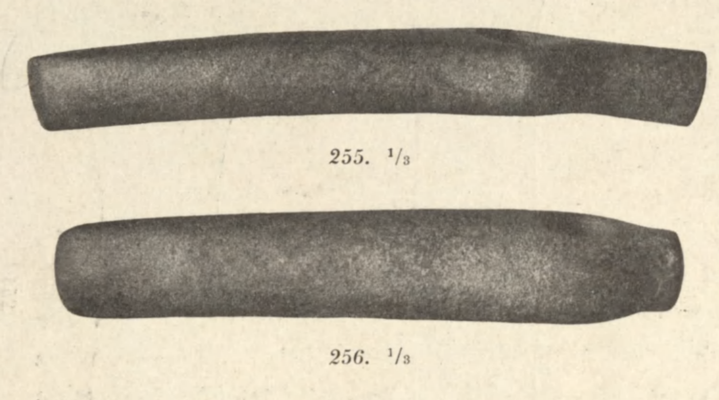
Saa viser der sig mellem det Stenarbeide, der holder sig indenfor jævne Linier og Flader, de stærkt kunstformede Vaabenøxer: *246—259* i lange, indbyrdes afvigende Rækker og mangfoldig vexlende i Enkelthederne. Her er virkelig Kunst, og meget deraf staar høit.

Til Forstaaelse heraf maa det først fremhæves, at det er Vaaben, der ere Udtryk for denne Formkunst. Det var da en særlig Kunstøvelse, betinget af Behovet, det kunde siges, en egen Mandskunst i Modsætning til Kvindernes Ornamentering af visse Stoffer.

Dernæst giver Tidspunktet et Vink. De skjønne Stridsøxer kunne følges tilbage til de ældre Dysser[3] og ere derefter samtidige med den Prydkunst, der vidner om Forbindelser sydpaa, eller

250
251
253
254
252
1/2
246
247
248
249

de findes i de ældre jydske Enkeltgrave sammen med det Lerarbeide, der foran betegnedes som et fremmed Indskud[4]. Ogsaa Formkunsten kunde da være det. Og virkelig findes der for Øxerne som: *246* med det knapformede Fremspring ved Nakken et Fællesskab indtil Mellemeuropa[5], medens der for: *249* træffes ret nøie Ligheder over Nord- og Mellemtydskland[6], og Grundformen til: *248* er udbredt over Mellemeuropa indtil Italien[7]. Den Række, hvis yngste Led er gjengivet i: *257*, har særlig hjemme i Sverige og sydfor hinsides Østersøen[8], og til den anden Side, paa det hansk-britiske Omraade, træffes Grundformen for: *254*[9].

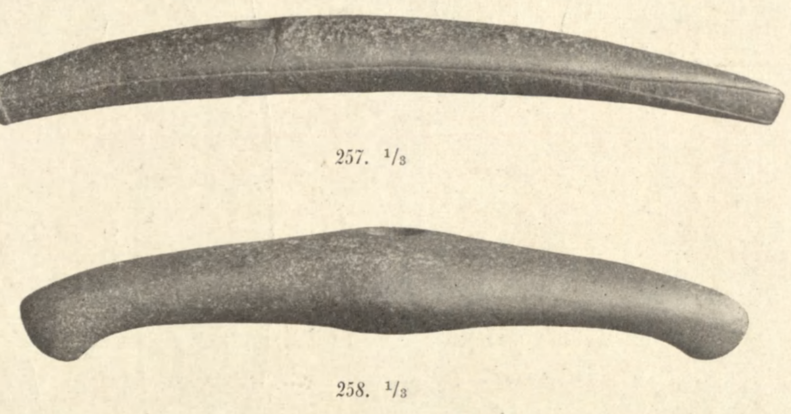

255. 1/3

256. 1/3

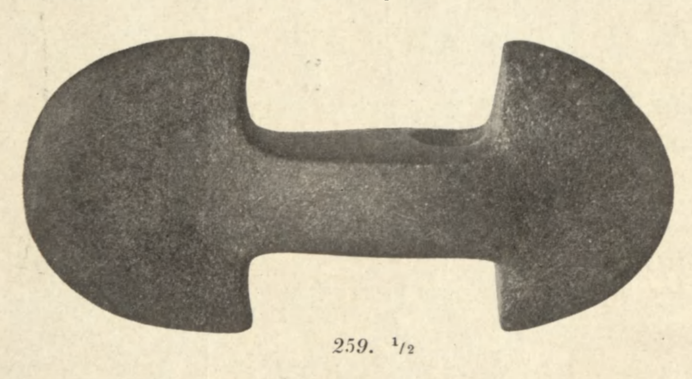
Ganske svarende til hvad der saas ved Lerkarrenes Ornamentik, vise Stridsøxernes Former et vidtstrakt Fællesskab med andre Omraader, og at Norden var den modtagende Part er her givet, idet flere af Formerne paa sydligere Grund have havt Forbilleder af Kobber eller Bronze. I al Fald for: *246* kan dette med Sikkerhed antages[10], og ogsaa for: *249*, som dette foran blev sagt, S. 60.

Saaledes vil denne Formkunst være mere forstaaelig, som dels saa vexlende, dels saa afgrænset, udtrykt alene i Stridsøxerne, kommer frem i vort Land: den er i sin Grund fremmed og endog ikke skabt i Sten, men i Metal. Paa den anden Side blev den fuldstændig hjemlig, som Prydkunsten blev det. Ligesaalidt som et eneste Lerkar er vel nogen Stenøxe fremmed Arbeide. Tilmed som Leret blev ogsaa Stenen i Norden behandlet med langt større Dygtighed end sydpaa; en Øxe som: *254* maa siges at være af fuldendt skjøn Form. Men overleverede fra Haand til Haand forringedes Formerne lidt efter lidt. Den kraftige, firsidede Form: *249* blev bred og afrundet: *251* og derefter langstrakt og afsmalnende mod Enderne: *252* og *258*. Sildig er ligeledes den lange, spinkle Øxe: *255* og alleryngst en Øxe som: *256*, ved hvilken hele Kunstformen er gaaet tabt. I den samme udglattede Slankhed endte en anden Række: *257*, der ved Begyndelsen hører til det mest udprægede[11]. Under den fortsatte Udnyttelse blev altsaa det oprindelige Kunstindhold sat til. Men ogsaa kunde det gaa lige modsat. Den Række, hvori den ædle Form: *254* betegner Høidepunktet, har længere fremme bredt udvidede, grove Linier: *259* og overdrevet store Flader: *233*. En uskjøn Yderform er: *234*, og rent udskeiende er: *250* fra den gode Førsteform: *246*, hvorfra begge disse Øxer er udgaaede. Samtidig virkede altsaa begge de Maader, hvorpaa Kunstens Gaver sættes til, enten ved at afslides indtil den sidste Levning, eller ved at udnyttes udover rimelig Grænse. Stenalderens Formkunst endte som andre Tiders i en jævnsides løbende Dekadence og Maniererthed.

257. 1/3

258. 1/3

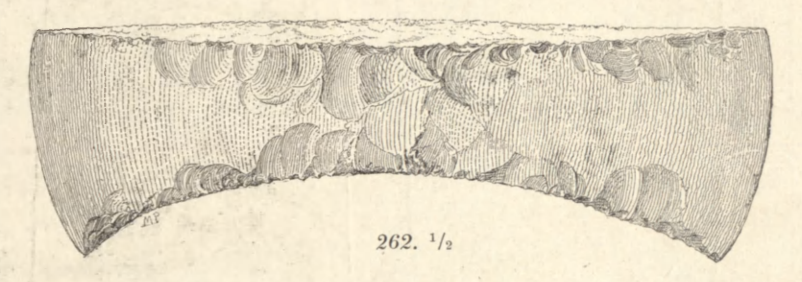
259. 1/2

266
267
268
264
260
269
265
3/4

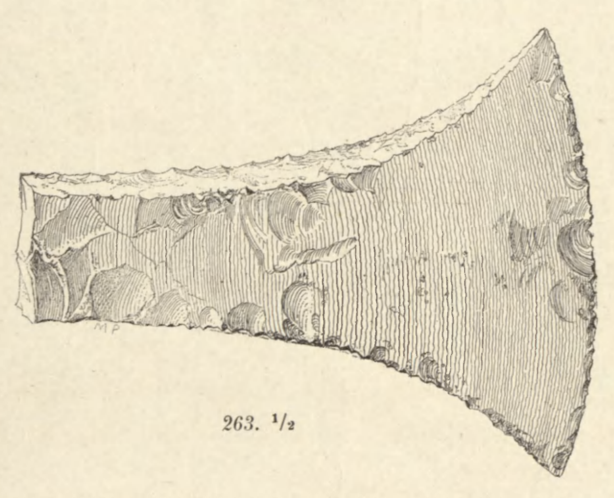
En Bekræftelse paa det her fremsatte om Formkunstens Tilknytning til Vaabnet giver det, at efterat Stridsøxen var gaaet af Brug, hvad der ses af, at den ikke længere findes i Gravene, og Dolken var traadt i dens Sted[12], bliver ogsaa dette nye Vaaben stærkt kunstprydet. De med Rette berømte nordiske Dolke med Fæste: *260*, som overgaa alt andet Flintarbeide fra Oldtiden, staa tillige i samme Forhold til Metallet som Stridsøxerne, idet det utvivlsomt rigtig er paavist, at de til Forbillede have havt de ældste fra Italien udgaaede Bronzedolke[13]. Enkelte Flintøxer vise ligesaa udpræget denne livligere Formstil med indbuede Flader og Kanter og dermed følgende udsveiede Hjørner: *261—263*, og svagere træder det samme frem ved de almindelige Øxer fra Stenalderens sidste Afsnit[14]. Denne Formgivning har faldet vanskelig ved Flinten og var den tidligere fremmed; vistnok er det den kommende Bronzealder, der her har sat sit første Mærke.

261. 1/2

Stort mere er ikke at melde om Formkunst i Stenalderen: bunden til Vaabnet, oprindelig fremmed og udgaaet fra Metallet. Sammenstillet hermed skulde den rige Prydkunst paa Leret siges at være Tidens egentlige og næsten dens hele Kunst. Dette dog kun for en rent nutidig, ordinær kunsthistorisk Betragtning. I Stenalderen var der egne Tanker om, hvad der særlig glædede Øiet og dermed Sindet, og som derfor maatte pleies, ikke for Nyttens Skyld, men som Kunst. Dette ses af de mange Flintsager, paa hvilke der er ofret det yderste Arbeide, uden at dette havde en tilsvarende Betydning for Brugen. Sikkert vil Nutiden herved foretrække Betegnelsen: Kunstfærdighed, men næppe med Rette. I Virkeligheden var det en Bevægelse fra Haandværket over i en Kunst af egen Art; man kunde kalde den Haandarbeidets Kunst. Ad samme Vei som Indianernes Kurvemagerkunst, som Grønlændernes Sykunst, som den græske Vasekunst, som Middelalderens Bogminiatur blev den nordiske Flintkunst til.

262. 1/2

Først var det, som oven sagt, det store Flintarbeide, navnlig den store, overalt afslebne Øxe, der var Maalet. Senere blev Fordringen en anden; mod Slutningen af Stenalderen bleve Øxerne mindre, sædvanlig kun afslebne, hvor det behøvedes for Brugen, paa Ægfladerne. Derimod kom nu den skjønne Parallel-Hugning frem[15]; Stenen afskrælledes yderlig tyndt og regelmæssig tværs over Bladet, saa at det ligefrem mønstredes til Glæde for Øiet: *264*. Den finttakkede Søm blev trukken ned over Dolkgrebet og langs dets Kanter: *260*, hvor selve Tilhugningen foranledigede denne Prydelse. Æggen blev dannet og skærpet paa det nøiagtigste, ved finttakkede Afspaltninger: *265*; dette vanskelige Arbeide er sikkert blevet værdsat som en sjælden Kunst. Det yderlig fine tilstræbtes og opnaaedes ved de lange trekantede Pilspidser: *266*, der ere glathuggede paa alle Sider, og ved de andre forskjellig formede Pilspidser: *267, 268*, med smalle Modhager eller spidst udskydende Hjørner, Bladet dertil saa tyndt, som det var muligt at tildanne det. Alt hvad der haves af dette for-

263. 1/2

trinlige Arbeide maa hidrøre fra Stenalderens sidste Afsnit. Langt overgaaende, hvad der videst kunde kræves under et Nyttehensyn, maa det betegnes som Tidens skattede Kunst, der virkelig naaede en Høide, som ogsaa Kjenderen af senere Tiders Kunst vil frydes ved og beundre. Rent bortset fra Ælde og fra, hvad det er som historisk Vidnesbyrd, har det et indre Værd som Kunstarbeide, der vil sikre dets Pris gjennem alle Tider.

Denne Flintkunst er fremgaaet af Haandværket, som det ogsaa er Tilfældet med den til Lerkarrene knyttede Kunst og med det kunstneriske Kvindearbeide, der antages at have ligget bagved. Men var det ad denne Vei, at Kunsten kom frem i Stenalderen, da forstaas det umiddelbart, at der ingen Billedkunst fandtes: der var intet Haandværk, hvorfra den kunde udgaa. Naar der samtidig reiste sig en høi Figurkunst i de østlige Middelhavslande, da var det paa en ganske anden Natur- og Kulturgrund end den nordiske, S. 7. Dog kan der her paavises en Art Fremstillingskunst, men kun med Tegn som i den ældre Stenalder, se: *25—28*. Fuldt overensstemmende med den Maade, hvorpaa den øvrige Kunst fremkom, vare Tegnene ikke frit opfundne, men dannede efter det kjendte i Menneskelivet.

270. 1/10

Et Udgangspunkt til Erkjendelsen heraf give Mærkerne paa Stene som: *270*[16]. Kredskorset er et helligt Tegn for Solen, vel kjendt fra Bronzealderen; men det er her og paa flere andre Sten indhugget mellem og for en stor Del tværs igjennem de saakaldte »skaalformede Fordybninger«, runde, indborede eller indhuggede Huller. Paa Stenen: *271* ses en Kreds, der ligeledes var Bronzealderens Soltegn, omsluttende en Gruppe Huller og gjennemskjærende et af dem. Hullerne maa have været der forud; de vare ældre og vides at hidrøre fra Stenalderen, idet de ses ind- og udvendig paa Dyssernes og Jættestuernes Sten. Da Kredsen var et helligt Tegn, er det sandsynligt, at ogsaa de ældre Mærker vare det, og da snarest af beslægtet Betydning. Men denne maa kunne findes, idet ligesom Solens Tegn saaledes ogsaa de runde Mærker maatte ligne Forbilledet, hvorefter de dannedes, og som de forestillede. Det findes nu, at de runde Huller, der staa enkeltvis, flere sammen eller i stort Antal paa mangfoldige Sten, fritliggende eller indføiede i Gravkamrene, ofte i Række eller forbundne ved en Rende: *272*, *273*, have megen Lighed med de Huller, som fremkomme ved Ildboring i Træ. Det kan antages, at Ilden betragtedes som en overnaturlig Magt, og at Boringshullet blev Forbilledet for et helligt Tegn for Ilden. Senere blev Solen dyrket som Guddom for Ilden, og det nye Soltegn blev da indføiet mellem de ældre. En Støtte for denne Opfattelse er det, at de samme runde Mærker, mellem hvilke der ofte er indføiet andre Tegn, træffes ikke blot ud over Europa, men ogsaa i Asien og Amerika. Der synes overalt at maatte have været et fælles Grundlag herfor, nemlig den almindelig anvendte Fremgangsmaade med at tilveiebringe Ild ved Boring. De runde Mærker skulde da være Udtryk for fælles Urforestillinger af religiøs Art.

Nogen Forbindelse med den gamle Boreornamentik have disse Mærker altsaa ikke. Gjennemgaaende staa de uden Orden, aldrig i et bestemt Mønster, store og smaa mellem hverandre og ligeledes ganske svagt fordybede ved Siden af de stærkest udhulede. Havde de skullet danne

271. 1/7

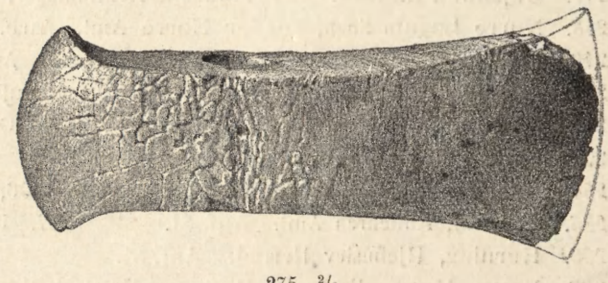
272. 1/10

274. 1/10

723. 1/10

en Udsmykning, vilde det ikke have været vanskeligt at sammenstille dem i Tidens kjendte, smukke Mønstre. Og dog, naar hele Stenfladen er dækket, saaledes at der ikke er efterladt nogen tom Plet: *272, 273*, virke Hullerne som en Mønstring, hvad man naturligvis ogsaa har kunnet se i Oldtiden og derfor maa have tilsigtet. I en stor Jættestue-lignende Stenbygning paa Øen Malta ere de indre Stenflader tæt dækkede med saadanne Fordybninger, der her afgjort danne en Udsmykning[17]. Paa lignende Maade kan det antages, at Grupperne af de hellige Tegn her i Norden have givet Anledning til Fremkomsten af en betydningsfuld Mønstring, der henhører under det kunstneriske.

Det vides ogsaa, at Stenalderen, hvor mærkeligt det end er, ikke var ukjendt med en udsmykkende Mønstring af Stenfladen. Kun en eneste Gang er dette dog set i Danmark: *274*, oftere derimod paa de britiske Øer og i Bretagne, hvor navnlig Sidestenene i en stor Jættestue ere paa de indvendige Flader dækkede med ganske de samme eiendommelig tætstillede og buede Linier[18]. Ellers ukjendt i den danske Stenalders Prydkunst maa dette være af fremmed Oprindelse. Det kan tænkes, at der ved Afstribningen er gjengivet ophængte Tæpper eller Tøier, hvad der ikke er uantageligt, efter hvad der ellers vides[19].

275. ²/₃

Som almindelig erkjendt, var Øxen et helligt Tegn. Derfor formedes Ravsmykket som Øxerne i den forskjellige Form, de havde gjennem den yngre Stenalder: *62*. En Øxe af Rav: *275*, et af de største Ravstykker, der er fremkommet, gjengiver indtil de mindste Enkeltheder Formen i Stenøxerne fra en vis Tid; det var øiensynlig ikke et Smykke, men en Øxe, man vilde, fordi den havde en Betydning. Fremdeles haves der mange Stenøxer, der ere for smaa til at have praktisk Betydning[20], og ved mange Brudstykker af Stensager er der efterlignet et Skafthul, for at de saaledes kunde virke som hellige Tegn. Ligesom Boringshullerne fremstillede de det Overnaturlige. Og atter her er der en Forbindelse med de Urforestillinger om Øxens Forbindelse med Lynet og Tordenen, der ere udbredte over Jorden[21].

At ogsaa et Par smaa Flintdolke: *276* ere at opfatte som synlige Betegnelser for religiøse Forestillinger, er muligt. Men hvis ikke, saa ere de smaa Kunstarbeider; for Nyttens Skyld ere de ikke gjorte. At man har havt saadanne Prydsager, ses af en lille Kop, der paa det omhyggeligste er udskaaren i Rav; den kan alene være formet af Hensyn til Kunst og Værdi[22]. Fra samme Side maa man vistnok betragte det store, buede Flintblad: *269* med Tap til Indsættelse i et Greb eller en Stage, saa uligt Alt, hvad der kjendes fra Stenalderen. Vel har det en udbuet Æg og en Ryg; men for virkelig at bruges er det næppe blevet dannet. Snarest ser det ud, som skyldtes det en Indskydelse om at gjøre noget ret kunstfærdigt, som ingen havde set Mage til[23]. — Hermed er Kunstarbeidet fulgt helt ud til de yderste Udløbere.

276. ¹/₁

ANMÆRKNINGER.

1. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1896, 413. 2. Anf. St. 1886, 220; 1896, 377, 379; 1907, 103.
3. Anf. St. 1913, 259. 4. Anf. St. 1913, 310. 5. Anf. St. 1913, 259; 1898, 176 flg.
6. Sidst anf. St. 7. Sophus Müller, i Verdenskulturen, I, 2, 40.
8. Julius Ailio: Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland, Helsingfors 1909, 40. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1907, 105. 9. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1896, 391. 10. Anf. St. 1913, 259.

11. Se Anm. 8. 12. Nord. Fortidsminder, 1, 125. 13. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1909, 5.
14. Anf. St. 1896, 413. 15. Anf. St. 1896, 382. 16. For Stenene: *270—273* se anf. St. 1917, 86.
17. Oscar Montelius, Orienten och Europa, 38. 18. Dictionnaire archéologique de la Gaule, 2, 1869, Jættestuen ved Gavr' Inis. George Coffey, New Grange, Dublin 1912.
19. En i Holsten fremkommen Sten har Udhugninger, der ligne ophængt Netværk eller et mønstret Tøistykke, se Mittheil. d. antropol. Vereins in Schleswig-Holstein, 1894, 25, og den indvendige Dekoration i en Stengrav ved Merseburg minder om Tøimønstre, se Vorgeschichtliche Alterthümer d. Provinz Sachsen, Halle, 1, 50 flg. 20. Vor Oldtid, 154 og Aarb. f. nord. Oldkynd. 1896, 389.
21. Chr. Blinkenberg, Tordenvaabnet i danske Oldtidsfund og The Thunderweapon in Religion and Folklore.
22. Fra en Jættestue ved Olstrupgaard, Skippinge Herred. A 28541.
23. Mulig har der foreligget et Forbillede i Bronze, se Oscar Montelius, Les temps préhistoriques en Suède, 96.

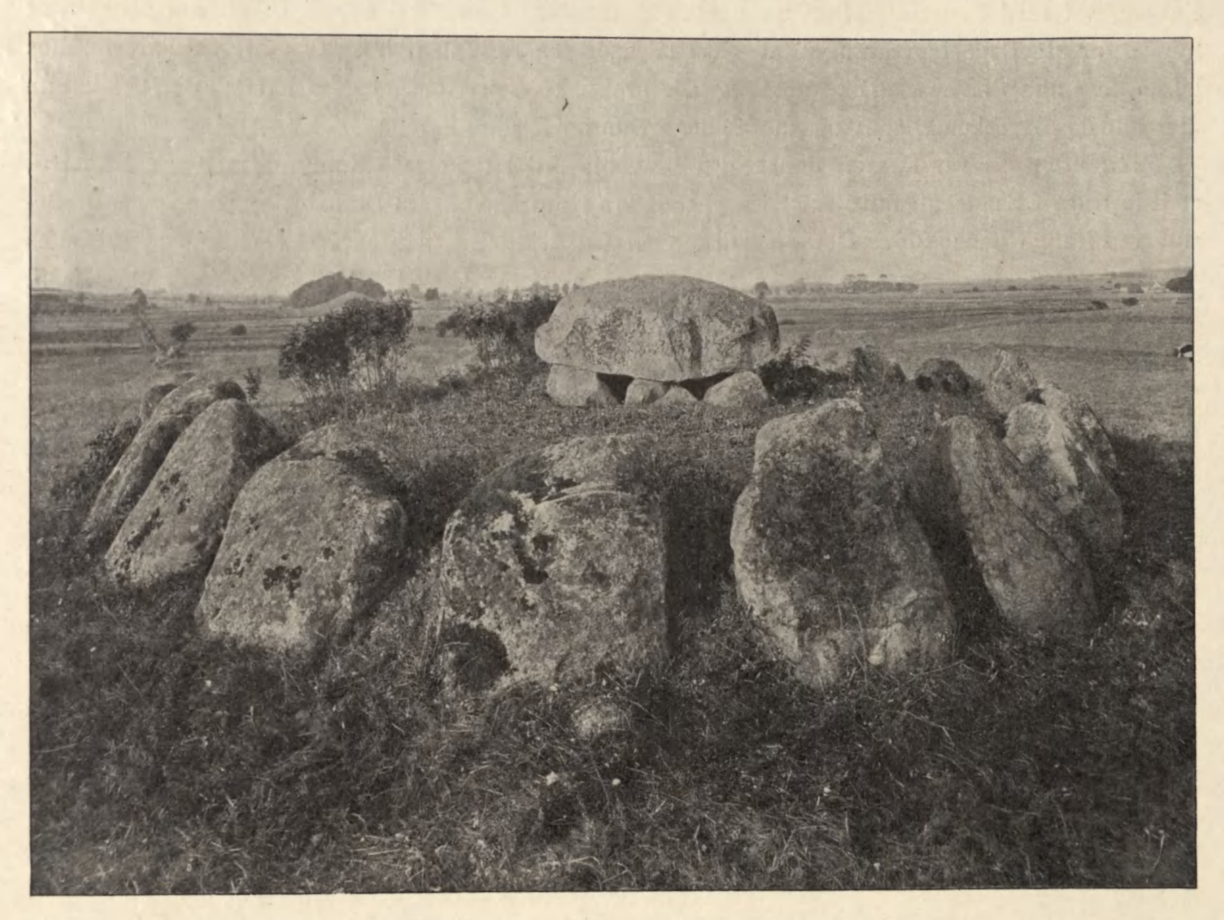
AFBILDNINGERNE.

245. Jegstrup, Nørlyng Herred. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1886, 220. *246.* Øen Als. Anf. St. 1913, 260.
247. Ukjendt Findested. A. P. Madsen, Afbildninger, Stenalderen, Pl. 33.
248. Nørre Løgum Sogn, Tønder Nørre Amt. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1913, 310.
249. Lønt, Haderslev Øster Amt. Fra en Dysse. Anf. St.
250. Aagesholm, Smørum Herred. A. P. Madsen, anf. St.
251. Bevtoft, Haderslev Vester Amt. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1913, 311.
252. Skrave, Haderslev Vester Amt. Anf. St. *253.* Daugstrup, Lunde Herred. A 27263.
254. Lyngby, Randers Sønder Herred. Anf. St. 1896, 391. *255.* Sønderjylland. Anf. St. 1913, 312.
256. Trasbøl, Aabenraa Amt. Anf. St. *257.* Ukjendt Findested. Anf. St. 1907, 103.
258. Hørning, Hjelmslev Herred. Anf. St. *259.* Torup, Als. Anf. St. 1913, 305.
260. Borre, Møen. Fra en Jættestue. Nord. Fortidsminder, 1, Pl. 28.
261. Skjelby, Falsters Sønder Herred. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1896, 415.
262. Fra Egnen om Grenaa. Anf. St. *263.* Ballerup, Smørum Herred. Anf. St. 1896, 417.
264. Fra Thy. A 10198. *265.* Sal, Ginding Herred. Stiftsmuseet i Viborg.
266. Ukjendt Findested. A 6198. *267.* Gamby, Skovby Herred. A 3073.
268. Ukjendt Findested. A 10308. *269.* Favrskov, Baag Herred. A. P. Madsen, Afbildninger, Stenalderen, Pl. 34. *270.* Asnæs Sogn, Ods Herred. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1917, 89.
271. Høiby Sogn, Ods Herred. Anf. St. 90.
272. Fra en Bronzealders Høi, Risby, Angel. Anf. St. 1914, 263.
273. Fra Bunden af en Bronzealders Høi ved Borreby, Vester Flakkebjerg Herred. Anf. St. 1917, 88.
274. Tibirke, Holbo Herred. B 9492. *275.* Fra en Jættestue ved Uby, Arts Herred. Anf. St. 1896, 389.
276. Vester Gjerndrup, Malt Herred. Anf. St. 1907, 84.

277—282. STENGRAVENE, BYGGEKUNST.

Ingen bedre Afslutning kunde byde sig end de store Stengrave. Thi de Hovedtræk, der foran saas ved Prydkunsten gjennem den yngre Stenalder: en Stigning og derefter et Fald, et Fællesskab sydpaa indtil Middelhavslandene, og egenartet, hjemligt Værk med indre Betydning og derfor af Værd for alle Tider — de gjenfindes tydeligere og lettere at opfatte ved disse samtidige Mindesmærker. De give det rette Grundsyn paa den danske Stenalders Kunst[1].

I det 3. Aartusindes sidste Halvdel dannedes i Middelhavslandene de ældste faste Boliger for de Døde. Paa Kreta var det hvælvede Rundbygninger, paa Øerne i Archipelagus og ved omliggende Kyster derimod firkantede Kamre under Jordfladen sammenstillede af Stenplader, paa det græske Fastland og paa Sicilien Kamre udhuggede i Klippesiden; men mange Steder, i Palæstina, paa Krim, sydligst i Italien, paa Korsika og i Spanien fritstaaende Gravstuer med mægtige Sidesten og een Dæksten. Overalt var det smaa Rum i Sammenligning med de yngre store

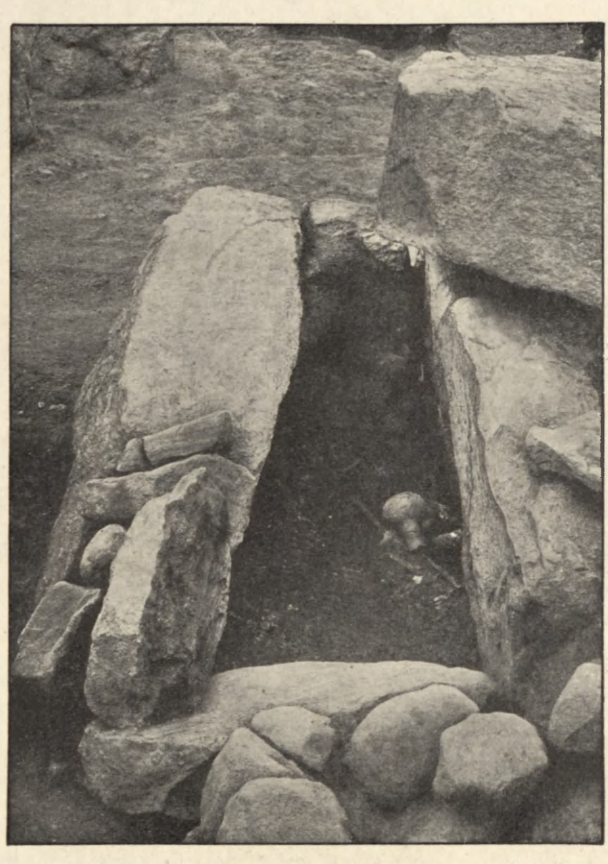
278

279

Kamre, vel med en Døraabning, men uden den senere tilføiede Gang. Tanken om saaledes at bygge for de Døde kan antages at være udgaaet fra Ægypten, hvor der alt tidligere fandtes lignende smaa Gravhuse. Det var tvingende praktiske Krav, omend ikke Livets, der fremkaldte den ældste Byggekunst, som ogsaa fandtes i Danmark.

Thi atter her var Dyssen den ældste Gravbolig, det firkantede Kammer med een Dæksten, et lille Rum i Sammenligning med de yngre store Kamre, vel med Døraabning, men uden Jættestuernes lange Gang: *277*. Det er Gravformen fra Middelhavslandene, der nordpaa kan følges gjennem Frankrig til Irland, England, Holland, det vestligere Nordtydskland og sluttelig over Danmark til det sydlige Sverige. Videre østpaa og over det Indre af Europa træffes disse Stengrave ikke.

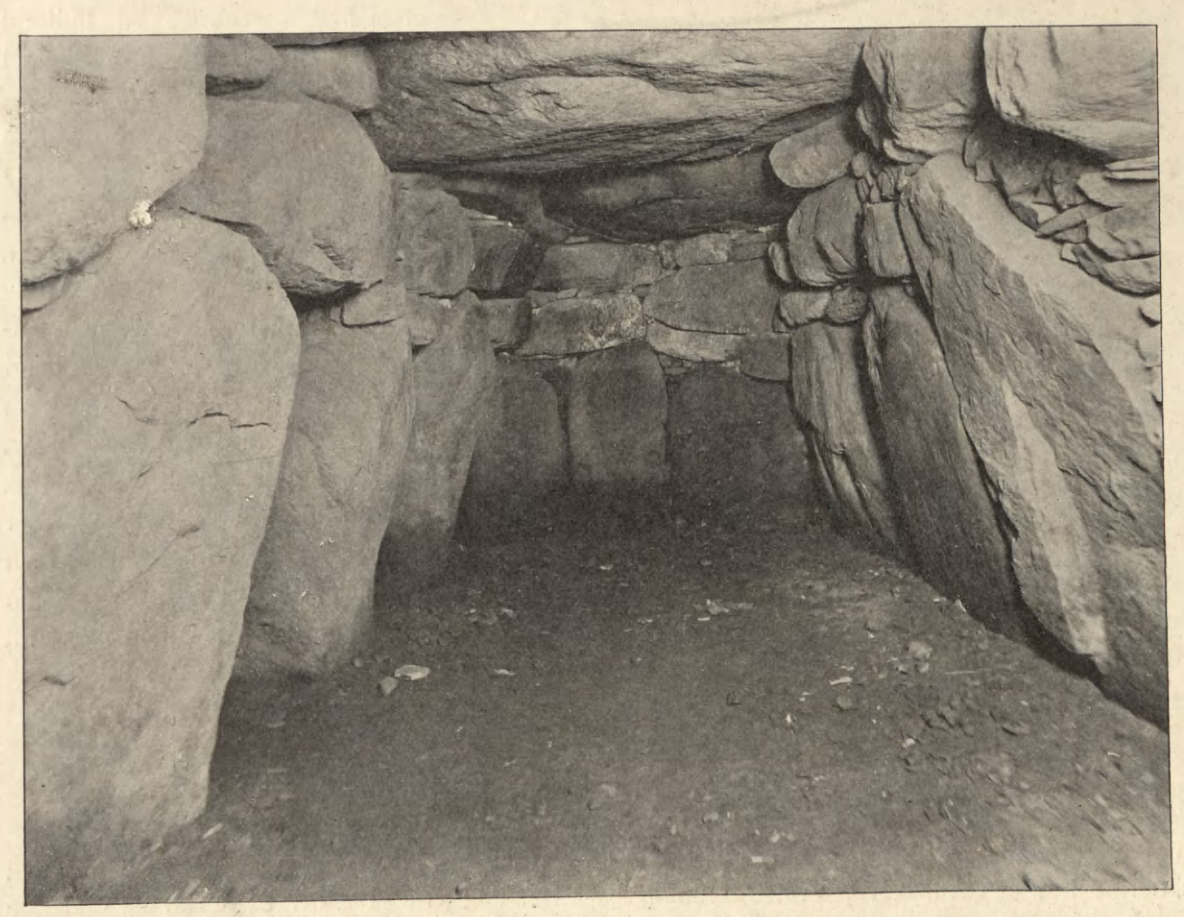
277

Fællesskabet mellem Syden og Norden er paa dette Punkt tydeligt, mellem den førmykenske Tid i det østlige Middelhav og den første Dyssetid i Danmark, der antagelig falder om Aar 2000. I sin Grund er denne Byggekunst fremmed og indført; men intetsteds udøvedes den bedre end her, eller har den efterladt talrigere Minder. I Overensstemmelse med det religiøse Krav om faste og uforgængelige Boliger for de Døde overholdtes Anvendelsen af store Sten og navnlig af et mægtigt Loftsdække. Hvad der iøvrigt ydedes med Hensyn til Valget af passende Sten, til Anbringelsen og den nøiagtige, urokkelige Opstilling, maa henregnes til det Haandværksmæssige; men enkelte fremtrædende Forhold er der dog, som alene skyldes Kunstfølelse: *278*. Naar den runde eller aflange Høi, der omgiver Kamret, fik en Fodkreds af store Sten, ved Langdyssen ofte ved begge Enderne særlig store, over Mandshøide, da havde dette ingen Betydning for Brugen af Anlæget. Naar det fremdeles var en Regel, at Loftsstenen skulde ligge frit synlig over Jordhøien, saa var det, fordi dette paavirkede Følelsen. I Dyssens oprindelige Hjemlande ved Middelhavet træffes disse Træk ikke; men heller ikke ere de først fremkomne i vort Land, da det samme meget udpræget findes vestpaa indtil Irland. Det er Kunstform, fremkommen ved at arbeide med den praktiske Opgave, som sattes af Hensynet til den Døde, og at hele denne Storstens-Kunst, der virker ved Stenmasse, har et indre Værd, der kan føles og skattes af sene Tider, det fremgaar noksom deraf, at man saa ofte nutildags søger Forbilledet herfra for nye Mindesmærker. Et andet er, om man gjør vel i saaledes at gribe 4000 Aar tilbage i Tiden, om dette ikke snarest er Udtryk for et kunstnerisk Feilsyn.

Senere end de smaa Grave, antagelig i d. 2. Aartusindes første Halvdel, fremkom i Middelhavslandene som Følge af en Kulturstigning store, dybtliggende Kamre med en dertil førende Gang. De kvaderstensbyggede Kuppelgrave paa det græske Omraade vare anlagte i en Skraaning, gjennem hvilken der førte en bred, aaben Gang; de henføres med Sikkerhed til Tiden om Midten af 2. Aartusinde[2]. Dels i Grækenland, dels paa Sicilien og Sardinien udhuggedes der fremdeles Gravkamre i Klippesiden med en dertil ledende smal, lukket Gang; paa Sicilien vides saadanne Grave at være benyttede ved Midten af 2. Aartusinde. Paa de Maltesiske Øer findes

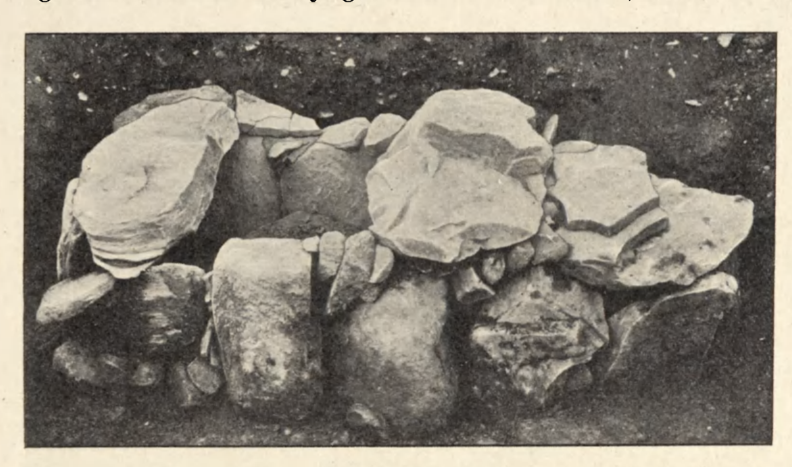
280

281

sammensatte Gravbygninger af utilhugne Sten, atter med en stensat Gang, og i Spanien store fritliggende Kamre af samme Bygningsmaade og med Gang, snart dækkede af et Slags Hvælving som østpaa, snart med fladt Stendække. Begge disse Former træffes endnu ved de store Stenkamre med lang Gang i Bretagne og paa Irland, men derefter i Holland, i Sønderjylland, paa det øvrige danske Omraade og i det sydligere Sverige alene vor Jættestue, det store Kammer med flere fladt liggende Dæksten og med en smal, lukket Gang ind gjennem den omgivende Rundhøi: *279*.

Atter her er Forbindelsen umiskjendelig mellem Sydens og Nordens Mindesmærker. At ogsaa Jættestuerne ere yngre end de smaa Grave, vides fra Indholdet af Sager, dog nær sammenhørende i Tid, idet tyndnakkede Flintøxer: *245*, visse Lerkar: S. 16 og Grundformen til Stridsøxerne: *254* findes begge Steder. Men at Udviklingen fra den ældre til den yngre Gravform skulde være foregaaet hos os, kan ikke antages; fuldt fæstnet med Hensyn til Plan og Bygningsmaade maa Forbilledet for Jættestuerne være hentet fra Vesteuropa, hvorover Forbindelsen gik med Syden. I det indre eller østligere Europa findes ingen Jættestuer. Saa mærkeligt ligesaa ubestrideligt er det udstrakte Fællesskab, der yderst i Norden afsluttes med Jættestuerne og deres Indhold af Stenalders Sager, men yderst i Syden med de græske kuppeldækkede Pragtgrave og deres Rigdom af høi, mykensk Kunst.

282

Sikkert nok er den indbyrdes Forskjel stor, som Veien er lang, ad hvilken Kunsten fra det østlige Middelhav gjennem Mellemled vestpaa naaede frem til Danmark. Men Jættestuerne have dog en Storstens-Kunst, der naar langt ud over det praktiske Formaal: den faste, rummelige Fællesgrav for Mange. De største Rullesten sammenstilledes efter bestemte Regler, saa velberegnet, at de have staaet gjennem Aartusinder. De kløvedes for at lægges som Loftsdække i Stuen eller for at danne en regelmæssig Døraabning. Paa vedtagen Maade behandledes dette vanskelige Punkt i Bygningen, idet Bærestenene ikke her havde det Modtryk fra begge Sider, som ellers holdt dem i Stilling; der anbragtes da her en særlig Overligger, som atter bar en Loftssten. Hvor det behøvedes, forhøiedes Kamrets Sidesten med fladt lagte Sten, der passedes omhyggelig sammen; Mellemrummene fyldtes med Murværk, ofte af rød Sandsten, der let lader sig kløve, og Stuen tættedes i Sider og Loft med Sten og Ler. I Gangen indsattes Tærskelsten og flade, fremspringende Karmsten til Støtte for Dørene: *280, 281* og Bogens Titelblad.

I det Ydre virkedes derimod ikke længere med Stenmasse. Fodkredsen mistede sin Betydning, idet den kun sattes spredt og af mindre Sten, eller den ganske udelodes. Den rundthvælvede Jordhøi, som helt dækkede Kammerets Loftssten, blev nu Gravens Kunstform. Og at denne har et Værd, kan ses af, at Nutiden saa ofte, dog vistnok under en uklar og vaklende

Kunstfølelse, lægger en saadan Mindehøi over fremstaaende Mænd og Kvinder. Om den indre Jættestue end er virkeligt Bygningsværk, har den dog intet ud over den Haandarbeidets Kunst, fremgaaet af Behovet, der foran omtaltes som egen for Stenalderen, og selv dette ligesom ogsaa Formaalet, at bygge den store Gravbolig, skyldtes Syden. Det fik derfor ingen yderligere Fremgang og opretholdtes kun en vis Tid for derefter at synke ned ligesom Prydkunsten. I Stenalderens sidste Afsnit byggedes ikke Jættestuer, men de saakaldte Gravkister, uden lang Gang og satte, vel af høie, men svagere og oftest flade Sten: *282*. Endelig gik disse de sidste Fællesgrave under fortsat Forringelse over til Bronzealderen som den lave og helt lukkede, stensatte Kiste, der kun var en Enkeltgrav.

Dette hele Stengravenes Forløb giver som anført det rette Syn paa Stenalderens Kunst i Danmark. Fra først af fremkommen ved Delagtighed i den ældste Kunstøvelse under Istiden fortsattes den under vedvarende delvis Fællesskab med den Udvikling sydpaa, der fjærnest udgik fra Kulturlandene om det østlige Middelhav. Høidepunktet i Jættestuernes Tid kom saaledes endog til at omfatte et Tilskud fra den store Bronzealder i Syden. Men hvad der modtoges, omskabtes bestandig i egenartet Form og tilsattes med selvstændigt Arbeide, saaledes at det blev af fuldstændig nordisk Art og Præg.

ANMÆRKNINGER.

1. For dette Afsnit henvises til: Oscar Montelius, Orienten och Europa, Antiqvarisk tidskrift för Sverige, 13, Samme i Fornvännen, 1909, 161; Sophus Müller, Vor Oldtid, De forhistoriske Tider i Europa, i Verdenskulturen, II, Nord. Fortidsminder, 1, 125 og Aarb. f. nord. Oldkynd., 1911 og 1913; Hans Kjær, sidst anf. St. 1910 og C. A. Nordman i Nord. Fortidsminder, 2, 55. For Tidsbestemmelserne, se Fimmen, Zeit u. Dauer d. kretisch-mykenischen Kultur, 1909.
2. I Fornvännen 1909, 161, fører Oscar Montelius Gravkamret med Gang ved Middelhavet tilbage til det 3. Aartusinde under Henvisning til en kretisk Grav. Dette vil dog næppe kunne fastholdes, saalænge der herom ikke foreligger andet end den utilstrækkelige Fundberetnings faa Ord: »en kort, lige Gang«, se Halbherr, i Memorie d. R. Istituto Lombardo di scienze e lettere, 1899, 21, 249. Men i hvert Fald betyder en enkelt kretisk Grav med Indgangsaabning ikke saa meget, at Gravkamrene med Gang, fritliggende eller i Klippesider, over hele Middelhavet, i Vest- og Nordeuropa skulde kunne afledes fra dette ene Punkt. Fremdeles synes det ikke længere at være raadeligt at antage, at der om det østlige Middelhav har været Kamre med Gang i d. 3. Aartusinde, som blot endnu ikke ere fundne. Tværtimod turde det efter saa mange Aars Efterforskning være rettest at holde sig til, hvad der vides, nemlig at de Gravkamre med Gang ved det østlige Middelhav, som i Anlæg og Bygningsmaade svare til Kamrene vestpaa og i Norden ere fra Tiden om Midten af d. 2. Aartusinde.

AFBILDNINGERNE.

277. Dysse ved Vig, Ods Herred. Indgangsaabningen forrest, Dækstenen afvæltet tilhøire. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1911, 285.

278. Runddysse ved Vilsted, Alsted Herred. Sophus Müller, Vor Oldtid, 59. A. P. Madsen, Gravhøie og Gravfund, Østlige Danmark, 30.

279. Jættestue ved Gundestrup, Ods Herred, efterat Jordhøien fuldstændig var fjærnet. Kun 1 Dæksten, over Gangen, er paa Plads. Nord. Fortidsminder, 2, 64.

280. Dobbelt Jættestue ved Stenstrup, Ods Herred, set fra et af Kamrene ud gjennem Gangen. Anf. St., Pl. 5.

281. Samme Jættestue, Enden af et af Kamrene. Anf. St.

282. Gravkiste ved Grevinge, Ods Herred, med og uden Dæksten. Anf. St., 1, 147.

Titelbilledet gjengiver Jættestuen fra Nørregaard, Musse Herred, set ind gjennem Gangen; nu opstillet i Nationalmuseets Gaard. Anf. St. 2, 56.

